

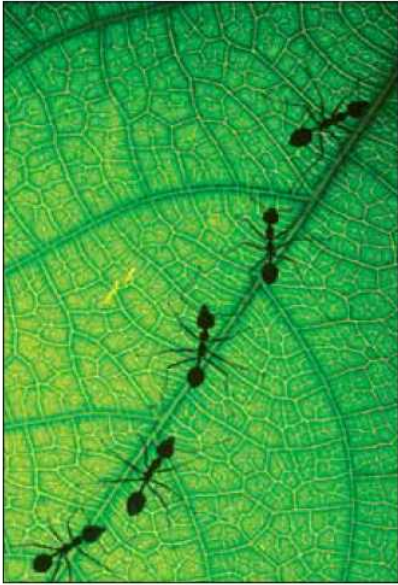
WWF

ΠΡΟΤΑΣΗ

2013

Ζωντανή ελληνική οικονομία

για το περιβάλλον και τον άνθρωπο

Φωτογραφία εξωφύλλου:

© Chris Martin BAHR / WWF-Canon

Ομάδα εργασίας και ευχαριστίες

Συντονισμός:

Δημήτρης Καραβέλλας
Θεοδότα Νάντσου
Κωνσταντίνος Λιαρικός

Σύνθεση και επιμέλεια έκθεσης:

Θεοδότα Νάντσου

Συγγραφή κειμένων βάσης:

Γιάννης Μαλεγκάνος
Θεοδότα Νάντσου
Κωνσταντίνος Λιαρικός
Ιόλη Χριστοπούλου
Παναγιώτα Μαραγκού
Ελένη Σβορώνου
Νίκος Γεωργιάδης
Εύη Κορακάκη
Μιχάλης Προδρόμου
Γιώργος Χασιώτης
Αχιλλέας Πληθάρας
Αλέξανδρος Κανδαράκης
Χαρίκλεια Μινώτου
Γιώργος Παξιμάδης

Συνεργασία και σχολιασμός:

The Boston Consulting Group -Athens Office

Ειδικά σχόλια:

Χαράλαμπος Κουταλάκης
Γιώργος Βλάχος
Γιώργος Κατσαδωράκης
Αλεξάνδρα Χαριτάτου

Θερμές ευχαριστίες για την υποστήριξη:

OAK Foundation
MAVA Foundation

Το παρόν έντυπο τυπώθηκε σε πιστοποιημένο FSC χαρτί

Σεπτέμβριος 2013

Περιεχόμενα

Πρόλογος Διεθνούς WWF	1
Πρόλογος WWF Ελλάς	2
Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ	3
Η Ελλάδα της κρίσης	3
Οικολογική βάση για μια ζωντανή οικονομία.....	6
Ζωντανή οικονομία στην Ελλάδα;.....	10
Ελληνικό φυσικό θησαυροφυλάκιο.....	11
Το ελληνικό οικολογικό αποτύπωμα.....	12
Στόχοι μεταρρύθμισης για τη ζωντανή οικονομία.....	16
Βασικές παραδοχές.....	17
ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ	18
Διακυβέρνηση.....	18
Οικονομική & αναπτυξιακή πολιτική.....	23
Περιβάλλον και φυσικός χώρος.....	31
Κοινωνία.....	34
ΒΙΩΣΙΜΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	39
ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗ.....	39
Ειδικές κατευθύνσεις: Δασοπονία.....	45
Ειδικές κατευθύνσεις: Υδατοκαλλιέργειες.....	50
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗ.....	52
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	58
ΕΝΕΡΓΕΙΑ.....	64
ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ.....	70
ΠΡΑΣΙΝΟ ΚΑΙΝΟ	74
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	82

Πρόλογος Διεθνούς WWF

Αειφορία σημαίνει σεβασμός στη φύση, αλλά και σεβασμός προς εμάς τους ίδιους και τις βάσεις της ευημερίας και της οικονομικής ευπορίας μας.

Η διαμόρφωση πράσινων οικονομιών αποτελεί για το WWF παγκόσμια στρατηγική προσέγγιση στην πιεστική ανάγκη για ισότιμη ανάπτυξη και οικονομική δραστηριότητα που θα παρέχει αειφορικούς τρόπους διαβίωσης, μέσα στα όρια του ενός και μοναδικού πλανήτη μας – τόσο πλούσιου, τόσο πολύτιμου και όμως τόσο εύθραυστου.

Επί δεκαετίες, οι σύγχρονες οικονομίες οικοδομούνται σε πρότυπα που αγνοούν τη φυσική βάση των μεθόδων παραγωγής και κατανάλωσης και οδηγούν σε συσσωρευμένα ελλείμματα,

τόσο οικονομικά, όσο και οικολογικά. Είναι ανάγκη να αναστοχαστούμε το κυρίαρχο αναπτυξιακό πρότυπο που έχει οδηγήσει το φυσικό μας κεφάλαιο, τις κοινωνίες και τις οικονομίες σε αυτή την παγκόσμια κρίση. Τώρα, περισσότερο από ποτέ, είναι καιρός να στραφούμε προς πραγματικά βιώσιμα πρότυπα πράσινων, ζωντανών οικονομιών.

Η ελληνική οικονομία απλά δεν μπορεί να αγνοήσει πόσο εξαρτημένη είναι από τον θαυμάσιο φυσικό της πλούτο: η πλούσια βιοποικιλότητα, τα όμορφα τοπία, οι φυσικοί πόροι, ο άφθονος άνεμος και ήλιος είναι τα κύρια ανταγωνιστικά της πλεονεκτήματα στον σημερινό παγκοσμιοποιημένο κόσμο.

Όπως γλαφυρά περιγράφει ο φίλος μου και συνιδρυτής του WWF, Δρ. Λουκ Χόφμαν, «η Ελλάδα είναι η χώρα της ποικιλότητας. [...] Ο Δίας θα πρέπει να χτύπησε τη γη αυτή με τα αστροπελέκια του, σπέρνοντας χιλιάδες νησιά και κατακομματιάζοντας τη στεριά τόσο, ώστε η ακτογραμμή να γίνει τόσο μεγάλη όσο σχεδόν ολόκληρης της αφρικανικής ηπείρου. Αυτή η φυσική πολυπλοκότητα αυξήθηκε από ένα ευρύ φάσμα κλιμάτων που κυμαίνονται από σχεδόν υποτροπικά σε πραγματικά αλπικά, και από μια ποικιλία βουνών, λόφων και πεδιάδων, πολλές από τις οποίες είναι σπαρμένες με υγροτόπους. Δεν είναι λοιπόν να απορεί κανείς που οι συνθήκες αυτές γέννησαν μια εξαιρετικά πλούσια και ζωντανή φύση – στην πραγματικότητα την υψηλότερη γνωστή βιοποικιλότητα στην Ευρώπη. Αποτελούν επίσης την πηγή ωραίων και βαθιά συγκινητικών φυσικών και ανθρωπογενών τοπίων. Όλα αυτά μαζί συνθέτουν τη φυσική κληρονομιά της Ελλάδας».

Από την αρχή της κρίσης στην Ευρώπη, οι περιβαλλοντικές πιέσεις έχουν αυξηθεί, επηρεάζοντας κυρίως τις χώρες που βρίσκονται σε πιο δύσκολη κατάσταση, όπως η Ελλάδα. Παρά το γεγονός ότι η κατάσταση της Ελλάδας ίσως δείχνει μοναδική, η πολιτική ανταπόκριση στην οικονομική κρίση είναι παρόμοια σε πολλά κράτη σε ολόκληρο τον κόσμο, τα οποία αντιμετωπίζουν συσσωρευμένα δημοσιονομικά ελλείμματα. Δυστυχώς, στις περισσότερες περιπτώσεις η ατζέντα για την αειφορία περιθωριοποιείται εν όψει βραχυπρόθεσμων οφελών.

Υπάρχει όμως ακόμα χρόνος. Ενώ η ελληνική απάντηση στην κρίση έχει ήδη προκαλέσει σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον, τώρα είναι ο καιρός για ένα νέο όραμα και για αληθινά βιώσιμες μεταρρυθμίσεις που μπορούν να παρέχουν μια υγιή οικονομία για το μέλλον. Το WWF πιστεύει ακράδαντα ότι η κρίση προσφέρει μια μοναδική ευκαιρία για τη διαμόρφωση ολοκληρωμένων εθνικών σχεδίων αειφορίας – όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά και για ολόκληρο τον κόσμο.

Ελπίζω πως αυτός ο πράσινος οδικός χάρτης του WWF για την Ελλάδα θα αποτελέσει πραγματικά πρότυπο για το νέο οικονομικό υπόδειγμα που ο κόσμος τόσο πολύ χρειάζεται, ώστε να συμβάλει στη δημιουργία ζωντανών οικονομιών για τους ανθρώπους και τον πλανήτη.

Γιολάντα Κακαμπάντσε
Πρόεδρος, WWF International

Πρόλογος WWF Ελλάς

Κάθε κρίση είναι αγγελιοφόρος της ανάγκης για αλλαγή. Η δύσκολη αυτή περίοδος της οικονομικής ύφεσης δεν αφήνει περιθώρια για επιστροφή στα παλιά και ξεπερασμένα αναπτυξιακά πρότυπα και τις πολιτικές που μας έφεραν στη σημερινή, κοινωνικά και περιβαλλοντικά, επώδυνη κρίση.

Για μια περιβαλλοντική οργάνωση με εμπειρία και γνώση δεκαετιών, όπως το WWF Ελλάς, είναι αυτονόητο ότι η μόνη πραγματικά βιώσιμη διέξοδος από την κρίση περνάει μέσα από τη φύση.

Ως ελάχιστη δική μας κατάθεση στον δημόσιο διάλογο που ποτέ δεν έγινε, για το ελληνικό μέλλον που θέλουμε, αποστάξαμε τη γνώση και εμπειρία της οργάνωσής μας και

διατυπώσαμε το όραμά μας για μία πραγματικά βιώσιμη οικονομία, με όρους οικολογικούς και κοινωνικούς. Διαμορφώσαμε έναν οδικό χάρτη που βλέπει ρεαλιστικά τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα: μια οικονομία και μια πολιτεία με πηλίνα πόδια, που όμως έχει τεράστιες δυνατότητες για καλή διακυβέρνηση, καινοτομία και ανταγωνιστικότητα. Αυτό το όραμα έχετε μπροστά σας και σας καλούμε να του αφιερώσετε λίγο από τον πολύτιμο χρόνο σας, ώστε να τοποθετήσουμε όλοι μαζί τον πήχη για το μέλλον της Ελλάδας εκεί όπου πρέπει: ψηλά!

Ζητάμε πράγματα αυτονόητα: άπλετη διαφάνεια και λογοδοσία παντού, καλή και σαφή νομοθέτηση για όλους, σωστή διακυβέρνηση, κοινωνική συμμετοχή, «ένεση» ζωής στον τουριστικό κλάδο που τώρα καταστρέφει το ίδιο το τουριστικό του προϊόν, δηλαδή τη φύση, ζωντάνεμα της υπαίθρου για ποιοτική παραγωγή που ωφελεί και το περιβάλλον, τόνωση της βιομηχανίας χαμηλού οικολογικού αποτυπώματος, προστασία του φυσικού θησαυροφυλακίου της χώρας.

Ζητάμε πράγματα δύσκολα: πάταξη του περιβαλλοντικού εγκλήματος, καμία ανοχή στη διαφθορά που μαστίζει την κοινωνία και καταστρέφει το περιβάλλον, στροφή σε δημόσιες επενδύσεις και πολιτικές με θετικό περιβαλλοντικό πρόσημο, πλήρη εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», απαγκίστρωση από το βαρύ ρυπαντικό φορτίο του αναπτυξιακού μοντέλου που μας σέρνει όλους στη σημερινή κρίση. Ζητάμε αναγνώριση της οικολογικής βάσης της ελληνικής οικονομίας και καταδίκη της λογικής που αντιμετωπίζει τη φύση σαν εμπόδιο στην «ανάπτυξη».

Από παντού ακούμε ότι η Ελλάδα χρειάζεται όραμα. Αυτό το όραμα όμως που όλοι αγνά κάπου το βλέπουμε, δεν έχει τεθεί ούτε σε δημόσιο διάλογο, ούτε και σε καμία πολιτική ατζέντα.

Όλοι εμείς στο WWF Ελλάς, βάζουμε στο τραπέζι ένα πανόραμα βιωσιμότητας για την Ελλάδα. Δείχνουμε ότι υπάρχει ελπίδα, υπάρχει δυναμικό μέλλον για μια οικονομία και κοινωνία βιώσιμη, σε αρμονία με τη φύση.

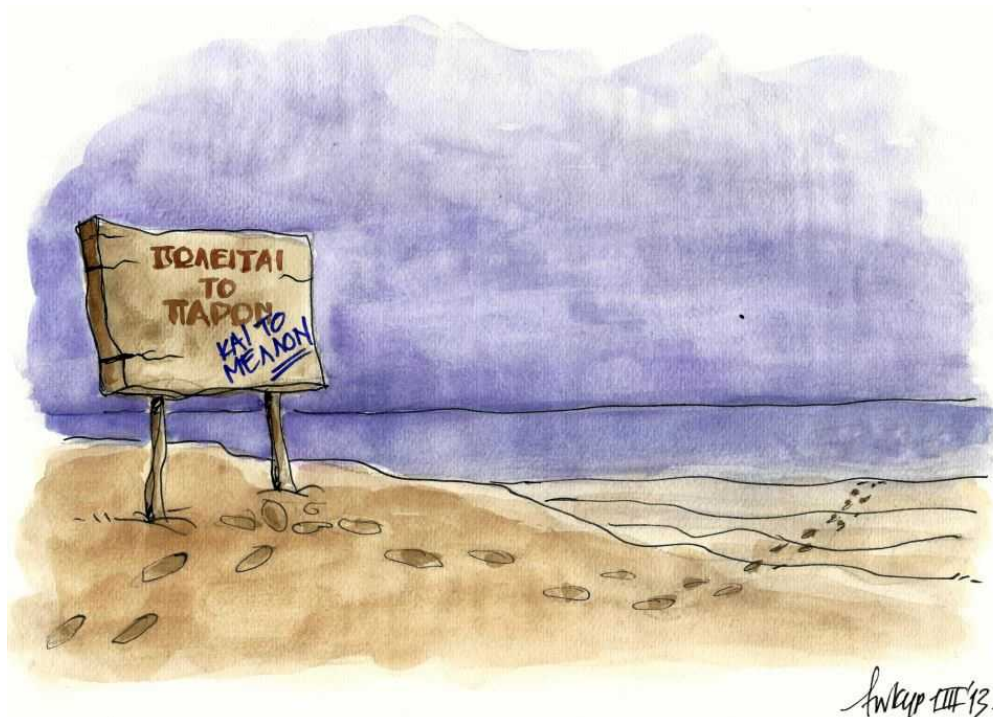
Δημήτρης Καραβέλλας
Διευθυντής, WWF Ελλάς

Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ

Από την κρίση στην ευκαιρία

Η Ελλάδα της κρίσης

Στο γκρίζο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης, το φυσικό περιβάλλον αντιμετωπίζεται σαν αναπτυξιακό εμπόδιο και περιττή πολυτέλεια, ενώ ταυτόχρονα χρησιμοποιείται σαν αναλώσιμος πόρος για την αποπληρωμή του χρέους και τη γρήγορη επάνοδο της χώρας στο παλιό αναπτυξιακό μοντέλο.

Σκίσο: Αντώνης Κυριαζής - AnKyr
(http://ankyr.blogspot.gr/2013/03/blog-post_7.html)

Μετά από δεκαετίες μαζικής και ανυπολόγιστης δημόσιας σπατάλης και εξωτερικού δανεισμού, που υποστήριζε ένα καταστροφικό οικονομικό μοντέλο εσωστρεφούς ιδιωτικής και δημόσιας υπερκατανάλωσης με δανεικά και μια μη ανταγωνιστική παραγωγική δραστηριότητα που σχεδιάστηκε μωπικά και υποστηρίχθηκε από έναν δυσκίνητο και αναποτελεσματικό μηχανισμό διακυβέρνησης, η Ελλάδα ήταν το πρώτο κράτος της ΕΕ που κατέρρευσε, στο ξεκίνημα της παράλληλης, ευρύτερης ευρωπαϊκής κρίσης χρέους.

Από τον Μάιο του 2010, οπότε και υπογράφηκε το πρώτο Μνημόνιο μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και της δανειοδοτικής τριάδας που συναπαρτίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, η κρίση της πραγματικής οικονομίας εντείνεται και δείχνει να βαθαίνει συνεχώς. Τον Μάρτιο του 2012 υπογράφηκε δεύτερο μνημόνιο συνεννόησης μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ/ΔΝΤ/ΕΚΤ, συνολικού

ύψους 245 δισεκατ. ευρώ¹. Παρά το γεγονός ότι βασικά δημοσιονομικά μεγέθη, όπως το Έλλειμμα Γενικής Κυβέρνησης, εμφάνισαν βελτίωση στην πορεία του προγράμματος, εντούτοις κρίσιμοι δείκτες και παράμετροι κοινωνικής ευημερίας, καθώς και διατήρησης και βιώσιμης διαχείρισης του φυσικού κεφαλαίου επιδεινώθηκαν ραγδαία, αποδεικνύοντας ότι για το παρελθόν και το παρόν αναπτυξιακό πρότυπο η εξυγίανση της οικονομίας δεν είναι συνυφασμένη με την κοινωνική και οικολογική βιωσιμότητα.

Όπως επισήμανε ήδη από τον Ιανουάριο του 2012 το διεθνές WWF, με ανοιχτή επιστολή προς την ΕΕ και το ΔΝΤ²:

«Η οικονομική και δημοσιονομική κρίση της χώρας προκαλεί μια δίχως προηγούμενο απώλεια αυτού του πολύτιμου «περιβαλλοντικού κεκτημένου». Καθώς οι σχετικές με το πρόγραμμα προσαρμογής πιέσεις στο περιβάλλον συσσωρεύονται, εξελίσσεται στην Ελλάδα μια αδήλωτη αλλά απολύτως πραγματική περιβαλλοντική κρίση, πίσω από τους τίτλους της οικονομικής και της κοινωνικής κρίσης. Δυστυχώς, αυτή η περιβαλλοντική κρίση επιτείνεται σοβαρά από τις πολιτικές που έχουν υιοθετηθεί για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης. Αυτές μάλιστα οι πολιτικές εφαρμόζονται χωρίς να έχει προηγηθεί εκ των προτέρων εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των μέτρων του πακέτου οικονομικής στήριξης. Έτσι, η βραχυπρόθεσμη ανάπτυξη, με ελάχιστη δυνατή μέριμνα για το περιβάλλον και την αειφορία, θεωρείται πλέον απόλυτη προτεραιότητα από το σύνολο της Ελληνικής Κυβέρνησης, καθώς και από μια σημαντική κοινοβουλευτική πλειοψηφία.»

Η περίοδος που έχει μεσολαβήσει από την ένταξη της Ελλάδας στο καθεστώς του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας και Διακανονισμού Διευκόλυνσης Άμεσης Ετοιμότητας (Stand-By Arrangement) με το ΔΝΤ, χαρακτηρίστηκε από μια καταγιστική απώλεια περιβαλλοντικού κεκτημένου, με τη μορφή της υποβάθμισης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και τη σοβαρή υστέρηση στο πεδίο της εφαρμογής σημαντικών περιβαλλοντικών πολιτικών. Ακόμα και πρόσφατες θετικές πρωτοβουλίες, όπως η ίδρυση του Πράσινου Ταμείου και τα πλαίσια διατήρησης της βιοποικιλότητας και ανάπτυξης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, είτε έμειναν ανεφάρμοστα είτε υποβαθμίστηκαν. Σε σημαντικό βαθμό, η περιβαλλοντική οπισθοδρόμηση αποτέλεσε απόρροια των μνημονιακών δεσμεύσεων της χώρας, αλλά σε εξίσου σημαντικό βαθμό προέκυψε και από κυβερνητικές επιλογές με πρόσημα την κρίση. Κύρια εκδήλωση της τάσης υποβάθμισης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και πολιτικής ήταν η μαζική και ασυντόνιστη επιχείρηση διαφορετικών υπουργείων για απλοποιήσεις στην αδειοδότηση δραστηριοτήτων και κατηγοριών έργων, καθώς και η καταβάρθρωση της προοπτικής για σταδιακή απεξάρτηση της ηλεκτροπαραγωγής από τα ορυκτά καύσιμα.

Βασικές πολιτικές για το περιβάλλον και την αειφορία υπέστησαν συντριπτικές απώλειες σημαντικού κεκτημένου, μέσα από απανωτές τροποποιητικές πρωτοβουλίες από διαφορετικά υπουργεία.

Οι τομείς που υπέστησαν τα σημαντικότερα πλήγματα ήταν:

- η νομοθεσία για την περιβαλλοντική αδειοδότηση,
- η χωροταξία και η νομοθεσία για τη δόμηση,
- η δασική νομοθεσία,
- το εγγυημένο από το κοινοτικό και διεθνές δίκαιο δικαίωμα πρόσβασης του κοινού σε πληροφορίες για το περιβάλλον,
- το οικονομικό πλαίσιο για την ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

¹ Ν. 4046/2012. Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας. ΦΕΚ 26 Α' / 14.02.2012. Ανάκτηση από http://www.et.gr/images/stories/eidika_themata/A_28_2012.pdf

² Leape, J., Long, T., & Καραβέλλας, Δ. Επιστολή προς τη Γενική Διευθύντρια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου Κριστίν Λαγκάρντ. WWF. Ανάκτηση 7 Απριλίου 2013 από WWF Ελλάς: <http://www.wwf.gr/images/pdfs/C-Lagarde-IMF6-jan2012GR.pdf>. Επίσης Leape, J., Long, T., & Καραβέλλας, Δ. (2012, 6 Ιανουαρίου). Επιστολή προς τη Γενική Διευθύντρια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου Κριστίν Λαγκάρντ. WWF. Ανάκτηση 7 Απριλίου 2013 από WWF Ελλάς: <http://www.wwf.gr/images/pdfs/J-M-Barroso-EC6-jan2012GR.pdf>.

Με αιχμή σειρά από νόμους που συχνά είναι άσχετοι με το περιβάλλον,

- εκποιείται με αδιαφανείς όρους φυσική δημόσια γη και νομιμοποιούνται καταπατήσεις, ακόμα και σε προστατευόμενες περιοχές, χωρίς καμία εκτίμηση της αναμενόμενης περιβαλλοντικής επίπτωσης και συχνά με ευτελές τίμημα,
- νομιμοποιούνται δεκάδες χιλιάδες αυθαίρετα, χωρίς καμία εκτίμηση των περιβαλλοντικών τους επιπτώσεων, ακόμα και μέσα σε προστατευόμενες περιοχές,
- νοθεύεται η έννοια, ο σκοπός, το περιεχόμενο και η αναπτυξιακή προοπτική του χωρικού σχεδιασμού, καθώς εισάγονται νέες χρήσεις γης, των οποίων οι ειδικές ρυθμίσεις «φωτογραφικά» υπερβαίνουν κάθε ισχύοντα σχεδιασμό για τις συγκεκριμένες περιοχές,
- πρακτικά διαλύθηκε το Εθνικό Σύστημα Προστατευόμενων Περιοχών,
- περικόπηκαν διαδικασίες περιβαλλοντικής αδειοδότησης δραστηριοτήτων εντός προστατευόμενων περιοχών Natura 2000,
- άνοιξε ο δρόμος για καταβύθιση του Πράσινου Ταμείου, μέσα από τον περιορισμό των δαπανών του στο μόλις 2,5% των διαθέσιμων και την πρόβλεψη διάταξης για μεταφορά του 97,5% των πόρων του στον κρατικό προϋπολογισμό,
- αυτονομείται το Υπουργείο Τουρισμού στον κρίσιμο τομέα της αδειοδότησης (συμπεριλαμβανόμενης και της περιβαλλοντικής) και του χωρικού σχεδιασμού για τις τουριστικές επενδύσεις, γεγονός το οποίο επιτείνει την ανασφάλεια δικαίου και τις συγκρούσεις με άλλες χρήσεις και δραστηριότητες,
- εξοντώνεται κάθε προοπτική ανάπτυξης των ΑΠΕ, κυρίως λόγω του εξοβελισμού των σχετικών επενδυτικών σχεδίων από κάθε πολιτική επιδότησης.

Όπως προκύπτει από το περιβαλλοντικό Παρατηρητήριο του WWF για την Κρίση³, η οπισθοδρόμηση σε πολιτικές για το περιβάλλον και τη βιώσιμη οικονομία δεν περιορίζεται στην Ελλάδα.

Συγκεκριμένα, στην Ισπανία και την Ιταλία καταγράφεται καταγιστική επιδείνωση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, νομιμοποίηση αυθαιρεσιών, κατάρρευση της αγοράς των ΑΠΕ, έμφαση σε εξόρυξη ορυκτών καυσίμων και επενδύσεις με μεγάλο οικολογικό αποτύπωμα ακόμα και εντός προστατευόμενων περιοχών. Στην Πορτογαλία, ξεκίνησε πολιτική διαδικασία για την κατάργηση εθνικού νόμου για τις προστατευόμενες περιοχές, με το σκεπτικό ότι σε καιρό κρίσης πρέπει η χώρα να αρκεστεί στη σχετική κοινοτική οδηγία 92/43/ΕΟΚ. Από τη Βρετανία ασκείται ισχυρή πολιτική πίεση προς την ΕΕ για υποβάθμιση σημαντικών περιβαλλοντικών οδηγιών, ενώ αμφισβητείται μέσω οργανωμένης και κατευθυνόμενης από την Κυβέρνηση ανοιχτής διαβούλευσης η συντρέχουσα αρμοδιότητα της ΕΕ για κρίσιμα πεδία πολιτικής, όπως το περιβάλλον, η αλιεία και η κλιματική αλλαγή. Οικονομικά ισχυρά κράτη μέλη, όπως η Γερμανία και η Γαλλία, ασκούν πίεση για τροποποίηση της κοινοτικής νομοθεσίας για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων από έργα και δραστηριότητες.

Αντίστοιχες αρνητικές εξελίξεις καταγράφονται και στο επίπεδο της ΕΕ και άλλων κρατών μελών:

- η υπό διαπραγμάτευση νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική περιέχει διατάξεις και ρυθμίσεις που σηματοδοτούν σκανδαλώδη οπισθοδρόμηση στο ήδη αδύναμο περιβαλλοντικό σκέλος και προβλέψεις για διπλές ενισχύσεις της ίδιας δραστηριότητας,⁴
- μειώθηκε το ήδη ισχύον περιβαλλοντικό σκέλος του κοινοτικού προϋπολογισμού (με εξαίρεση το κεφάλαιο της πολιτικής για την κλιματική αλλαγή)⁵,
- περικόπτεται η στελέχωση της Γενικής Διεύθυνσης Περιβάλλοντος,
- στο πλαίσιο του νέου Πολυετούς Δημοσιονομικού Πλαισίου της ΕΕ για το 2014-2020, ο τομέας των φυσικών πόρων (που περιλαμβάνει και την ΚΑΠ) υπέστη μεγάλες περικοπές,
- περικόπτεται σημαντικά η αναπτυξιακή βοήθεια προς αναπτυσσόμενες τρίτες χώρες⁶,

³ WWF. (2013). *CrisisWatch*. Ανάκτηση από <http://www.wwf.gr/crisis-watch/>.

⁴ WWF-Γραφείο Ευρωπαϊκής Πολιτικής. (20 Μαρτίου 2013). Agricultural ministers reject all key environmental measures in future CAP. Ανάκτηση: 10 Απριλίου 2013 από <http://www.wwf.eu/?207977/Council-CAP-Reject-Greening>

⁵ WWF. (Νοέμβριος 2012). EU budget 2014-2020 (MFF): cutting down on sustainability... *CrisisWatch bulletin*, 9. Ανάκτηση: 10 Απριλίου 2013 από <http://www.wwf.gr/crisis-watch/pdfs/WWF-CrisisWatch9-NoV2012.pdf>

⁶ Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης. (3 Απριλίου 2013). Aid to poor countries slips further as governments tighten budgets. Ανάκτηση: 10 Απριλίου 2013 από: <http://www.oecd.org/newsroom/aidtopoorcountrieslipsfurtherasgovernmentstightenbudgets.htm>

- αποδυναμώνεται η παρουσία της ΕΕ σε κρίσιμες διεθνείς διαπραγματεύσεις.

Η κρίση που εκτυλίσσεται και πλήττει την Ελλάδα και συνολικά την Ευρωζώνη δεν πρέπει να θεωρείται απλώς δημοσιονομική, καθώς δεν πηγάζει μόνο από την κακή διαχείριση των οικονομικών κάθε κράτους. Για το WWF, η κρίση αποτελεί αντανάκλαση ενός προβληματικού αναπτυξιακού προτύπου που βασίζεται στην υπερκατανάλωση μέσω δανειακών πόρων με ελάχιστη ή καθόλου έμφαση σε ουσιαστικά βιώσιμη και ανταγωνιστική ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων, κάτι που μεταξύ πολλών άλλων προκαλεί ένα σταθερά αυξανόμενο οικολογικό έλλειμμα, με αιχμή τη μη βιώσιμη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων και την περιβαλλοντική ρύπανση. Σε αυτό το πλαίσιο, τα μέτρα που επιβάλλονται δεν αποτελούν παρά τσιρότα σε μολυσμένη πληγή: αντί να θεραπεύουν το πρόβλημα, στην πραγματικότητα το επιδεινώνουν, ενώ διογκώνουν το πιο μακροπρόθεσμο κόστος της περιβαλλοντικής αποκατάστασης.

Για το WWF, η κρίση είναι πάντα αγγελιοφόρος της ανάγκης για αλλαγή. Η ελληνική κρίση κάνει στην ουσία απαραίτητη τη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου οδικού χάρτη προς την οικονομική και την περιβαλλοντική βιωσιμότητα, όχι μόνο για την Ελλάδα αλλά και για ολόκληρη την ΕΕ.

Οικολογική βάση για μια ζωντανή οικονομία

Ως «οικονομία» ορίζουμε κατ' αρχήν το πλέγμα των θεσμών, των διαδικασιών και των πρακτικών που καθορίζουν την κατανομή και τους τρόπους εκμετάλλευσης των διαθέσιμων πόρων, τον όγκο και την ποιότητα του παραγόμενου οικονομικού προϊόντος και των τρόπων με τους οποίους το προϊόν αυτό διανέμεται στην κοινωνία. Τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, οι σύγχρονες οικονομίες βασίζονται σε πρότυπα που δεν συνυπολογίζουν τη φυσική βάση των παραγωγικών και καταναλωτικών μας πρακτικών. Ανέκαθεν η ανθρωπότητα αντιλαμβανόταν το φυσικό περιβάλλον ως ένα υποσύστημα της οικονομίας, με αποτέλεσμα τα φυσικά οικοσυστήματα να αντιμετωπίζονται ως ανεξάντλητες πηγές πρώτων υλών και ως χώροι αέναης διάθεσης αποβλήτων. Ωστόσο, ισχύει ακριβώς το αντίστροφο: η οικονομία εξαρτάται από το φυσικό περιβάλλον. Το μοντέλο ανάπτυξης που βασίζεται στην παραπάνω λανθασμένη παραδοχή είναι μακροχρόνια ατελέσφορο και πρέπει να επαναπροσδιοριστεί με βάση την οικολογικά βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων και την κοινωνικά δίκαιη ανάπτυξη (βλ. επόμενο κεφάλαιο).

Το οικονομικό κεφάλαιο, το ανθρώπινο δυναμικό και οι φυσικοί πόροι αποτελούν θεμελιώδεις οικονομικούς παράγοντες που συνδυαστικά καθορίζουν την παραγωγική βάση μιας οικονομίας, αλλά και την ευρύτερη βιωσιμότητά της: οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική. Η αναφορά σε «φυσικούς πόρους» αφορά κυρίως στις πρώτες ύλες και τη γη που απαιτούνται στην παραγωγική διαδικασία. Η έννοια «φυσικό κεφάλαιο» αναγνωρίζει το ρόλο της φύσης και των παροχών που προσφέρει στη λειτουργία της οικονομίας.

Η φύση παρέχει ορατές αλλά και «αφανείς», σε πολύ κόσμο, υπηρεσίες. Κάποιες από αυτές τις σημαντικές οικοσυστημικές υπηρεσίες είναι:

- *Προμηθευτικές*, δηλαδή αφορούν στην παροχή πρώτων υλών όπως είναι η ξυλεία, τα τρόφιμα, τα φαρμακευτικά προϊόντα.
- *Ρυθμιστικές*, που χαρακτηρίζουν τον ρόλο της φύσης στη διατήρηση του κλίματος, στην προστασία από πλημμύρες, στην επικονίαση, κλπ.

- *Υποστηρικτικές*, δηλαδή αφορούν βασικές λειτουργίες της φύσης για τη διατήρηση της ζωής στον πλανήτη, όπως η διατήρηση των κύκλων βασικών θρεπτικών στοιχείων, η δημιουργία του εδάφους και η φωτοσύνθεση.
- *Πολιτιστικές /πνευματικές* υπηρεσίες που αφορούν τα κοινωνικά, πνευματικά, αισθητικά και ψυχολογικά οφέλη που προέρχονται από την επαφή με τη φύση, ως σημαντική πηγή έμπνευσης αλλά και σημαντικό στοιχείο σε όλες σχεδόν τις πολιτισμικές και θρησκευτικές παραδόσεις.

Ζωντανή και βιώσιμη είναι η οικονομία και η κοινωνία με αποτύπωμα εντός των ορίων του ενός πλανήτη, η οποία διατηρεί αποτελεσματικά και για τις επόμενες γενιές το φυσικό της κεφάλαιο, παράγει το σύνολο της αναγκαίας ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές και δημιουργεί συνθήκες καλύτερης ποιότητας ζωής για όλους.

Όλες οι υπηρεσίες των οικοσυστημάτων βασίζονται στη βιοποικιλότητα. Τα διαφορετικά επίπεδα και οι διάφορες πτυχές της βιοποικιλότητας, δηλαδή η γενετική ποικιλία, ο πλούτος και η αφθονία των ειδών, η λειτουργική ποικιλότητα, τα τροφικά πλέγματα, η σύνθεση των οικοσυστημάτων, συμμετέχουν στην παροχή αυτών των υπηρεσιών. Ο βαθμός όμως της αλληλεξάρτησης μεταξύ της βιοποικιλότητας και των υπηρεσιών των οικοσυστημάτων δεν είναι πλήρως μελετημένος και επαρκώς κατανοητός.

Τα υγιή οικοσυστήματα αποτελούν δυναμικούς χώρους της ζωής και συνθέτουν τόσο τη βάση όσο και το αποτέλεσμα της διατήρησης της

βιοποικιλότητας. Για παράδειγμα, η απώλεια ενός και μόνο είδους μπορεί να έχει ως επίπτωση τόσο την εξαφάνιση άλλων ειδών όσο ακόμη και την πλήρη κατάρρευση του ίδιου του οικοσυστήματος. Για τον λόγο αυτόν και πέρα από την προφανή ηθική διάσταση, η προστασία της βιοποικιλότητας αποτελεί βασική πρόνοια μιας βιώσιμης οικονομίας, καθώς η απώλειά της μπορεί να προκαλέσει σημαντικές επιπτώσεις που τελικά επηρεάζουν την ίδια την κοινωνική ευημερία.

Παρά την ύπαρξη σαφών διαφοροποιήσεων μεταξύ κρατών και διεθνών οργανισμών, παραμένει κανόνας του σύγχρονου οικονομικού μοντέλου, όπως και των προηγούμενων, το φυσικό κεφάλαιο να παραμένει ουσιαστικά «αόρατο» εφόσον οι παροχές του δεν εμπίπτουν σε κάποια συγκεκριμένη δομή αγοράς και άρα η προσφορά και η ζήτησή τους δεν μπορούν να εξισορροπηθούν από έναν ικανό μηχανισμό τιμών. Πολλοί οικονομολόγοι εκτιμούν ότι η κακοδιαχείριση των φυσικών οικοσυστημάτων και των σχετικών πλουτοπαραγωγικών πηγών είναι εν πολλοίς απόρροια ακριβώς αυτής της «αποτυχίας αγοράς» (market failure). Στη Γερμανία, η αποξήρανση 9 εκ. στρεμμάτων τυρφώνων και η μετατροπή τους σε καλλιέργειες προκάλεσε εκπομπές 20 εκ. ισοδύναμων τόνων CO₂ ανά έτος. Η ζημία που προκαλούν αυτές οι εκπομπές υπολογίζεται σε 14.000€/στρέμμα. Ακόμα όμως και αυτή η εκτίμηση της περιβαλλοντικής ζημίας είναι ελλιπής, καθώς στο ποσό δεν συνυπολογίζονται έμμεσες ζημιές που συνεπάγονται τη συντήρηση των υποδομών αποξήρανσης, την απώλεια της δυνατότητας αποθήκευσης και καθαρισμού του νερού ή και της συγκράτησης θρεπτικών ουσιών. Σε κάθε περίπτωση, η εκτίμηση της αξίας του φυσικού κεφαλαίου δεν περιλήφθηκε στην αξιολόγηση της απόφασης υπέρ της αποξήρανσης.

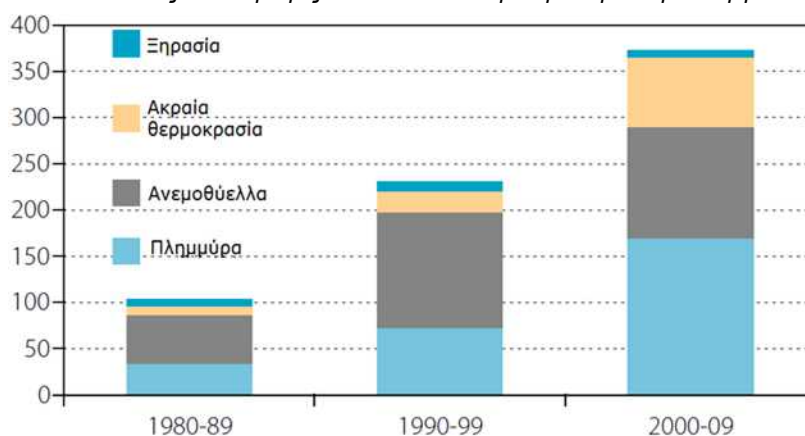
Έχει υπολογιστεί ότι η συνολική ετήσια αξία των αγαθών και των υπηρεσιών που παρέχονται από τα οικοσυστήματα ανέρχεται σε τουλάχιστον 26 τρισεκατ. ευρώ, ποσό ιλιγγιώδες που αντιστοιχεί περίπου στο 1/3 του συνολικού παγκόσμιου ΑΕΠ⁷. Η συνολική αξία των υπηρεσιών που παρέχουν μόνο τα εύκρατα και βόρεια δάση υπολογίστηκε σε περίπου 700 εκατ. ευρώ. Το μεγαλύτερο μέρος αυτού του ποσού αφορά την αξία υπηρεσιών εκτός των μηχανισμών της αγοράς, όπως για παράδειγμα η διατήρηση του κύκλου των θρεπτικών (κύκλος αζώτου, φωσφόρου και άλλων στοιχείων με υπολογιζόμενη αξία 13 τρισεκατ. ευρώ).

Χαρακτηριστικό είναι ότι ένας από τους περιβαλλοντικούς δείκτες που παρακολουθεί και αξιολογεί σε ετήσια βάση η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι οι φυσικές καταστροφές που αποδίδονται στην κλιματική αλλαγή. Όπως φαίνεται από το παρακάτω γράφημα και από τις

⁷ Costanza, R., d'Arge, R, de Groot, R, Farber, S., Grasso, M., Hannon, B., et al, (1997). The value of the world's ecosystem services and natural capital. *Nature* 15 (387), σελ. 253-260.

σχετικές εκθέσεις, τα επεισόδια πλημμυρών, ανεμοθύελλων, ακραίων θερμοκρασιών και ξηρασίας που έχουν καταγραφεί στην ΕΕ-27 από το 1980 έχουν αυξηθεί κατακόρυφα.

Δείκτης περιβαλλοντικής επίπτωσης:
Φυσικές καταστροφές που συνδέονται με την κλιματική αλλαγή

Πηγή: Βάση EMDAT (Emergency Events Database)
(<http://ec.europa.eu/environment/policyreview.htm>)

Στη Συνδιάσκεψη της Σύμβασης για τη Βιοποικιλότητα στη Ναγκόγια της Ιαπωνίας το 2010, τα κράτη μέρη συμφώνησαν ότι μέχρι το 2020 η αξία της βιοποικιλότητας θα πρέπει να έχει ενσωματωθεί στα συστήματα εθνικής λογιστικής. Τον στόχο αυτόν έχει δεχθεί και η νέα Στρατηγική για τη Βιοποικιλότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ελλάδα δεσμεύεται και από τα δύο αυτά στρατηγικά κείμενα.

Η απώλεια της βιοποικιλότητας αποτελεί μία από τις σημαντικότερες περιβαλλοντικές προκλήσεις. Σύμφωνα με την επιστημονική ανάλυση του WWF και τον δείκτη του «Ζωντανού Πλανήτη» που βασίστηκε σε πληθυσμιακά δεδομένα για περίπου 2.688 είδη, διαπιστώνεται ραγδαία επιδείνωση της κατάστασης, καθώς οι πληθυσμοί μειώθηκαν κατά 28% το διάστημα 1970-2008⁸. Με βάση την Εκτίμηση της Χιλιετίας για τα Οικοσυστήματα (Millennium Ecosystem Assessment, 2005), υπολογίζεται ότι ο σημερινός ρυθμός εξαφάνισης ειδών οφείλεται κυρίως στην ανθρώπινη δραστηριότητα και είναι 100 ως 1000 φορές μεγαλύτερος απ' ό,τι στο παρελθόν. Ακόμα και αν η σχέση βιοποικιλότητας και υπηρεσιών των οικοσυστημάτων δεν μπορεί να καθοριστεί επαρκώς, γίνεται σαφές ότι αλλαγές στην ποσότητα ή και την ποιότητα φυσικού κεφαλαίου θα έχουν αντίκτυπο τόσο στην ανθρώπινη ευημερία όσο και στην οικονομία. Άλλωστε, είναι πλέον παγκοίμως γνωστό ότι μικρές αλλαγές συχνά επιφυλάσσουν πλανητικής κλίμακας επιπτώσεις (όπως η αύξηση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου που οδηγεί στην κλιματική αλλαγή).

Σημαντικοί κλάδοι της οικονομίας, όπως ο ασφαλιστικός, παρακολουθούν πλέον στενά τις επιπτώσεις από τις απώλειες των υπηρεσιών των οικοσυστημάτων. Ενδεικτικά, η Munich Re, μία από τις μεγαλύτερες εταιρίες αντασφαλίσεων στον κόσμο, έχει εκτιμήσει ότι εάν ο ρυθμός των φυσικών καταστροφών συνεχιστεί με τον ίδιο ρυθμό, με αυτόν που σημειώθηκε κατά το 2^ο μισό του 20^{ου} αιώνα, το 2060 το κόστος των ζημιών θα υπερβεί σε ύψος το σύνολο του παγκόσμιου ΑΕΠ⁹. Τα συμπεράσματα της εταιρίας επιβεβαιώθηκαν από τη μελέτη Stern που εκτίμησε ότι εάν δεν ληφθούν έγκαιρα τα απαραίτητα μέτρα για την αντιμετώπιση της

⁸ WWF. 2012. *Living Planet Report: Biodiversity, Biocapacity and Better Choices*. Διαθέσιμο στο http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/

⁹ Neidlein, Hans-Christoph και Walser, Manfred. (2005). *Natur ist Mehr-Wert. Ökonomische Argumente zum Schutz der Natur*. Bundesamt für Naturschutz -BfN-, Bonn (Herausgeber). Διαθέσιμο στο <http://www.bfn.de/fileadmin/MDb/documents/skript154.pdf>

κλιματικής αλλαγής, το κόστος των επιπτώσεων μπορεί να ισοδυναμεί με το 20% του παγκόσμιου ΑΕΠ¹⁰.

Κατά την περίοδο 1980-2011, η Munich Re εκτιμά ότι τα 20.200 περιστατικά καταστροφών που σημειώθηκαν οδήγησαν στην απώλεια 2.275.000 ανθρώπων, με τις κλιματολογικές καταστροφές (καύσωνες, πυρκαγιές, ξηρασία) να αποτελούν τη δεύτερη πιο σημαντική κατηγορία καταστροφών, μετά τις γεωλογικές καταστροφές (σεισμοί, τσουνάμι κλπ). Το συνολικό κόστος των ζημιών των καταστροφών στο ίδιο διάστημα υπολογίστηκε σε 3,5 τρισεκατ. δολάρια, με το μεγαλύτερο μέρος των συνολικών ζημιών και το συντριπτικό μέρος των ανασφάλιστων ζημιών να προέρχεται από φυσικές καταστροφές (μετεωρολογικές, υδρολογικές και κλιματικές).

Η μετάβαση σε μια πραγματικά βιώσιμη οικονομία προϋποθέτει μια σημαντική στροφή σε σχέση με το σημερινό μοντέλο. Απαιτεί την αναγνώριση του φυσικού κεφαλαίου ως θεμέλιου της οικονομίας και την αξιοποίηση των ευκαιριών που παρέχει για την ανάπτυξη της χώρας και την κοινωνική ευημερία. Βασικές όμως προτεραιότητες είναι οι εξής:

- Συστηματική και αποτελεσματική προστασία της φύσης και του περιβάλλοντος συνολικότερα. Με αυτόν τον τρόπο θα διασφαλιστεί το πολύτιμο φυσικό κεφάλαιο της χώρας, καθώς και η δυνατότητά του να προσφέρει δωρεάν τα αγαθά και τις υπηρεσίες, από τις οποίες εξαρτάται η οικονομική και η ευρύτερη ανθρώπινη ευημερία. Η επένδυση στη διατήρηση και την αποκατάσταση της φύσης δεν αποτελεί μόνο ηθική υποχρέωση αλλά συνιστά και αποδοτική χρήση πεπερασμένων πόρων, που διαφορετικά θα πρέπει να δαπανηθούν για τη διαχείριση των επιπτώσεων της απώλειας της βιοποικιλότητας και των υπηρεσιών των οικοσυστημάτων.
- Χαρτογράφηση των υπηρεσιών των οικοσυστημάτων της χώρας και εκτίμηση της αξίας τους. Η εκτίμηση της αξίας της φύσης δεν σημαίνει απλώς την τιμολόγηση ή την εμπορευματοποίησή της, αλλά αφορά στην ευρύτερη αναγνώριση της αξίας της και με οικονομικούς όρους.
- Διαμόρφωση ικανών συστημάτων πολιτικής και εταιρικής διακυβέρνησης, με μηχανισμούς και διαδικασίες που θα διασφαλίζουν ότι η αξία της βιοποικιλότητας και των υπηρεσιών των οικοσυστημάτων λαμβάνεται υπόψη στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη σύνολη παραγωγική διαδικασία.
- Ενσωμάτωση της ανάγκης προστασίας της βιοποικιλότητας, των υπηρεσιών που παρέχουν τα οικοσυστήματα και συνολικά του φυσικού κεφαλαίου και της βιώσιμης αξιοποίησής τους σε όλους τους κλάδους της οικονομίας.
- Θέσπιση οικονομικών κινήτρων και μηχανισμών που θα υποστηρίζουν επενδύσεις του φυσικού κεφαλαίου και θα προτείνουν οικονομικά αποδοτικές επιλογές για την προστασία της βιοποικιλότητας και την οικονομική ανάπτυξη. Για παράδειγμα έχει βρεθεί ότι ετησίως η επένδυση 6 εκατ. ευρώ στο ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο Natura 2000 αποδίδει έσοδα της τάξης των 300 εκατ. ευρώ¹¹.
- Προώθηση επιχειρηματικών πρακτικών με οικονομικά και οικολογικά αποδοτικές λύσεις και καινοτόμα προϊόντα που διατηρούν και, ιδανικά, ενισχύουν το φυσικό κεφάλαιο. Στο πλαίσιο αυτό, έμφαση πρέπει να δοθεί στην έρευνα και την ανάπτυξη (R & D).
- Ανάδειξη προτύπων κατανάλωσης και καθημερινότητας που αξιοποιούν με βιώσιμο τρόπο τα αγαθά και τις υπηρεσίες της φύσης.

¹⁰ Stern, N. (2006). *The Economics of Climate Change*. Ανακτήθηκε από:

http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.hm-treasury.gov.uk/stern_review_report.htm.

¹¹ European Commission. (2013). *The Economic Benefits of the Natura 2000 Network*. Διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/financing/docs/ENV-12-018_LR_Final1.pdf

Ζωντανή οικονομία στην Ελλάδα;

Η σκιά της παγκόσμιας κρίσης, φώτισε τις αδυναμίες του εύθραυστου τρόπου με τον οποίο λειτουργεί το σύγχρονο οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης που κυριαρχεί σε παγκόσμιο επίπεδο και μέσα στο οποίο καλείται να λειτουργήσει η μαστιζόμενη ελληνική οικονομία. Με αυτή την έκθεση, το WWF Ελλάς θέλει να φωτίσει όλες τις ιδιαίτερες για την Ελλάδα πτυχές της κρίσης, αλλά κυρίως τις περιβαλλοντικές διαστάσεις που οδηγούν με γοργούς ρυθμούς σε μια επόμενη, βαθύτερη κρίση: την οικολογική.

Στο οικονομικό προσκήνιο, πολλά κράτη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, βυθίζονται στην οικονομική ύφεση, σε τεράστια δημοσιονομικά ελλείμματα και σε παραγωγική δυστοκία. Η ανάκαμψη και η δημιουργία θέσεων εργασίας εξακολουθεί να αναζητείται μέσα από τα παρωχημένα οικονομικά εργαλεία προσέγκυσης οποιασδήποτε επένδυσης, οπουδήποτε στον φυσικό χώρο και χωρίς τα απαραίτητα κοινωνικά και περιβαλλοντικά φίλτρα στη βάση ενός συνολικού σχεδιασμού. Η Ελλάδα, ωστόσο, καλείται να αντιμετωπίσει πρωτίτως τα ιδιαίτερα και βαθιά δομικά προβλήματα ενός ατελέσφορου οικονομικού μοντέλου εσωστρεφούς υπερκατανάλωσης με δανεικά, και μιας ελλιπούς, μη ανταγωνιστικής παραγωγικής δραστηριότητας που σχεδιάστηκε με μυωπικά μικροπολιτικά κριτήρια και υλοστηρίχθηκε από έναν δυσκίνητο και αναποτελεσματικό μηχανισμό διακυβέρνησης. Το μοντέλο αυτό δεν είναι βιώσιμο, με οικονομικούς όρους.

Στο κοινωνικό προσκήνιο, η άνιση κατανομή του οικονομικού πλούτου που παράγεται σε σημαντικό βαθμό από τη χρήση του φυσικού κεφαλαίου ισοδυναμεί με ακραίες καταστάσεις φτώχειας για ένα πολύ μεγάλο μέρος του πληθυσμού της γης, και αντίστοιχα συνεπάγεται πλούτο για ένα πολύ μικρό ποσοστό. Στην πράξη, η θεαματική βελτίωση του ανθρώπινου βιοτικού επιπέδου που καταγράφηκε τις τελευταίες δεκαετίες δεν αγγίζει τα 2/7 του παγκόσμιου πληθυσμού, που ζει με περίπου 1,5 € την ημέρα¹². Την ίδια στιγμή, μόλις το 5% του παγκόσμιου οικονομικού προϊόντος να ανήκει στο φτωχότερο 40% του παγκόσμιου πληθυσμού και το 75% να αντιστοιχεί στο 20% του πληθυσμού¹³. Σε έναν πλανήτη που δεν γνωρίζει οικολογικά σύνορα, η δυναμική εκδήλωση της κλιματικής αλλαγής που προκαλείται κυρίως από τους οικονομικά ισχυρούς και πλήττει κυρίως τις αναπτυσσόμενες χώρες αποδεικνύει ότι το σημερινό μοντέλο ανάπτυξης δεν παράγει ευημερία για όλους και δεν μπορεί να είναι βιώσιμο, με κοινωνικούς όρους.

Στο οικολογικό προσκήνιο, η ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή και η συνεχής απώλεια φυσικού κεφαλαίου, δηλαδή του πλέγματος των υπηρεσιών του οικοσυστήματος και της βιοποικιλότητας που αποτελεί τη βάση της οικονομικής δραστηριότητας και της κοινωνικής ευημερίας, υποβαθμίζει δυσεπανόρθωτα τις αντοχές του πλανήτη και την ικανότητα αυτό-ανανέωσής του. Με το παγκόσμιο οικολογικό αποτύπωμα¹⁴ να υπερβαίνει πλέον κατά 52% τις δυνατότητες του πλανήτη για ανανέωση των φυσικών πόρων, καθώς και για απορρόφηση ρύπων και αποβλήτων, είναι πλέον φανερό ότι το σημερινό μοντέλο ανάπτυξης είναι μη βιώσιμο, με οικολογικούς όρους.

Για το WWF, αυτές οι κρίσεις είναι βαθιές και αλληλένδετες. Συνεπώς, η αντιμετώπισή τους πρέπει να είναι κοινή, αλλά δεν μπορεί να περιοριστεί σε κοντόφθαλμες, αποσπασματικές και βραχύβιες, εμβαλωματικές παρεμβάσεις. Απαιτούνται ρηξικέλευθες μεταρρυθμίσεις, με όραμα την οικολογικά βιώσιμη και κοινωνικά δίκαιη οικονομία.

¹² <http://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>

¹³ 2007 Human Development Report (HDR), United Nations Development Program, November 27, 2007.

¹⁴ Ως «Οικολογικό Αποτύπωμα» (Ecological Footprint), ορίζεται ο δείκτης που μετρά τις απαιτήσεις της ανθρωπότητας στη βιόσφαιρα, δηλαδή την έκταση παραγωγικής γης, πόσιμου νερού και θάλασσας που είναι απαραίτητη για την κάλυψη των καθημερινών ανθρώπινων αναγκών σε ενέργεια και νερό, συνυπολογίζοντας τις εκπομπές ρύπων ανά άτομο και την έκταση που χρειάζεται για την απόθεση των απορριμμάτων του. Το οικολογικό αποτύπωμα της ανθρωπότητας τριπλασιάστηκε μεταξύ των ετών 1961 και 2003.

Ελληνικό φυσικό θησαυροφυλάκιο

Όπως όλες οι εθνικές οικονομίες, έτσι και η ελληνική βρίσκεται σε μεγάλο βαθμό εξαρτημένη, άμεσα ή έμμεσα, από τη φύση. Επιπλέον, η χώρα διαθέτει ένα μοναδικό φυσικό κεφάλαιο, παγκόσμιας σημασίας και ανυπολόγιστης οικονομικής αξίας.

Ενδεικτικά αυτού του πλούτου είναι τα παρακάτω δεδομένα:

- Περισσότερα από 23.000 είδη ζώων της ξηράς και των γλυκών νερών και άλλα 3.500 είδη της θάλασσας από τα οποία τα 3.956 είναι ενδημικά είδη της ξηράς και των γλυκών νερών.
- Περισσότερα από 5.800 καταγεγραμμένα είδη φυτών, από τα οποία τουλάχιστον το 15% είναι ενδημικά.
- 115 είδη θηλαστικών (1 ενδημικό), 442 είδη πουλιών, 64 είδη ερπετών (9 ενδημικά), 22 είδη αμφιβίων (3 ενδημικά), 154 είδη ψαριών του γλυκού νερού (83 ενδημικά), 476 είδη θαλάσσιων ψαριών, 680 είδη χερσαίων σαλιγκαριών.
- Περισσότερα από 5.500 είδη ανθοφόρων φυτών, 936 εκ των οποίων είναι ενδημικά. Πολλά ελληνικά είδη χλωρίδας έχουν μεγάλη οικονομική σημασία: η μαστίχα, η ρίγανη, πολλά ιθαγενή είδη χορταρικών και σαλατικών, το τσάι του βουνού, άγρια μανιτάρια και ο κρόκος είναι από τα πιο γνωστά.
- Τουλάχιστον 100 τοπικές φυλές κτηνοτροφικών ζώων που είναι προσαρμοσμένα στις ελληνικές περιβαλλοντικές συνθήκες, όπως η βραχυκέρατη αγελάδα της Πρέσπας, το ζακυνθινό πρόβατο και το γουρούνι της Τήνου.
- Περισσότερα από 250 βουνά με υψόμετρο άνω των 1.000 μέτρων.
- Περίπου 3.612.992 εκτάρια δασοκάλυψης, τα οποία μπορούν να υποστηρίξουν μια οικολογικά επωφελή και οικονομικά βιώσιμη δασοπονική παραγωγή και βιομηχανία ξύλου.
- Περισσότεροι από 670 μικροί νησιωτικοί υγρότοποι που καλύπτουν πάνω από 45 χλμ².
- Περισσότερα από 2.800 νησιά >0,001 χλμ², εκ των οποίων τα 227 κατοικούνται.
- 10 υγρότοποι διεθνούς σημασίας που προστατεύονται από τη διεθνή Συνθήκη Ραμόν, 239 ειδικές ζώνες διατήρησης που προστατεύονται από την οδηγία της ΕΕ για τους οικοτόπους, 163 ζώνες ειδικής προστασίας που προστατεύονται από την οδηγία της ΕΕ για τα άγρια πουλιά, και 14 εθνικά πάρκα.
- Τα οικοσυστήματα του Εθνικού Πάρκου Πρεσπών φιλοξενούν τον μεγαλύτερο πληθυσμό αργυροπελεκάνων στον κόσμο και προσφέρουν πολύτιμη γη σε εμβληματικά γεωργικά προϊόντα, όπως τα φασόλια Πρεσπών.
- Η παραλία των Σεκανίων στο Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου φιλοξενεί τον μεγαλύτερο στη Μεσόγειο αριθμό φωλιών της θαλάσσιας χελώνας *Caretta caretta*, του απειλούμενου είδους που αποτελεί κορυφαίο τουριστικό προϊόν για ένα νησί που κάθε καλοκαίρι κατακλύζεται από εκατοντάδες χιλιάδες τουρίστες.
- Το δάσος της Δαδιάς στον Έβρο προσφέρει ζωτικό καταφύγιο σε 36 από τα 38 είδη ημερόβιων αρπακτικών πουλιών της ΕΕ και αποτελεί τη βάση για την τοπική οικονομία τουρισμού φύσης.

© Sylloge Nummorum Graecorum

Οι ελληνικές θάλασσες και τα νησιά κατατάσσονται από το WWF στη Μεσογειακή Οικοπεριοχή, μια από τις πιο σημαντικές του πλανήτη¹⁵. Επίσης, πολλά δασικά οικοσυστήματα αποτελούν μέρος της οικοπεριοχής «Μεσογειακά δάση και δασικές εκτάσεις» και τα περισσότερα υδροτοπικά οικοσυστήματα περιλαμβάνονται στην οικοπεριοχή «Βαλκανικοί ποταμοί και ρυάκια», τα οποία σύμφωνα με το διεθνές WWF ανήκουν στις 200 οικοπεριοχές παγκόσμιας προτεραιότητας.

Η οικολογικά ορθή αξιοποίηση του μοναδικού αυτού φυσικού κεφαλαίου αποτελεί από μόνη της μοχλό ανάπτυξης.

© WWF Ελλάς / Andrea Bonetti

Το ελληνικό οικολογικό αποτύπωμα

Στο σημείο αυτό όμως είναι απαραίτητο να αναφερθούν κάποια στοιχεία για το αποτύπωμα στο περιβάλλον του αναπτυξιακού μοντέλου που ακολουθεί η Ελλάδα, το οποίο αδικεί την ίδια τη χώρα καθώς είναι αναντίστοιχο των δυνατοτήτων που παρέχει ο φυσικός της πλούτος.

Σύμφωνα με τα δεδομένα που αποτυπώνονται στις σχετικές εκθέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής¹⁶, οι επιδόσεις της Ελλάδας στην εφαρμογή περιβαλλοντικών δεικτών, πολιτικών και νομοθεσίας είναι κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ-27.

Στο πεδίο της νομοθέτησης και της εφαρμογής της κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, η υστέρηση της χώρας είναι διαχρονική, με αποτέλεσμα μόνον ωφελημένοι να είναι η διαφθορά, το περιβαλλοντικό έγκλημα και η διάχυτη ανασφάλεια δικαίου¹⁷.

¹⁵ http://www.panda.org/what_we_do/where_we_work/mediterranean/

¹⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (31 Οκτωβρίου 2012). Annual Environment Policy Review. Στο *Environment*. Ανακτήθηκε στις 16 Ιουνίου 2013, από <http://ec.europa.eu/environment/policyreview.htm>.

¹⁷ Ολοκληρωμένη ανάλυση της κατάστασης εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας από το 2005 παρέχεται μέσω των ετήσιων εκθέσεων του WWF Ελλάς για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα: WWF Ελλάς. (2007). Παρατηρητήριο Περιβαλλοντικής Νομοθεσίας. Ανακτήθηκε στις 17 Ιουνίου 2013, από http://politics.wwf.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=450&Itemid=412.

Παρά το γεγονός ότι το εθνικό οικολογικό αποτύπωμα δεν υπολογίζεται στην Ελλάδα, ενδεικτικές είναι οι εθνικές επιδόσεις που καταγράφονται στο αναλυτικό εργαλείο iGrowGreen της ΕΕ¹⁸: η Ελλάδα αξιολογείται πολύ χαμηλά, αρκετά χαμηλότερα από τους ανά κατηγορία μέσους όρους. Οι χαμηλές επιδόσεις της Ελλάδας, που δεν αποτελούν επ' ουδενί έκπληξη, οφείλονται σε ένα κράμα συγκεκριμένων αιτιών και προβλημάτων που απαιτούν άμεσες λύσεις.

Αξιοσημείωτο επίσης στοιχείο είναι ότι η τελική κατανάλωση των νοικοκυριών είναι διαχρονικά από τις υψηλότερες στην ΕΕ-27 σε σχέση με το ΑΕΠ: το 2009, τελευταία χρονιά πριν την κρίση, ανήλθε στο 72,53% του ΑΕΠ, με μέσο όρο για την ευρωζώνη 57,56%¹⁹.

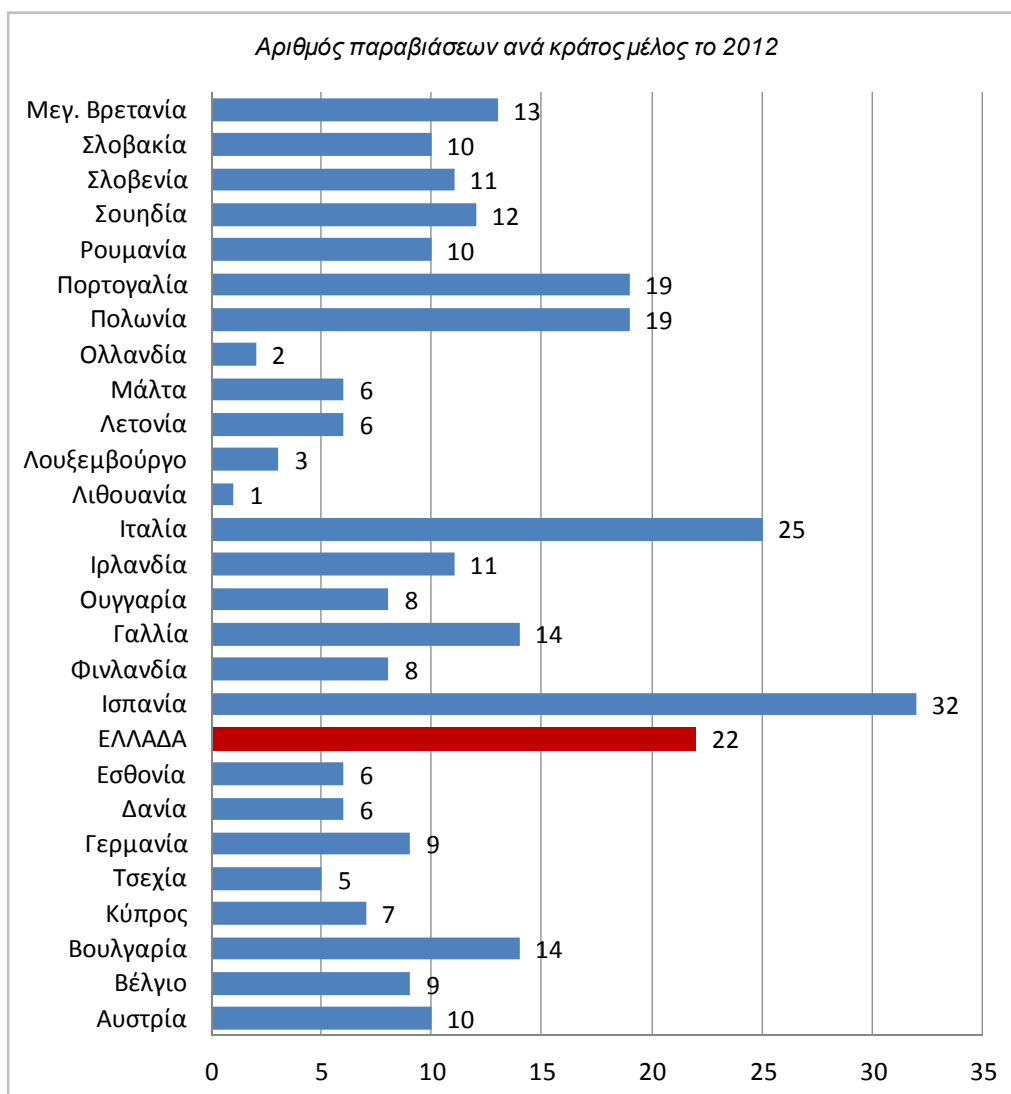
Τα εμπόδια για τη ζωντανή οικονομία

- Υψηλό περιβαλλοντικό αποτύπωμα (ρύπανση, ελλιπέστατη και πολλές φορές παράνομη διαχείριση αποβλήτων, ανεξέλεγκτη χρήση φυσικών πόρων, οικονομία υψηλής ενεργειακής έντασης και υψηλών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, μεταξύ άλλων), όπως φαίνεται και από τους πίνακες που ακολουθούν.
- Ανεπαρκές θεσμικό, κανονιστικό, νομοθετικό και ρυθμιστικό περιβαλλοντικό πλαίσιο, το οποίο επιδεινώνεται από την τάση για ολοένα και χειρότερη ποιότητα νομοθέτησης.
- Έλλειψη συμμόρφωσης με το εθνικό, αλλά κυρίως με το ευρωπαϊκό πλαίσιο περιβαλλοντικής νομοθεσίας και εν γένει υψηλή περιβαλλοντική παραβατικότητα, με την ελληνική ιδιαιτερότητα της αυξημένης «θεσμικής» παραβατικότητας, δηλαδή της μη συμμόρφωσης των ίδιων των θεσμικών δομών, όπως τοπική αυτοδιοίκηση, ΔΕΚΟ, υπουργεία.
- Εκτεταμένη σιωπηλή κοινωνική αποδοχή και εν τοις πράγμασι πολιτική επιβράβευση της περιβαλλοντικής αυθαιρεσίας.
- Αναποτελεσματική περιβαλλοντική εποπτεία και καθυστέρηση στην απονομή δικαιουσύννης σε περιπτώσεις περιβαλλοντικών παραβάσεων και εγκλημάτων.
- Αμελητέος όγκος δημόσιων και ιδιωτικών περιβαλλοντικών επενδύσεων και κατά κανόνα προσχηματική αξιολόγηση της περιβαλλοντικής διάστασης των αναπτυξιακών δράσεων εν γένει.
- Χαμηλή απορρόφηση των σχετικών κοινοτικών κονδυλίων συνοχής και στήριξης, με αμφιλεγόμενα ποιοτικά χαρακτηριστικά των περιβαλλοντικών έργων τα οποία τελικώς χρηματοδοτούνται.
- Χαμηλά ποσοστά 'πράσινων' επαγγελμάτων.
- Πολύ χαμηλή έρευνα και ανάπτυξη (R & D) και σχεδόν ανύπαρκτη πράσινη καινοτομία.

¹⁸ Η πληροφορία προέρχεται από στατιστική ανάλυση δεδομένων που προκύπτουν από τους δείκτες του μοντέλου iGrowGreen της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2010). iGrowGreen: Setting Up and Indicator-Based Assessment Framework to Identify Country-Specific Challenges to Promote Greener Growth. http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/igrowgreen/documents/user_manual_en.pdf

¹⁹ World Bank. (2013). Household final consumption expenditure, etc. (% of GDP) . *Data*. Ανακτήθηκε στις 6 Αυγούστου 2013 από <http://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.PETC.ZS/countries?display=default>

Ενδεικτικός των επιδόσεων της Ελλάδας στο κρίσιμο πεδίο της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος είναι ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 1 - Ανοιχτές υποθέσεις παραβιάσεων της περιβαλλοντικής νομοθεσίας
 Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013²⁰.

Επίσης ενδεικτικοί του ελληνικού οικολογικού αποτυπώματος είναι οι παρακάτω συγκριτικοί πίνακες επιδόσεων της χώρας σε σημαντικούς τομείς, όπως η κατανάλωση πρώτων υλών/ΑΕΠ και άντλησης υδάτων ως προς το σύνολο των διαθέσιμων υδάτινων πόρων. Οι πέντε δείκτες επίδοσης αφορούν στην περιβαλλοντική πίεση που η κάθε χώρα ασκεί και επιλέχθηκαν ως κρίσιμοι²¹. Οι αριθμοί αυτοί δεν ποσοτικοποιούν το περιβαλλοντικό αποτύπωμα, αλλά δίνουν μια εικόνα για την επίδοση της χώρας στον εν λόγω δείκτη.

²⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (12 Απριλίου 2013). Legal Enforcement-Statistics on environmental infringements. In Environment. Ανακτήθηκε στις 16 Ιουνίου 2013, από <http://ec.europa.eu/environment/legal/law/statistics.htm>.

²¹ Το μοντέλο iGrowGreen της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αποδίδει μια ποσοτική εκτίμηση της επίδοσης της κάθε χώρας μέσω δύο προσεγγίσεων: α) του επιπέδου της πίεσης που η κάθε χώρα ασκεί (level) και β) της αυξητικής ή μειωτικής τάσης της πίεσης αυτής (change). Η κατάταξη στη στήλη «επίδοση» ξεκινά από την καλύτερη επίδοση (θετικό πρόσημο) και εξελίσσεται με φθίνοντα τρόπο, δηλαδή με τις χειρότερες επιδόσεις (αρνητικό πρόσημο). Οι αριθμοί αυτοί δεν ποσοτικοποιούν το περιβαλλοντικό αποτύπωμα, αλλά παρέχουν μια τάξη μεγέθους σε σχέση με την επίδοση της χώρας στον εν λόγω δείκτη.

Πίνακας 2: Εγχώρια κατανάλωση πρώτων υλών ως προς το ΑΕΠ (2000-2009)

	Κράτος μέλος ΕΕ	Επίδοση
1	Ολλανδία	6,21
2	Λουξεμβούργο	6,15
3	Μάλτα	6,08
4	Μεγάλη Βρετανία	5,56
5	Γαλλία	4,05
6	Ιταλία	3,53
7	Γερμανία	2,97
8	Βέλγιο	2,61
9	Δανία	2,33
10	Σουηδία	2,19
11	Ισπανία	1,22
12	Αυστρία	0,63
13	ΕΛΛΑΔΑ	-0,47
14	Σλοβενία	-4,45
15	Φινλανδία	-4,92
16	Ουγγαρία	-6,06
17	Πορτογαλία	-6,91
18	Ιρλανδία	-7,62
19	Τσεχία	-9,40
20	Σλοβακία	-10,26
21	Λιθουανία	-10,91
22	Κύπρος	-11,44
23	Πολωνία	-17,17
24	Εσθονία	-26,66
25	Βουλγαρία	-30,00
26	Ρουμανία	-30,00

Πίνακας 3: Ποσοστό άντλησης υπόγειων νερών ως προς το σύνολο των διαθέσιμων υδάτινων πόρων (2000-2009)

	Κράτος μέλος ΕΕ	Επίδοση
1	Ρουμανία	10.7285
2	Φινλανδία	9.9383
3	Σουηδία	9.7802
4	Λιθουανία	8.7371
5	Σλοβακία	8.1049
6	Βουλγαρία	7.5043
7	Μάλτα	6.1134
9	Ολλανδία	-3.1483
10	Εσθονία	-5.8036
11	Δανία	-7.6054
12	Βέλγιο	-9.8181
13	ΕΛΛΑΔΑ	-19.5540
14	Κύπρος	-20.0282

Πίνακας 4: Εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου ως προς το ΑΕΠ (2000 – 2010)

	Κράτος μέλος ΕΕ	Επίδοση
1	Σουηδία	8.1506
2	Γαλλία	5.3416
3	Δανία	5.2980
4	Μεγάλη Βρετανία	4.8486
5	Αυστρία	4.4838
6	Ιταλία	3.5069
7	Λουξεμβούργο	3.1787
8	Ισπανία	2.8359
9	Ιρλανδία	2.7609
10	Ολλανδία	2.6214
11	Γερμανία	2.1785
12	Βέλγιο	1.6872
13	Πορτογαλία	0.5333
14	Φινλανδία	0.3232
15	Μάλτα	-3.1137
16	ΕΛΛΑΔΑ	-4.4120
17	Σλοβενία	-4.9459
18	Κύπρος	-7.6702
19	Ουγγαρία	-9.6061
20	Λιθουανία	-15.0576
21	Σλοβακία	-15.3637
22	Λετονία	-15.8079
23	Τσεχία	-22.0212
24	Πολωνία	-26.3814
25	Ρουμανία	-27.6851
26	Βουλγαρία	-30.0000
27	Εσθονία	-30.0000

Στόχοι μεταρρύθμισης για τη ζωντανή οικονομία

- Διατήρηση και οικολογικά βιώσιμη διαχείριση φυσικού κεφαλαίου.
- Μείωση εθνικού οικολογικού αποτυπώματος.
- Εξυγίανση της οικονομίας με οικολογικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς όρους.
- Ανάπτυξη οικολογικά βιώσιμης επιχειρηματικότητας.
- Βελτίωση ποιότητας ζωής για όλους.

Δεδομένου ότι ως «βιώσιμη» ή «πράσινη» οικονομία δεν μπορεί να θεωρηθεί η ανάπτυξη περιβαλλοντικά φιλικών παραγωγικών κλάδων ή δραστηριοτήτων ως συμπλήρωμα στο σημερινό οικονομικό μοντέλο, είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι στόχος της παρέμβασης του WWF Ελλάς είναι η διατύπωση ενός νέου προτύπου ανάπτυξης που θα βασίζεται στον συνολικό και συνδυασμένο οικολογικό μετασχηματισμό. Στην πράξη, η στροφή προς μια πραγματικά βιώσιμη, μια ζωντανή οικονομία σημαίνει ότι σταδιακά θα εκλείψουν οικονομικές δραστηριότητες που είτε έχουν δυσανάλογα μεγάλο οικολογικό αποτύπωμα είτε μπορούν να υποκατασταθούν από περιβαλλοντικά φιλικές παραγωγικές μεθόδους, προϊόντα και υπηρεσίες.

Βασικές παραδοχές

1. Οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις, όπως άλλωστε και καμία αναπτυξιακή πολιτική, δεν θα λύσει από μόνη της το πρόβλημα του ελληνικού χρέους. Θα εξυγιάνει όμως την οικονομία και θα θέσει τις υγιείς βάσεις που θα την καταστήσουν μακροπρόθεσμα βιώσιμη.
2. Το WWF Ελλάς διατυπώνει την παρέμβαση αυτή ως βάση του απαραίτητου δημόσιου διαλόγου για την ανάπτυξη της χώρας, που δυστυχώς δεν έχει γίνει ακόμα.
3. Η παρέμβαση του WWF Ελλάς βασίζεται στη μέχρι σήμερα δουλειά της οργάνωσης στην Ελλάδα και σε διεθνές επίπεδο, καθώς και σε υπάρχουσα βιβλιογραφία και εμπειρία. Ειδικότερες αναλύσεις για τα οικονομικά μεγέθη που θα προκύψουν από τις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις ήταν αδύνατον να γίνουν στην παρούσα φάση.
4. Η παρέμβαση αυτή του WWF Ελλάς αποτελεί προϊόν ομάδας εργασίας που αποτελέστηκε από συνεργάτες της οργάνωσης και από ειδικούς σε συγκεκριμένους τομείς που εθελοντικά συμμετείχαν στην προσπάθεια. Δεδομένων των οικονομικών περιορισμών που δεν επιτρέπουν ειδικές αναλύσεις σε πεδία που δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο δουλειάς του WWF Ελλάς μέχρι σήμερα, οι προτεινόμενες παρεμβάσεις δεν καλύπτουν όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας.

© WWF Ελλάς / Andrea Bonetti

ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ

Οριζόντιες μεταρρυθμίσεις

Διακυβέρνηση

Η μεταπολεμική ιστορία της Ελλάδας είναι συνδεδεμένη με την έλλειψη ενός ανθεκτικού στον χρόνο και αποτελεσματικού στην εφαρμογή μηχανισμού ρύθμισης των ζητημάτων προστασίας και διαχείρισης του περιβάλλοντος. Φυσική απόρροια αυτής της κατάστασης είναι η επί δεκαετίες συνεχιζόμενη και εκτεταμένη περιβαλλοντική αυθαιρεσία και η κοινωνική ανοχή, αν όχι ενθάρρυνση, προς το περιβαλλοντικό έγκλημα.

Από το επίπεδο της πολιτικής ηγεσίας της χώρας και την κρατική διοίκηση, μέχρι τους μηχανισμούς κοινωνικής συμμετοχής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, το πλέγμα των θεσμών και δομών πολιτικού σχεδιασμού και άσκησης εξουσίας πολύ απέχει από το συνεκτικό, συμμετοχικό, διαφανές και αποτελεσματικό σύστημα διακυβέρνησης που είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη της βιώσιμης οικονομίας.

Η ζωντανή και βιώσιμη οικονομία είναι διαφανής, συμμετοχική και κοινωνικά υπόλογη.

Πέρα από τη διαχρονική έλλειψη πολιτικής βούλησης για τη χάραξη μιας ολοκληρωμένης και σύγχρονης πολιτικής για το περιβάλλον και την οικολογικά βιώσιμη αναπτυξιακή πολιτική, οι κυριότερες ανεπάρκειες του σημερινού συστήματος διαμόρφωσης και εφαρμογής πολιτικών που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με το περιβάλλον είναι οι εξής:

- Αδιαφάνεια → διαφθορά → πελατειακή διακυβέρνηση: Καλυμμένο από ένα διάχυτο πέπλο αδιαφάνειας, το ελληνικό σύστημα διακυβέρνησης ευνοεί, αντί να αποθαρρύνει, τη διαφθορά και βρίσκεται διαρκώς εγκλωβισμένο στην επιρροή της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας των αρμόδιων υπουργείων.
- Πολιτική ασυμμετρία: Εξάρτηση σε πολύ μεγάλο βαθμό της προστασίας του φυσικού πλούτου και της περιβαλλοντικής ενσωμάτωσης στις αναπτυξιακές πολιτικές από τις επιλογές της κάθε κυβέρνησης, συχνά κατά παράβαση του γράμματος και του πνεύματος του Συντάγματος και των σχετικών κοινοτικών πολιτικών. Αποτέλεσμα της πολιτικής ασυμμετρίας είναι και η έλλειψη ενδογενεακής και διαγενεακής περιβαλλοντικής δικαιοσύνης, η άνιση δηλαδή κατανομή εντός και μεταξύ των γενεών τόσο των βαρών από την περιβαλλοντική υποβάθμιση, όσο και των ωφελειών από την προστασία και αναβάθμιση του φυσικού και οικιστικού χώρου.
- Ελλιπής συντονισμός και διοικητική αναποτελεσματικότητα: Ο κατακερματισμός του περιβαλλοντικού αντικείμενου μεταξύ πολλών συναρμόδιων υπουργείων, διοικητικών υπηρεσιών και άλλων φορέων, χωρίς ιεραρχημένη και λειτουργική μεταξύ τους σχέση βρίσκεται στην καρδιά του μείζονος προβλήματος της έλλειψης συντονισμού στην εφαρμογή κρίσιμων περιβαλλοντικών πολιτικών. Η κατάσταση αυτή έχει και νομική διάσταση, καθώς η ασυνεννοησία και η διαφορετική ιεράρχηση των περιβαλλοντικών προτεραιοτήτων καταλήγει και σε νομοθετικό χάος και συνεπακόλουθη ανασφάλεια δικαίου για όλους.
- Γνωστικό έλλειμμα: Έλλειψη γνωστικών πόρων της διοίκησης που θα κατευθύνουν τη λήψη κρίσιμων ρυθμιστικών αποφάσεων, όπως το Κτηματολόγιο και το Δασολόγιο, αλλά και την παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής των πολιτικών.
- Νομικός λαβύρινθος: Περίπλοκη και ασαφής νομοθεσία, τόσο σε ζητήματα που επιφυλάσσουν συγκρούσεις, όπως η χωροθέτηση εγκαταστάσεων ΑΠΕ, όσο και σε τομείς σημαντικού οικονομικού ενδιαφέροντος, όπως η πολεοδομία και η χωροταξία.

- Ελεγκτική αδυναμία: Σαφής αδυναμία παρακολούθησης και ελέγχου της περιβαλλοντικής νομοθεσίας και της περιβαλλοντικής συμμόρφωσης. Οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην πολιτική εξάρτηση των θεσμών ελέγχου και βεβαίως στην ελλιπή στελέχωση των ελεγκτικών μηχανισμών. Σχετίζεται επίσης με το γνωστικό έλλειμμα που τους αποστερεί σημαντικών πηγών περιβαλλοντικών και χωρικών δεδομένων και εργαλείων διαπίστωσης των παραβάσεων.
- Δημοκρατικό κενό: Έλλειψη δομών και διαδικασιών άντλησης δημοκρατικών εισροών από την κοινωνία, τους εξειδικευμένους επιστημονικούς φορείς και το διεθνές περιβάλλον.

Διαφάνεια, γνώση, συμμετοχή, λογοδοσία

Η ζωντανή και βιώσιμη οικονομία, όπως περιγράφεται στην πρόταση του WWF Ελλάς, είναι διαφανής, συμμετοχική και κοινωνικά υπόλογη. Το σύστημα διακυβέρνησης που θα εκκολάψει και θα δημιουργήσει τις συνθήκες ανάπτυξης της βιώσιμης οικονομίας

- * τηρεί τη νομιμότητα και σέβεται τις αποφάσεις των εθνικών και διεθνών δικαστηρίων,
- * είναι λιτό, συνεκτικό και σαφές στη δομή του,
- * λογοδοτεί με διαφάνεια και σαφήνεια για την οικολογική και κοινωνική βιωσιμότητα της οικονομίας, στη βάση δεικτών και στο πλαίσιο ολοκληρωμένων και τακτικών απολογισμών,
- * προωθεί τη διεθνή συνεργασία και συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση των πολιτικών για διαφύλαξη και οικολογική διαχείριση του φυσικού κεφαλαίου και βιώσιμη οικονομική δραστηριότητα στα όρια του ενός πλανήτη, δίνοντας τα εχέγγυα ενός κράτους που λειτουργεί ως καλός «διεθνής πολίτης»,
- * διαμορφώνει το πλαίσιο ανάπτυξης των αγορών και της παραγωγής, μέσα από διαρκή διαβούλευση με τους εμπλεκόμενους, ως ουσιαστικά «συμμετόχους» στην οικονομική πορεία της χώρας,
- * διαμορφώνει πολιτικές με καθαρούς, σαφείς και δίκαιους κανόνες, αποκλείοντας την προνομιακή μεταχείριση προσώπων, επιχειρήσεων ή κοινωνικών ομάδων.

Η βιώσιμη οικονομία είναι ανοιχτή και δέχεται ως συμμετόχους όχι μόνο τα συντεταγμένα όργανα της πολιτείας ή επιλεκτικά συγκεκριμένα πρόσωπα, φορείς ή επιχειρήσεις, αλλά δίνει με σαφήνεια και διαφάνεια ρόλο σε όλους, με ανάλογη περιβαλλοντική ευθύνη.

Βασικοί συμμετοχοί στη ζωντανή οικονομία είναι οι εξής:

α) Η *Βουλή*, ως νομοθετικό σώμα των εκλεγμένων λαϊκών αντιπροσώπων και θεματοφύλακας της εντολής για δημοκρατική διακυβέρνηση, πάντα με βάση το Σύνταγμα και το διεθνές και κοινοτικό περιβαλλοντικό δίκαιο.

β) Η *Κυβέρνηση* και η *κεντρική δημόσια διοίκηση*, ως θεματοφύλακας του περιβαλλοντικού δημόσιου συμφέροντος, επιτελικός διαμορφωτής συνεκτικών πολιτικών και νόμων, ρυθμιστής της χρήσης και αγοράς των φυσικών πόρων.

γ) Η *τοπική αυτοδιοίκηση* ως εγγυητής της βιώσιμης τοπικής οικονομικής δραστηριότητας και της περιβαλλοντικής νομιμότητας.

δ) Η *Δικαιοσύνη* και οι *ανεξάρτητες αρχές*, ως ανεξάρτητοι ελεγκτές της νομιμότητας και της προστασίας του περιβαλλοντικού κεκτημένου.

ε) Οι *διεθνείς και περιφερειακοί οργανισμοί*, δεδομένου ότι ειδικά οι περιβαλλοντικές πολιτικές έχουν σε μεγάλο βαθμό υπερεθνικό χαρακτήρα.

στ) Η *κοινωνία των πολιτών*, ως δυναμικός και ενημερωμένος περιβαλλοντικός προασπιστής, διεκδικητής της διαφάνειας σε όλες τις λειτουργίες του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, διαμορφωτής των αγορών από την πλευρά της ζήτησης, φορέας νέων ιδεών, επιχειρηματίας μέσα από κοινωνικές επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας.

ζ) Ο *ιδιωτικός τομέας*, ως αποτελεσματικός παραγωγός και φορέας βιώσιμης επιχειρηματικής καινοτομίας, υπεύθυνος κοινωνικός εταίρος και πολιτικός συν-διαμορφωτής μέσα από συλλογικά όργανα και διαφανείς δομές διαβούλευσης.

Τα πεδία αναγκαιότητας και συνεκτικής παρέμβασης είναι τα εξής:

- **ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΕΣΜΕΥΣΗ:** Ζητούμενο είναι η διακομματική πολιτική δέσμευση για ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης και της προτεραιότητας για μείωση του οικολογικού αποτυπώματος σε όλες τις πολιτικές, καθώς και για απαρέγκλιτη τήρηση της περιβαλλοντικής νομιμότητας.

- **ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ:** Στόχος είναι η διαμόρφωση πλαισίου και σταθερών δομών ευρείας συμμετοχής στην πολιτική και νομοθετική διαδικασία μιας περιβαλλοντικά ενημερωμένης κοινωνίας. Η ύπαρξη συμμετοχικών δομών είναι αναγκαίος (αν και όχι ικανός) όρος για την ανατροπή της πολιτικής ασυμμετρίας.

Είναι σημαντικό να εξεταστεί η δημιουργία νέων συμμετοχικών δομών, όπως η θέσπιση πλαισίου διενέργειας γνωμοδοτικών δημοψηφισμάτων και δημοψηφισμάτων πρωτοβουλίας πολιτών, ειδικά κατά τη φάση του πολιτικού σχεδιασμού για τη βιώσιμη οικονομία.

Απαραίτητη είναι επίσης η τόνωση της συμμετοχής πολιτών και φορέων στις υφιστάμενες διαδικασίες, όπως οι διαβουλεύσεις για κάθε σημαντική νομοθετική ή πολιτική πρωτοβουλία. Τούτο συνεπάγεται σταθερές πλατφόρμες διαβούλευσης με επαρκή χρονικά περιθώρια, έγκαιρες δυνατότητες παρέμβασης και σημείο εκκίνησης το «μηδενικό σενάριο» και όχι ειλημμένες πολιτικές αποφάσεις. Βάση για τη δίκαιη και παραγωγική διαβούλευση είναι η παροχή όλων των διαθέσιμων δεδομένων και η διατύπωση των πολιτικών διακυβευμάτων με σαφήνεια και με τρόπο εύληπτο και κατανοητό από ένα ευρύ κοινό.

- **ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΦΑΝΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗ:** Στόχος είναι η αποτελεσματική, διαφανής και συνεκτική δημόσια διοίκηση που λειτουργεί ως θεματοφύλακας της εφαρμογής του περιβαλλοντικού δικαίου και μηχανισμός εφαρμογής των απαραίτητων πολιτικών.

Προτεραιότητα έχει η αποκοπή του δημόσιου διοικητικού μηχανισμού από τους κομματικούς μηχανισμούς, ώστε να διευκολυνθεί η ομοιογενής, σταθερή στον χρόνο και πολιτικά ανεπηρέαστη εφαρμογή των πολιτικών και της νομοθεσίας. Η *μείωση των επιπέδων και του αριθμού των θέσεων πολιτικής ηγεσίας* στα υπουργεία είναι απαραίτητη για την επίτευξη ικανοποιητικού βαθμού πολιτικής ανεξαρτησίας της δημόσιας διοίκησης. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να εξεταστεί ο περιορισμός των επιπέδων της πολιτικής ηγεσίας στον Υφυπουργό και η τοποθέτηση από διακομματική επιτροπή της Βουλής γενικών γραμματέων πενταετούς θητείας.

Προτεραιότητα έχει επίσης η διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου συστήματος ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, το οποίο θα αφορά όλα τα στάδια άσκησης δημόσιας διοίκησης και θα επιτρέπει τη μείωση του φόρτου για τους πολίτες και τις επιχειρήσεις, καθώς και την ιχνηλασιμότητα της εξέλιξης των σχετικών αποφάσεων. Ειδικά σε σχέση με την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, η ηλεκτρονική διακυβέρνηση είναι απαραίτητη εγγύηση διαφάνειας και μείωσης του χρόνου λήψης διοικητικών αποφάσεων.

Η ίδια διαφάνεια θα πρέπει προφανώς να χαρακτηρίζει και τους υπόλοιπους «συμμέτοχους» της βιώσιμης οικονομίας.

- **ΓΝΩΣΗ:** Στόχος είναι η ολοκλήρωση των κρίσιμων για τη διοίκηση και τους πολίτες γνωστικών εργαλείων για το περιβάλλον και τον χώρο, όπως οι δασικοί χάρτες, η απογραφή της βιοποικιλότητας, η χαρτογράφηση οικοτόπων και ειδών του Δικτύου Natura 2000.

Η απόδοση στη Διοίκηση των κρίσιμων γνωστικών πόρων που θα συμβάλουν στη βελτιστοποίηση των διαδικασιών λήψης κρίσιμων αποφάσεων και της επιτέλεσης γνωμοδοτικών και αδειοδοτικών λειτουργιών αποτελεί κορυφαία προτεραιότητα. Η βελτίωση του γνωστικού υπόβαθρου για το περιβάλλον και τον φυσικό χώρο έχει αντίστοιχα μεγάλη

σημασία και για την κοινωνία, καθώς ενισχύει την επιστημονική εγκυρότητα των πολιτικών τις οποίες καλείται να συνδιαμορφώσει, στο πλαίσιο αυτό.

Κρίσιμη, επίσης, παράμετρος για την ουσιαστική βελτίωση του πλαισίου και για την επιτάχυνση των χρόνων αδειοδότησης είναι η απρόσκοπτη πρόσβαση και διαδικτυακή διάθεση της κρίσιμης περιβαλλοντικής και χωρικής πληροφορίας.

Έμφαση δίνεται στα εξής:

- * *Γεωχωρική καταγραφή:* (α) δασικοί χάρτες, που πρέπει να ολοκληρωθούν άμεσα· (β) χαρτογράφηση περιοχών Natura 2000 (γ) χαρτογράφηση γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας· (δ) γεωλογικοί και υδρολογικοί χάρτες· (ε) χάρτες επικινδυνότητας για μεγάλα βιομηχανικά ατυχήματα με βάση την οδηγία Seveso· (στ) χάρτες περιοχών ευάλωτων στην κλιματική αλλαγή.
 - * *Πολεοδομική και χωροταξική καταγραφή:* (α) Γενικά πολεοδομικά σχέδια (αποτύπωση ορίων και ρυθμίσεων)· (β) οικισμοί (αποτύπωση ορίων και ρυθμίσεων)· (γ) σχέδια χωροταξικού σχεδιασμού· (δ) χάρτες περιοχών προστασίας με βάση την αρχαιολογική νομοθεσία.
 - * *Αναπτυξιακή πληροφορία, όπως τα περιφερειακά σχέδια ανάπτυξης και τα αναπτυξιακά προγράμματα.*
 - * *Οικολογική διαχείριση:* (α) διαχειριστικά σχέδια περιοχών, οικοτόπων και ειδών (οδηγίες 92/43/ΕΟΚ και 2009/147/ΕΚ), που πρέπει να ολοκληρωθούν άμεσα· (β) Σχέδια διαχείρισης λεκανών απορροής (οδηγία 2000/60/ΕΚ), που πρέπει να ολοκληρωθούν άμεσα· (γ) Σχέδια διαχείρισης ειδών, όπως προβλέπονται από τον νόμο για τη βιοποικιλότητα· (δ) Δεδομένα που προκύπτουν από την παρακολούθηση στοιχείων του περιβάλλοντος.
 - * *Παρακολούθηση της διοικητικής δράσης:* (α) μητρώα αδειών για ορισμένες δραστηριότητες, όπως οι άδειες χρήσης νερού, διαχείρισης αποβλήτων, κλπ. · (β) άλλες μελέτες που εκπονούνται στο πλαίσιο της διοικητικής δράσης (μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ειδικές περιβαλλοντικές μελέτες, κλπ.).
 - * *Ανοιχτά ερευνητικά δεδομένα για το περιβάλλον, τουλάχιστον στον βαθμό που προέρχονται από δημόσια χρηματοδότηση.*
- *ΕΛΕΓΧΟΣ:* Στόχος είναι η διαμόρφωση ενός συνεκτικού και αποτελεσματικού μηχανισμού ελέγχου της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, πάταξης τού περιβαλλοντικού εγκλήματος και προληπτικής περιβαλλοντικής συμμόρφωσης.

Στο προτεινόμενο πλαίσιο για τη βιώσιμη οικονομία είναι απαραίτητη η θεσμοθέτηση δέσμης μέτρων που αποσκοπούν στη βελτίωση του συντονισμού μεταξύ των διοικητικών μηχανισμών περιβαλλοντικού ελέγχου, στην ενδυνάμωση των περιβαλλοντικών επιθεωρήσεων και κυρίως της Ειδικής Υπηρεσίας Επιθεωρητών Περιβάλλοντος, καθώς και στη διεύρυνση και τον καλύτερο συνδυασμό των μέσων άσκησης περιβαλλοντικού ελέγχου.

Κορυφαία σημασία αποδίδεται στην αναβάθμιση της Ειδικής Υπηρεσίας Επιθεωρητών Περιβάλλοντος σε αυτοτελές σώμα με τίτλο «Αρχή Περιβαλλοντικών Επιθεωρήσεων», κατά το πρότυπο του Γενικού Επιθεωρητή Δημόσιας Διοίκησης²². Στην Αρχή αυτή είναι απαραίτητο να ανατεθούν και κυρωτικές αρμοδιότητες και να ενισχυθεί το πλαίσιο υποβολής αναφορών και καταγγελιών από πολίτες. Κρίνεται επίσης απαραίτητο να της ανατεθεί και ευρύτερος συντονιστικός ρόλος μεταξύ των ελεγκτικών σωμάτων που διενεργούν περιβαλλοντικές επιθεωρήσεις.

Δεδομένου ότι τα υφιστάμενα διοικητικά συστήματα περιβαλλοντικών ελέγχων εφαρμόζουν κατά κύριο λόγο καταστατικά μέσα περιβαλλοντικής συμμόρφωσης, είναι απαραίτητη η δημιουργία πλαισίου εθελοντικής συμμόρφωσης προς βέλτιστες διαθέσιμες πρακτικές και

²² WWF Ελλάς. (Μάιος 2008). *Πολιτεία για το περιβάλλον. Πρόταση για εθνικό σύστημα διακυβέρνησης*. Σχέδιο για δημόσιο διάλογο. Αθήνα: WWF Ελλάς. Διαδικτυακά διαθέσιμο από WWF Ελλάς: http://politics.wwf.gr/images/stories/political/press/environmental_governance_final.pdf

πρότυπα περιβαλλοντικά υπεύθυνης επιχειρηματικής συμπεριφοράς. Ένα τέτοιο πλαίσιο θα περιλάμβανε κατευθυντήριες οδηγίες και κώδικες καλών πρακτικών, καθώς και μηχανισμούς επιβράβευσης και δημοσιοποίησης των καλών πρακτικών, αλλά και απαξίωσης των περιβαλλοντικά επιβαρυντικών πρακτικών.

- ΔΙΚΑΙΟ: Στόχος είναι η ασφάλεια δικαίου για την ανάπτυξη μιας ζωντανής και βιώσιμης οικονομίας, κυρίως μέσα από τη διαρκή κωδικοποίηση, την κατάργηση της πρακτικής των «πελατειακών» ρυθμίσεων, την οριζόντια περιβαλλοντική ενσωμάτωση στο σύνολο της νομοθεσίας και την ανοιχτή και τεκμηριωμένη διαβούλευση.

Η καλή και έξυπνη νομοθέτηση αναμφίβολα θα είναι αμοιβαία επωφελής τόσο για τη διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου της χώρας όσο και για την υγιή ανάπτυξη και ασφάλεια της επιχειρηματικότητας σε οποιονδήποτε κλάδο.

Ασφάλεια δικαίου για όλους

Εκκινώντας από την πάγια θέση του WWF Ελλάς ότι τόσο η προστασία του φυσικού κεφαλαίου όσο και η υγιής ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας είναι άρρηκτα εξαρτημένες από τη δικαιοδοτική ασφάλεια και σαφήνεια, ως προτεραιότητες διατυπώνονται οι εξής:

- * περιβαλλοντική ενσωμάτωση στο σύνολο της άμεσα ή έμμεσα σχετικής νομοθεσίας,
- * διαρκής και συνεκτική κωδικοποίηση και απλοποίηση (μέσα από κατάργηση απηρχαιωμένων, ανενεργών ή υπερβολικών ρυθμίσεων) του συνόλου της νομοθεσίας,
- * κατάργηση της πρακτικής των «φωτογραφικών» ρυθμίσεων,
- * οργάνωση σταθερών και μόνιμων δομών διαβούλευσης,
- * ολοκληρωμένη εκτίμηση των αναμενόμενων επιπτώσεων από τις νομοθετικές πρωτοβουλίες,
- * ευχερής, οργανωμένη, επίκαιρη και ανοιχτή πρόσβαση στη νομολογία και στο ισχύον σώμα της νομοθεσίας,
- * μείωση του διοικητικού βάρους που προκύπτει από το σύνολο των ρυθμίσεων.

Οικονομική & αναπτυξιακή πολιτική

Η οικονομική ευρωστία αποτελεί αναγκαία συνθήκη για την ουσιαστική κοινωνική ανάπτυξη και ευημερία, ωστόσο δεν είναι συνθήκη επαρκής. Εκτός από την οικονομική διάσταση, υπάρχουν άλλες δύο θεμελιώδεις διαστάσεις, η περιβαλλοντική και η κοινωνική, καμία εκ των οποίων δεν αντανακλάται στις μονάδες μέτρησης και τις μεθοδολογίες της εθνικής μακροοικονομικής λογιστικής, ούτε και στους διεθνείς μακροοικονομικούς δείκτες σε αθροιστικό επίπεδο.

Με σημείο εκκίνησης, λοιπόν, τη μη αποτύπωση της περιβαλλοντικής διάστασης στους μακροοικονομικούς δείκτες, το φυσικό κεφάλαιο παραμένει η εν πολλοίς «αόρατη» βάση της οικονομίας. Αντίστοιχα σημαντική είναι η απουσία του φυσικού κεφαλαίου από τη φορολογική πολιτική, πάντα με στόχο την ολοκληρωμένη οικονομική απόδοση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» και με κατεύθυνση τη συνολική φορολογική μεταρρύθμιση με μετατόπιση του βάρους από την εργασία και το παραγωγικό-επενδυτικό κεφάλαιο, στη χρήση των φυσικών πόρων και τη ρύπανση.

Οι απαραίτητες λοιπόν παρεμβάσεις αφορούν:

- τους μακροοικονομικούς δείκτες,
 - τη φορολογία,
 - τον επενδυτικό νόμο,
- και
- τη νέα προγραμματική περίοδο για την Πολιτική της Συνοχής 2014-2020.

Μακροοικονομικοί δείκτες

Ξεκινώντας από τον θεμελιώδη δείκτη του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ) και τον ρυθμό ετήσιας μεταβολής του, είναι απαραίτητο να σημειωθεί πως αυτός παρέχει μια οικονομικά μονοδιάστατη πληροφορία σχετικά με το επίπεδο του εθνικού εισοδήματος και της ποσοτικής του μεγέθυνσης, χωρίς να περιέχει καμία μεθοδολογική προσαρμογή για τη χρήση ή/και την υπερκάρπωση των φυσικών πόρων και για το οικονομικό κόστος του περιβαλλοντικού αποτυπώματος της οικονομικής δραστηριότητας. Το αποτέλεσμα είναι πως το περιβάλλον αντιμετωπίζεται ως «εξωτερικότητα», ως κόστος δηλαδή που δεν αντικατοπτρίζεται στα οικονομικά μεγέθη και ως δωρεάν πηγή υλών ή χώρων απόθεσης παραπροϊόντων. Αντίστοιχα, ο δείκτης του εθνικού κατά κεφαλήν εισοδήματος, παρέχει μεν ένα γενικό μέσο όρο της κατανομής του ΑΕΠ, ωστόσο δεν λέει απολύτως τίποτα για τον βαθμό δίκαιης κατανομής του προϊόντος αυτού, ούτε και για το κατά κεφαλήν περιβαλλοντικό αποτύπωμα, στο πλαίσιο μιας εθνικής οικονομίας.

Οι συμβατικοί οικονομικοί δείκτες λοιπόν είναι ελλιπείς και πλέον παρωχημένοι, σε σχέση με τις τεράστιες κοινωνικές και περιβαλλοντικές προκλήσεις που τα σύγχρονα κοινωνικοοικονομικά συστήματα έχουν πυροδοτήσει και ήδη καλούνται επιτακτικά να αντιμετωπίσουν.

Η διαμόρφωση δεικτών για μια οικολογικά βιώσιμη και ζωντανή οικονομία δεν είναι ούτε ακαδημαϊκή άσκηση ούτε κάποιος μακρόπνοος, ασαφής οραματικός στόχος. Τόσο η Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και άλλοι διεθνείς οργανισμοί, έχουν επεξεργαστεί και ήδη παρακολουθούν δείκτες πράσινης μετάβασης της οικονομίας.

Άξιο μνείας είναι το μεθοδολογικό πλαίσιο iGrowGreen²³ που έχει αναπτύξει και παρακολουθεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το οποίο αποτελεί το μόνο σχετικό συστηματοποιημένο μοντέλο ποσοτικής και ποιοτικής αξιολόγησης. Συνδυάζει πολλούς δείκτες, με σκοπό την εκτίμηση της διασύνδεσης μεταξύ περιβαλλοντικών πολιτικών και οικονομικών επιδόσεων και την

²³ Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Χρηματοδοτικών Υποθέσεων, Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (26/09/2012). The iGrowGreen assessment framework. Στο *Economic databases and indicators*. Ανακτήθηκε στις 4 Μαΐου 2013, από http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/igrowgreen/index_en.htm.

αποτύπωση του βαθμού μετάβασης σε μια πράσινη αλλά και οικονομικά ανταγωνιστικότερη οικονομία, τόσο σε επίπεδο τόσο ΕΕ- 27 συνολικά, όσο και ανά κράτος μέλος.

Δείκτες οικολογικής μετάβασης της οικονομίας που θα μπορούσαν σε πρώτη φάση να τεθούν σε εφαρμογή είναι οι εξής:

- Περιβαλλοντικοί φόροι ως προς το σύνολο των φόρων και ως προς το σύνολο των εργοδοτικών εισφορών.
- Ύψος φορολογίας στη χρήση των φυσικών πόρων και στη ρύπανση.
- Απορρόφηση κοινοτικών πόρων και κατεύθυνσή τους σε περιβαλλοντικές επενδύσεις.
- Έσοδα από φόρους άνθρακα και εύρος της συγκεκριμένης φορολογικής βάσης (κλάδοι, αριθμός επιχειρήσεων, κλπ).
- Κύκλος εργασιών του κλάδου ανακύκλωσης απορριμμάτων – διαχείρισης αποβλήτων ως προς το σύνολο του ΑΕΠ.
- Περιβαλλοντική παραβατικότητα – ποσότητα και είδος περιβαλλοντικών παραβάσεων και σχετικά πρόστιμα.
- Κατά κεφαλήν κατανάλωση πρώτων υλών και συνολικά ως προς το ΑΕΠ.
- Κατά κεφαλήν απορριπτόμενος όγκος απορριμμάτων.
- Συνολική και κατά κεφαλήν άντληση υπόγειων και επιγείων υδάτων ανά κλάδο δραστηριότητας (π.χ. πρωτογενής, βιομηχανία κλπ).
- Έκταση βιολογικών καλλιεργειών ως προς το σύνολο των καλλιεργούμενων εκτάσεων.
- Ύψος επενδύσεων σε έργα προστασίας της βιοποικιλότητας.
- Εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και κατανάλωση ενέργειας ανά μονάδα ΑΕΠ.
- Ποσοστό πράσινων θέσεων εργασίας ως προς το σύνολο των απασχολούμενων και ρυθμός μεταβολής τους.

Σημείο αφετηρίας για την απαραίτητη επικαιροποίηση των μακροοικονομικών δεικτών θα πρέπει να είναι η συστηματική καταγραφή της οικονομικής αξίας του εθνικού φυσικού κεφαλαίου και του κόστους των περιβαλλοντικών εξωτερικοτήτων της οικονομικής δραστηριότητας στο σύνολό της. Αυτή θα πρέπει να είναι μια συντεταγμένη προσπάθεια κρατών και ιδιωτικού τομέα, σε σύμπραξη με διεθνείς οργανισμούς και κομβικούς παγκόσμιους πολιτικοοικονομικούς συσχετισμούς (ΟΗΕ, ΕΕ, ΟΟΣΑ, κλπ), με σκοπό την ανάπτυξη και υιοθέτηση διεθνώς αποδεκτών πλαισίων και μεθοδολογιών καταγραφής των οικονομικών επιδόσεων σε συνάρτηση με την κοινωνική ευημερία και την κατάσταση διατήρησης του περιβάλλοντος γενικότερα.

Ο βασικός δείκτης που χρήζει αναθεώρησης είναι το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ), τόσο επί του συνόλου, όσο και σε κατά κεφαλήν επίπεδο. Ο δείκτης αυτός θα πρέπει να αναπροσαρμοστεί, ώστε να περιλαμβάνει το συνολικό κόστος/αξία της κατανάλωσης του φυσικού κεφαλαίου και της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, δίνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια πληρέστερη εικόνα οικονομικής βιωσιμότητας, πέρα από τη μονοδιάστατη έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης.

Απαιτείται λοιπόν μια πραγματική 'αλλαγή προτύπου' (paradigm shift) στον τρόπο με τον οποίο υπολογίζεται η ευημερία, με υιοθέτηση μιας ευρύτερης μεθοδολογικής προσέγγισης που θα λαμβάνει υπόψη όλους τους παράγοντες που επηρεάζουν έμμεσα ή άμεσα την κοινωνική ευημερία και την περιβαλλοντική ευρωστία.

Φορολογική μεταρρύθμιση

Η φορολογική και η ευρύτερη δημοσιονομική μεταρρύθμιση είναι απαραίτητη για την επίτευξη του βέλτιστου δυνατού βαθμού αποσύνδεσης (decoupling) της οικονομικής δραστηριότητας από την υπέρμετρη περιβαλλοντική πίεση.

Οι στόχοι μιας ολοκληρωμένης φορολογικής μεταρρύθμισης με ισχυρό περιβαλλοντικό προσανατολισμό είναι προφανώς δημοσιονομικοί, αλλά θα πρέπει να είναι εξ ίσου και

Ένα ολοκληρωμένο σύστημα περιβαλλοντικής φορολογίας δεν πρέπει να συνεπάγεται αύξηση του συνολικού φορολογικού βάρους, αλλά μετατόπιση από την εργασία προς το οικολογικό αποτύπωμα.

οικολογικοί και κοινωνικοί. Κατ' αρχήν, η απαραίτητη μεταρρύθμιση συνδυάζει την αύξηση της φορολόγησης της χρήσης και κατανάλωσης ενέργειας και φυσικών πόρων, καθώς και της περιβαλλοντικής ρύπανσης, με την αναδιανομή του φορολογικού βάρους μέσα από την ελάφρυνση της εργασίας και του επενδυτικού κεφαλαίου, που πρέπει να ενισχυθούν για την επανεκκίνηση της οικονομίας και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Όπως άλλωστε ορίζει και η Στρατηγική «Ευρώπη 2020», «[τ]ο σκέλος των εσόδων του

προϋπολογισμού είναι επίσης σημαντικό και πρέπει ακόμη να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην ποιότητα του συστήματος εσόδων/φόρων. Στις περιπτώσεις που οι φόροι ενδέχεται να χρειαστεί να αυξηθούν, αυτό πρέπει να γίνει, στο μέτρο του δυνατού, με παράλληλη προσπάθεια να καταστούν τα φορολογικά συστήματα πιο «φιλικά προς την ανάπτυξη». Για παράδειγμα, η αύξηση της φορολόγησης της εργασίας όπως συνέβη στο παρελθόν με μεγάλη επιβάρυνση για τις θέσεις απασχόλησης, πρέπει να αποφευχθεί. Τα κράτη μέλη πρέπει να επιδιώξουν να μετατοπίσουν το φορολογικό βάρος από την εργασία στους ενεργειακούς και περιβαλλοντικούς φόρους στο πλαίσιο της προσπάθειας για «πράσινα» συστήματα φορολόγησης»²⁴.

Φορολογικό σύστημα για ζωντανή οικονομία

Ένα καλό φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι:

- * Δίκαιο και αναλογικό.
- * Διαφανές και ασφαλές, να μη χωρεί δηλαδή πολλαπλών ερμηνειών ή «φωτογραφικών» εφαρμογών.
- * Σταθερό και όχι διαρκώς μεταβαλλόμενο.
- * Βασισμένο σε σαφή ποσοτικά δεδομένα της αξίας του φυσικού κεφαλαίου και τιμολόγησης της επίπτωσης κάθε δραστηριότητας, ώστε να μην υπάρχει «αόρατο» περιβαλλοντικό κόστος.
- * Φιλικό προς την εργασία, ώστε να ενισχυθεί η απασχόληση, με μετατόπιση του βάρους προς τη χρήση φυσικών πόρων και την περιβαλλοντική υποβάθμιση.
- * Σαφώς προσανατολισμένο προς την ανταπόδοση υπηρεσιών προς την κοινωνία.
- * Ενθαρρυντικό προς τον περιβαλλοντικά και κοινωνικά επωφελή τρόπο ζωής και την υγιή, υπεύθυνη επιχειρηματικότητα.
- * Απλό στους τρόπους είσπραξης, με ισχυρούς μηχανισμούς ελέγχου της φοροδιαφυγής.

Εάν δεχθεί κανείς ότι οι φόροι πρέπει να είναι η τιμή που οι πολίτες πληρώνουν για να ζουν σε μια πολιτισμένη κοινωνία, τότε στόχος είναι ακριβώς η διαμόρφωση της πολιτισμένης, δίκαιης και ευνομούμενης πολιτείας που θα υποστηρίζεται από τους φόρους των πολιτών της. Σημαντική λοιπόν παράμετρος είναι η ένταξη του νέου φορολογικού συστήματος σε ένα συνολικό πλαίσιο μεταρρυθμίσεων που τονώνει την ανταγωνιστική και περιβαλλοντικά βιώσιμη παραγωγική οικονομία και συμβάλλει στην εξομάλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων.

Είναι απαραίτητο να τονιστεί ξανά ότι η διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου περιβαλλοντικής φορολογίας δεν πρέπει επ' ουδενί να συνεπάγεται αύξηση του συνολικού φορολογικού βάρους. Ειδικά σε μια χώρα που διανύει οικονομική ύφεση και το εθνικό της προϊόν έχει συρρικνωθεί δραματικά κατά την τελευταία πενταετία, η επιβολή επιπρόσθετων φόρων θα ήταν ανορθολογική και οικονομικά ατελέσφορη.

²⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2010). Ευρώπη 2020 – Στρατηγική για μια έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη. Ανακοίνωση της Επιτροπής. COM (2010) 2020 τελικό. Βρυξέλλες. 3.3.2010.

Πίνακας ελληνικού φορολογικού συστήματος

Πηγή: Βάση δεδομένων "Taxes in Europe" (http://ec.europa.eu/taxation_customs/tdcb/)

Φόρος	Η/νία αναθεώρησης	Τύπος	% ΕΠΙ συνόλου εσόδων (2010)	% ΕΠΙ συνόλου φορολ. εσόδων (2011)
1. Ειδικός φόρος κατανάλωσης καπνοβιομηχανικών προϊόντων	2013/03/15		3,88	4,74
2. Φόρος Ακίνητης Περιουσίας	2013/01/02		0,44	0,46
3. Ειδικός φόρος πολυτελείας	2013/01/02	Π.Φ. - Μεταφορές	0,04	0,01
4. Τέλος ταξινόμησης οχημάτων	2013/01/02	Π.Φ. - Μεταφορές	0,38	0,14
5. Τέλη κυκλοφορίας οχημάτων	2013/01/02	Π.Φ. - Μεταφορές	1,70	1,89
6. Ασφαλιστικές εισφορές εργαζομένων	2012/09/18		13,11	
7. Φόρος εισοδήματος νομικών προσώπων	2012/07/16		7,73	
8. Φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων	2012/05/14		14,01	
9. Ειδικός φόρος κατανάλωσης ενεργειακών προϊόντων	2012/05/08	Π.Φ. - Ενέργεια (εξίσωση φόρου πετρελαίου)	5,68	
10. Φόρος Ακίνητης Περιουσίας	2012/02/22		0,44	
11. Ειδικός φόρος πολυτελείας	2012/02/22	Π.Φ. - Μεταφορές	0,04	
12. Ειδ. φόρος κατανάλωσης καπνοβ. προϊόντων	2012/02/22		0,71	
13. Φόρος Ασφαλιστρών	2012/02/22		0,57	
14. Ασφαλιστικές εισφορές αυτοαπασχολούμενων	2012/02/22		5,74	
15. Τέλος ταξινόμησης οχημάτων	2012/02/22	Π.Φ. - Μεταφορές	0,38	
16. Φόρος κατανάλωσης στην αιθυλική αλκοόλη και στα αλκοολούχα ποτά	2012/02/22		0,71	
17. Τέλος συνδρομητών κινητής τηλεφωνίας και τέλος καρτοκινητής τηλεφωνίας	2012/02/22		0,53	
18. Φορολογία χαρτοσήμου	2012/02/22		0,61	
19. Τέλη κυκλοφορίας οχημάτων	2012/02/22	Π.Φ. - Μεταφορές	1,70	
20. Φόρος μεταβίβασης ακινήτων	2012/02/22		0,96	
21. Ασφαλιστικές εισφορές εργοδοτών	2012/02/22		16,26	
22. Φόρος κληρονομιάς, δωρεών και γον. παροχών	2012/02/22		0,23	
23. ΦΠΑ	2012/02/22		23,15	

Κομβικό στοιχείο μιας φορολογικής πολιτικής με θετικό περιβαλλοντικό πρόσημο είναι η δίκαιη περιβαλλοντική και κοινωνική ανταποδοτικότητα. Είναι απαραίτητο κάθε περιβαλλοντικός φόρος να αντικατοπτρίζει με ακρίβεια το περιβαλλοντικό κόστος της φορολογούμενης δραστηριότητας και όχι να αποτελεί άλλον έναν κρατικό εισπρακτικό μηχανισμό. Είναι επίσης απαραίτητο να ανταποδίδει ένα ικανό μέρος των εσόδων σε μέτρα αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ζημιάς και σε κοινωνικές πολιτικές, βάσει των σχετικών αναγκών και με γνώμονα πολύ συγκεκριμένα κοινωνικά κριτήρια.

Όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα που προέρχεται από δεδομένα που δηλώνονται στη βάση της Γενικής Διεύθυνσης της ΕΕ για τη Φορολογία και την Τελωνειακή Ένωση²⁵, τη μερίδα του λέοντος της φορολόγησης επωμίζεται η εργασία, γεγονός που όπως έχει ευρέως επισημανθεί δεν συμβάλλει στην ευελιξία και εν τέλει στην τόνωση της αγοράς εργασίας.

Οι φόροι σε ενεργειακά προϊόντα (π.χ. πετρέλαιο θέρμανσης και κίνησης) και τα τέλη κυκλοφορίας οχημάτων, δηλώνονται σαν περιβαλλοντικοί φόροι. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί το παράδειγμα της εξίσωσης του φόρου στο πετρέλαιο θέρμανσης με το πετρέλαιο κίνησης, ο οποίος δηλώνεται στη βάση φορολογικών δεδομένων της ΕΕ από την Ελλάδα σαν «περιβαλλοντικός φόρος». Τόσο όμως η εξίσωση των δυο φόρων όσο και ο ίδιος ο υπολογισμός του φόρου σε κάθε μια από τις χρήσεις αυτές είναι περιβαλλοντικά αυθαίρετος, καθώς δεν προκύπτει με σαφήνεια από υπολογισμό των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των καυστήρων θέρμανσης και των κινητήρων οχημάτων. Την ίδια στιγμή, το ελληνικό φορολογικό σύστημα δεν περιλαμβάνει την περιβαλλοντική διάσταση της χρήσης και κατανάλωσης πολύτιμων φυσικών πόρων.

Τέλος, σε ένα δίκαιο και αναλογικό φορολογικό σύστημα πρέπει να διαμορφωθεί φορολογικό πλαίσιο επί των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών (FTT - Financial Transaction Tax). Ιδιαίτερα λαμβάνοντας υπόψη ότι ο χρηματοπιστωτικός τομέας που φέρει μεγάλο μερίδιο ευθύνης για την οικονομική κρίση δεν έχει συνεισφέρει στην αντιμετώπισή της²⁶, ενώ έχει λάβει σημαντικές κρατικές ενισχύσεις, ένας τέτοιος φόρος θέτει, έστω μερικά και καθυστερημένα, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα προ της δικής τους ευθύνης για συμβολή στο κόστος της ανάκαμψης.

Δεδομένου ότι το πλήθος των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών είναι τεράστιο, ο σχεδιασμός για τον συγκεκριμένο φόρο θα πρέπει να γίνει με προσοχή, ώστε να επιτευχθεί αφενός μεν η άντληση εσόδων πρωτίστως από συναλλαγές που ρέπουν έντονα προς την κερδοσκοπία, αλλά και να διασφαλιστεί η ανακατεύθυνση ικανού μέρους ή του συνόλου των εσόδων αυτών σε απαραίτητα έργα περιβαλλοντικής αποκατάστασης και κοινωνικής πολιτικής. Υπό τέτοιες προϋποθέσεις, το συγκεκριμένο φορολογικό σχήμα μπορεί να αποτελέσει εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», ειδικά αν αναλογιστεί κανείς το υψηλό περιβαλλοντικό αποτύπωμα που συχνά ενέχουν τα επενδυτικά και πιστοδοτικά χαρτοφυλάκια του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι από τον Φεβρουάριο 2013 ξεκίνησε η διαδικασία σχεδιασμού κοινού φόρου στις χρηματοπιστωτικές συναλλαγές για 11 κράτη μέλη της ΕΕ, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, στο πλαίσιο της διαδικασίας «ενισχυμένης συνεργασίας» του άρθρου 20 της Συνθήκης της ΕΕ. Με εξαίρεση όμως τη Γαλλία που έχει δημόσια δεσμευθεί για διάθεση ποσοστού 10% σε διεθνή αναπτυξιακή βοήθεια και έργα αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής, για τα υπόλοιπα κράτη μέλη ο φόρος αυτός φαίνεται πως θα χρησιμοποιηθεί ως γενικό έσοδο για τους αντίστοιχους κρατικούς προϋπολογισμούς.

²⁵ Γενική Διεύθυνση για τη Φορολογία και την Τελωνειακή Ένωση. "Taxes in Europe - Tax reforms" database (TEDB/TAXREF). Στο Taxation and Customs Union. Ανακτήθηκε στις 4 Μαΐου 2013, από http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/info_docs/tax_inventory/index_en.htm.

²⁶ Σύμφωνα με σχετική επικοινωνία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη θέσπιση ενός κοινού φόρου επί των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών: «Η πρόσφατη παγκόσμια οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση είχε σοβαρές επιπτώσεις στις οικονομίες μας και στα δημόσια οικονομικά. Ο χρηματοπιστωτικός τομέας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην πρόκληση της οικονομικής κρίσης, ενώ οι κυβερνήσεις, και οι ευρωπαίοι πολίτες γενικότερα, επιβαρύνθηκαν με το κόστος της. Υπάρχει ευρεία συναίνεση στην Ευρώπη και διεθνώς ότι ο χρηματοπιστωτικός τομέας θα πρέπει να συνεισφέρει δικαιότερα στο κόστος αντιμετώπισης της κρίσης και στο μέλλον.». Ευρωπαϊκή Επιτροπή. «Πρόταση - Οδηγία του Συμβουλίου για ένα κοινό σύστημα φόρου επί των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών και για την τροποποίηση της οδηγίας 2008/7/ΕΚ». COM(2011) 594 τελικό. Βρυξέλλες: 28.09.2011.

Επενδυτική πολιτική

Με άρμα τους επενδυτικούς ή/και αναπτυξιακούς νόμους, η Ελλάδα επί δεκαετίες ενίσχυε οικονομικά σχεδόν κάθε μορφής επιχειρηματικότητα, με ανύπαρκτα, ελλιπή και γενικώς αμφισβητήσιμα κριτήρια οικονομικής βιωσιμότητας, ανταγωνιστικότητας και καινοτομίας, αδύναμους μηχανισμούς ελέγχου και δίχως καμία περιβαλλοντική πρόνοια.

Όπως χαρακτηριστικά και με αφοπλιστική ειλικρίνεια σημειώνει το Υπουργείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας (από τον Ιούνιο 2013 μετονομασμένο σε Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας) στο κείμενο πολιτικής τεκμηρίωσης για τον επενδυτικό νόμο του 2011²⁷, «[σ]υνοψίζοντας τα κύρια χαρακτηριστικά της πολιτικής ιδιωτικών επενδύσεων και ευρύτερα της αναπτυξιακής πολιτικής μέχρι σήμερα, θα λέγαμε ότι χαρακτηρίζεται από «μη καθαρούς» κανόνες παιχνιδιού, απουσία ελέγχου στις δαπάνες, υποτίμηση της αξίας του δημόσιου χρήματος, προνομιακές ρυθμίσεις υπέρ κλάδων, διαχειριστικές ανεπάρκειες, μη ρεαλιστικούς και εφαρμόσιμους στόχους, περιορισμένο όφελος για τους πολίτες, τις επιχειρήσεις, το εργατικό δυναμικό, την κοινωνική σύγκλιση και τη συνοχή.»

Ο παρακάτω πίνακας δίνει μια εικόνα της αναπτυξιακής πολιτικής που ακολούθησε η χώρα από τη δεκαετία του '80 μέχρι τον αναπτυξιακό νόμο του 2004. Είναι χαρακτηριστικό ότι το κόστος κρατικής επένδυσης για κάθε νέα θέση εργασίας σχεδόν εικοσαπλασιάστηκε, ενώ το συνολικό αναπτυξιακό όφελος για τη χώρα είναι μάλλον ιοχνό.

Αναπτυξιακός νόμος	v. 1262/1982	v. 1892/1990	v. 2601/1998	v. 3299/2004
Αρ. επενδυτικών σχεδίων	12.062	4.891	2.319	2.085
Ύψος επενδύσεων (€)	2.281.654.836	3.732.854.770	2.556.984.522	3.077.551.695
Ύψος επιχορήγησης (€)	785.493.063	1.454.156.201	847.614.123	1.308.177.956
Νέες θέσεις εργασίας	92.799	39.676	19.239	8.492
Κρατική επένδυση / θέση εργασίας (€)	8.465	36.666	44.057	154.049

Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής και παρά τα κίνητρα που, στα χαρτιά τουλάχιστον, δόθηκαν για εγκατάσταση παραγωγικών μονάδων στην περιφέρεια, η Αττική και οι δορυφόροι νομοί Βοιωτίας και Κορίνθου συγκέντρωσαν τον μεγαλύτερο όγκο της δευτερογενούς δραστηριότητας, παράγοντας πλέον το 50% του ΑΕΠ. Την ίδια περίοδο, η περιφέρεια εκτός επιρροής από το δίπολο Αθήνα – Θεσσαλονίκη ερήμωσε πληθυσμιακά και γέμισε με τα γνωστά «βιομηχανικά κουφάρια» που βάσισαν τη λειτουργία τους στις αναπτυξιακές επιδοτήσεις και δεν επένδυσαν στην καινοτομία και την ανταγωνιστική παραγωγή με αποτέλεσμα να κλείσουν. Πολλά δε από αυτά τα μνημεία αποτυχίας της εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής άφησαν πίσω τους ένα ανυπολόγιστο περιβαλλοντικό αποτύπωμα, καθώς απλώθηκαν χωρίς σχεδιασμό στον εξωαστικό χώρο, συχνά στεγασμένα σε αυθαίρετες κατασκευές και λειτουργώντας επί δεκαετίες δίχως κανέναν περιβαλλοντικό έλεγχο.

Με όραμα μια ουσιαστικά βιώσιμη και ανταγωνιστική επενδυτική πολιτική και πάντα στο πλαίσιο μιας ευρύτερης μεταρρύθμισης που θα αντιμετωπίσει τα κακώς κείμενα σε όλους τους σχετικούς τομείς, η παροχή κρατικής αναπτυξιακής ενίσχυσης προς επιχειρήσεις πρέπει να κάνει «πράσινη στροφή», με τα εξής χαρακτηριστικά:

²⁷ Υπουργείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας. (2011, Απρίλιος). «Νέος επενδυτικός νόμος. Απάντηση στην κρίση-Ανάπτυξη στην πράξη». Ανακτήθηκε από http://www.mindev.gov.gr/wp-content/uploads/2011/03/NEN_Politiko-Memo.pdf.

1. Στρατηγικοί στόχοι

- Ισορροπη ανάπτυξη, με καταμερισμό των επιλέξιμων για ενίσχυση επιχειρηματικών σχεδίων στις περιφέρειες που συγκεντρώνουν τα ανάλογα συγκριτικά πλεονεκτήματα και διαθέτουν τους απαραίτητους φυσικούς πόρους.
- Αύξηση της απασχόλησης, με έμφαση στις «πράσινες» θέσεις εργασίας.
- Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας.
- Προώθηση της καινοτομίας σε τομείς παραγωγής και υπηρεσιών ποιότητας, υψηλής προστιθέμενης αξίας και χαμηλού οικολογικού αποτυπώματος.
- Οικονομική και εμπορική απεξάρτηση των κλάδων της πραγματικής οικονομίας από τις κρατικές ενισχύσεις.

2. Ορισμός κλάδων προτεραιότητας

Ως βασικό μέσο προσέλκυσης επενδύσεων, οι επενδυτικοί νόμοι πρέπει να στραφούν προς την ενίσχυση εκείνων των σχεδίων που τονώνουν την επιχειρηματικότητα σε κλάδους χαμηλού οικολογικού αποτυπώματος, εμπορικούς, εξωστρεφείς και καινοτόμους, δηλαδή βιώσιμους. Οι κλάδοι και οι κατευθύνσεις που προκρίνονται ως κατ' αρχήν επιλέξιμοι για κρατική οικονομική ενίσχυση περιγράφονται στη συνέχεια της έκθεσης και αφορούν τόσο τους κλάδους της μεταποίησης (βλ. κεφάλαιο «Δευτερογενής τομέας»), όσο και τον τουρισμό (βλ. σχετικό κεφάλαιο) και την ενέργεια (βλ. σχετικό κεφάλαιο). Εδώ είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι η ενίσχυση αυτών των κλάδων σε περιφερειακό επίπεδο, όπως ο θεματικός τουρισμός στις περιοχές που διαθέτουν τα απαραίτητα χαρακτηριστικά, θα πρέπει να αποτελέσει στρατηγική προτεραιότητα.

Μια ορθολογική και πειστική προσέγγιση της βιώσιμης πραγματικής οικονομίας πρέπει απαραίτητως να βασίζεται σε συγκεκριμένα, μετρήσιμα και επαρκώς περιοριστικά περιβαλλοντικά κριτήρια στη διαδικασία χρηματοδότησης. Η θέσπιση περιβαλλοντικών προαπαιτούμενων ενδέχεται να καταστήσει απαγορευτικές τις κρατικές ενισχύσεις για συγκεκριμένους κλάδους. Η αναμενόμενη όμως επίπτωση στους κλάδους που δεν συνάδουν με τις αρχές της περιβαλλοντικά βιώσιμης ή «πράσινης» οικονομίας είναι σημαντικό να ιδωθεί υπό το πρίσμα των ωφελειών που αναμένεται να προκύψουν από τη δυναμική και συντονισμένη στροφή προς παραγωγικές δραστηριότητες με θετικό περιβαλλοντικό πρόσημο.

Νέα προγραμματική περίοδος για την Πολιτική Συνοχής 2014-2020

Στην πράξη, τα κοινοτικά πλαίσια στήριξης των περιόδων από το 1994 μέχρι και το 2006 και το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013 χρησιμοποιήθηκαν ως χρηματοδοτικά μέσα για τη συνέχιση της πορείας της χώρας προς ένα μέλλον περιβαλλοντικά και αναπτυξιακά μη βιώσιμο.

Ειδικά το ΕΣΠΑ χαρακτηρίστηκε από:

- αδικαιολόγητη γραφειοκρατία και καθυστερήσεις στις εντάξεις ώριμων έργων,
- προβλήματα με την πιστοποίηση της επάρκειας των τελικών δικαιούχων,
- ανεπαρκή λειτουργία των επιτροπών παρακολούθησης που εξελίχθηκαν σε «διακοσμητικά» όργανα γενικής ενημέρωσης των φορέων για την πορεία του προγράμματος,
- απαράδεκτα και αδικαιολόγητα χαμηλή απορρόφηση των πόρων για την προστασία του περιβάλλοντος,
- αμελητέα θετική επίδραση στην κακή κατάσταση εφαρμογής του περιβαλλοντικού δικαίου, ειδικά όσον αφορά στην κρίσιμη περιβαλλοντική νομοθεσία, όπως οι οδηγίες για τους οικοτόπους (92/43/ΕΟΚ), τα νερά (2000/60/ΕΚ) και τα απόβλητα,
- καμία θετική επίδραση στο έλλειμμα εργαλείων σχεδιασμού και γνωστικών πόρων για αποτελεσματική διοίκηση, όπως οι δασικοί χάρτες, η χαρτογράφηση ειδών και οικοτόπων του Δικτύου Natura 2000 και η αποτύπωση των ορίων πόλεων και οικισμών.

Σε αυτή την κρίσιμη για τη χώρα φάση, την οποία θα διατρέξει η νέα προγραμματική περίοδος, είναι απαραίτητο να τεθούν οι βάσεις για αποτελεσματική χρήση των πολύτιμων κοινοτικών πόρων για μακρόπνοη, καινοτόμο και περιβαλλοντικά και κοινωνικά βιώσιμη ανάπτυξη. Εάν μοναδικός στόχος παραμείνει η απορρόφηση των κονδυλίων που θα εισρεύσουν από την ΕΕ και ο προγραμματισμός δεν αποτελέσει μέρος εθνικού σχεδιασμού μεταρρυθμίσεων, θα χαθεί μια μοναδική ευκαιρία για βιώσιμη διέξοδο της χώρας από την κρίση.

Κοινοτικοί πόροι ως βάση για οικολογικά και κοινωνικά δίκαιη ανάπτυξη.

Η Ελλάδα πρέπει να συμμετέχει ενεργά στην προσπάθεια για την υλοποίηση της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Είναι λοιπόν απαραίτητο να μην διατεθούν κονδύλια για μεμονωμένες και αποσπασματικές περιβαλλοντικές παρεμβάσεις, αλλά για ουσιαστική ενσωμάτωση του περιβάλλοντος στην αναπτυξιακή πολιτική, κάτι που εξάλλου προβλέπεται σαφώς και δεσμευτικά από το κανονιστικό πλαίσιο της νέας περιόδου.

Ιδιαίτερη βαρύτητα για τη νέα προγραμματική περίοδο έχει ο καθορισμός από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή της τήρησης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας ως «εκ των προτέρων αιρεσιμότητας»²⁸ (*ex ante conditionality*) για πλήρη εφαρμογή του κοινοτικού περιβαλλοντικού δικαίου. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Επιτροπή, ως εκ των προτέρων αιρεσιμότητα για τη συμφωνία εταιρικής σχέσης με την Ελλάδα ορίζεται η «[π]λήρης εφαρμογή το περιβαλλοντικού κεκτημένου της ΕΕ. Ειδικότερα, είναι αναγκαίο να καταρτιστεί χάρτης πορείας για την αποτελεσματική εφαρμογή και τήρηση του περιβαλλοντικού «κεκτημένου» της ΕΕ στον τομέα των υδάτινων πόρων, των λυμάτων και στερεών αποβλήτων.»²⁹.

Στο Παράρτημα 1 παρουσιάζονται ενδεικτικές προτεραιότητες για τη νέα προγραμματική περίοδο, με βάση τους θεματικούς στόχους που έχει θέσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

²⁸ Ως «εκ των προτέρων αιρεσιμότητες» ορίζονται οι προϋποθέσεις που τίθενται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη σύναψη συμφωνίας εταιρικής σχέσης με κράτος μέλος. Η μη τήρηση των αιρεσιμοτήτων είναι δυνατόν να αποτελέσει λόγο για αναστολή πληρωμών για ποσά που συνδέονται με την θεματική προτεραιότητα.

²⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2012, 13 Νοεμβρίου). «Θέση των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την ανάπτυξη συμφωνίας εταιρικής σχέσης και προγραμμάτων στην Ελλάδα για την περίοδο 2014-2020».

Περιβάλλον και φυσικός χώρος

Εκκινώντας από τη βασική παραδοχή ότι το περιβάλλον και ο βιολογικός πλούτος μιας χώρας αποτελούν τον πυρήνα του φυσικού κεφαλαίου για την οικονομία, είναι σημαντικό να τονιστεί η ανάγκη για περιβαλλοντικό και χωρικό σχεδιασμό, με στόχο τη διατήρηση και βιώσιμη εκμετάλλευση του κεφαλαίου αυτού.

Εν είδει εισαγωγής στο κεφάλαιο αυτό, παρατίθεται χαρακτηριστικό τμήμα από τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε το WWF Ελλάς με την ολοκλήρωση προγράμματος αποτύπωσης των αλλαγών καλύψεων γης σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια για το διάστημα 1987-2007³⁰:

«Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 δε, η αναπτυξιακή πολιτική της χώρας έχει ταυτιστεί με το κυνήγι απορρόφησης των ευρωπαϊκών κονδυλίων και τη – σχεδόν χωρίς καμία προσπάθεια εθνικής εξειδίκευσης – συνολική υιοθέτηση του περιεχομένου των Ευρωπαϊκών πολιτικών περιφερειακής και αγροτικής ανάπτυξης ή και εφαρμογή που ενίοτε οδηγούσε σε διαστρέβλωση των αρχικών στόχων αυτών. Πάλι, όμως, βασικός γνώμονας ήταν το κλείσιμο κενών και η ενίσχυση υπαρχουσών αναπτυξιακών τάσεων, και όχι η ουσιαστική ανάταξη του αναπτυξιακού μοντέλου της χώρας.

Τα αποτελέσματα αυτής της κατάστασης είναι σήμερα περισσότερο από αισθητά και άρρηκτα δεμένα με τον ευρύτερο προβληματισμό για την προστασία του περιβάλλοντος και τη διαχείριση του χώρου: Η συγκέντρωση του πληθυσμού στις μεγάλες πόλεις της χώρας – η οποία υπήρξε ραγδαία κατά τον Πόλεμο και τον Εμφύλιο, επιδιώχθηκε συστηματικά στη μεταπολεμική και μεταπολιτευτική περίοδο. Παρέμεινε δε ως κεκτημένη τάση έως τις μέρες μας, δημιουργώντας ασφυκτικές τοπικές περιβαλλοντικές και χωρικές πιέσεις, αυξάνοντας υπέρμετρα το μεταφορικό έργο και τις σχετικές υποδομές και δημιουργώντας μια σειρά δευτερογενών επιπτώσεων στο περιβάλλον της υπαίθρου. Σημαντικότερη ανάμεσα σε αυτές είναι η απουσία κοινωνικού ερείσματος για την αειφόρο διαχείριση των τοπικών πόρων και, συνακόλουθα, η ελλιπής επιμέλεια για την προστασία τους, καθώς και η ευκαιριακή – συχνά μη βιώσιμη – χρήση τους στη βάση της αστικής ζήτησης και των «απαίδευτων» πολιτικών. Τελικά, ο χώρος της υπαίθρου καταλήγει σε πεδίο προσπορισμού βραχυχρόνιων οικονομικών ωφελειών για τον πραγματικό ή εν δυνάμει κάτοικο της πόλης, είτε μέσα από την υπερεντατική χρήση των πόρων είτε μέσα από την εμπορία της γης για κτηματομεσιτικούς και επενδυτικούς, κυρίως, σκοπούς. Αντιστρόφως, όταν ο προσπορισμός αυτών των βραχυχρόνιων ωφελημάτων δεν είναι δυνατός, η χρήση της γης εγκαταλείπεται, γεγονός που συχνά προκαλεί εξίσου σημαντικές επιπτώσεις.

Ο παραπάνω γενικός προβληματισμός αντανακλά πολύ έντονα σε πολλούς τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, καταδεικνύοντας τόσο τα περιβαλλοντικά προβλήματα που προκύπτουν, όσο και τον ίδιο το βραχυπρόθεσμο προσανατολισμό των «αναπτυξιακών» προσεγγίσεων: η εξάντληση των τοπικών τουριστικών πόρων μέσα από την αδιάκοπη οικοδόμηση των ακτών και των νησιών, η εκμετάλλευση των μεταλλευτικών κοιτασμάτων χωρίς επαρκή επιμέλεια για τη μετέπειτα αποκατάσταση του χώρου, η διασπορά των βιομηχανιών και βιοτεχνιών αλλά και μεγάλων εμπορικών χρήσεων με κριτήρια που δεν συνδέονται ούτε με στόχους οικονομίων συγκέντρωσης, ούτε με σκοπούς τοπικής ανάπτυξης, η αθρόα οικοδόμηση κατά μήκος των οδικών αξόνων με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός αστικού συνεχούς και την περαιτέρω αύξηση του μεταφορικού έργου, ή ακόμα και αυτή η ίδια η εκτός σχεδίου δόμηση και η ανάπτυξη ενεργειακών και επικοινωνιακών δικτύων χωρίς μέριμνα για το τοπίο και την ποιότητα διαβίωσης, είναι κάποια μόνο από τα χαρακτηριστικά μιας χώρας που, ελλείψει αναπτυξιακού σχεδιασμού, δραστηριοποιείται «σαν να μην υπάρχει αύριο»».

Δύο από τα πιο παραδείγματα περιβαλλοντικής και οικονομικής αφροσύνης που χαρακτήρισαν και σημάδεψαν τη μεταπολιτευτική ιστορία της χώρας είναι σίγουρα οι Ολυμπιακοί Αγώνες «Αθήνα 2004»³¹ και η εκτροπή του Αχελώου που ακόμα πληρώνεται κάθε χρόνο με ανυπολόγιστα εκατομμύρια από τον κρατικό προϋπολογισμό, δεδομένου ότι η ΕΕ αρνείται να χρηματοδοτήσει το

³⁰ Λιαρικός, Κ., Μαραγκού, Π., & Παπαγιάννης, Θ. (επιμ.). (2012). *Η Ελλάδα τότε και τώρα: Διαχρονική χαρτογράφηση των καλύψεων γης, 1987-2007* (σελ. 348-349). Αθήνα: WWF Ελλάς.

³¹ WWF Ελλάς. (Ιούλιος 2004). Περιβαλλοντική αξιολόγηση της Ολυμπιάδας του 2004. Διαθέσιμο από http://politics.wwf.gr/images/stories/political/positions/wwf_assessmenttolympics.pdf

έργο³². Το κατ' εξοχήν όμως παράδειγμα παραλογοισμού και παρατεταμένης εγκληματικής πολιτικής είναι σίγουρα τα αυθαίρετα.

Αυθαίρετα: περιβαλλοντικό και οικονομικό έγκλημα διαρκείας

Ως αδιαμφισβήτητη μεγαλύτερη και πλέον διάχυτη πληγή για το περιβάλλον και σημαντικός παράγοντας αποθάρρυνσης της υγιούς επιχειρηματικότητας, η αυθαίρετη δόμηση έχει επί δεκαετίες αποτελέσει αντικείμενο ακαδημαϊκών και πολιτικών συζητήσεων και αναλύσεων.

Η σιωπηλή γενική αποδοχή της λογικής «να χτίσει ένα σπιτάκι στο δάσος» μετέλλαξε την προφανή παρανομία σε κοινωνικό κεκτημένο, με αποτέλεσμα ο ίδιος ο νομοθέτης να αγνοεί προκλητικά το πρόβλημα και στην πράξη να αναιρεί τους νόμους, υποβαθμίζει σοβαρά το φυσικό κεφάλαιο, ακυρώνει τον χωροταξικό σχεδιασμό και λοιδορεί κάθε αναπτυξιακό σχεδιασμό και μειώνει την ελκυστικότητα της χώρας για σοβαρές επενδύσεις.

Όπως χαρακτηριστικά σημείωναν το 2007 σε κοινή τοποθέτησή τους το WWF Ελλάς, το ΕΜΠ, ο ΣΕΒ, το ΤΕΕ, ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ και η ΚΕΔΚΕ, «[α]πόρροια της έλλειψης κεντρικού χωροταξικού σχεδιασμού είναι η αποσπασματική χωροθέτηση δομών και δραστηριοτήτων. Έτσι, οι αναπτυξιακές επιλογές δεν συνυπολογίζουν τη φέρουσα ικανότητα του χώρου και την επάρκεια των φυσικών πόρων. Παράλληλα, ακυρώνεται η όποια προσπάθεια της πολιτείας για στρατηγικό σχεδιασμό σε τομεακές πολιτικές, καθώς οι συγκρούσεις με άλλες δραστηριότητες τελικά αναιρούν τους ίδιους τους στόχους του σχεδιασμού.»³³

Η σωρεία πρόσφατων νομοθετικών ρυθμίσεων για «τακτοποίηση» των εκατοντάδων χιλιάδων παράνομων κατασκευών σε κάθε άκρη της χώρας, ακόμα και μέσα σε προστατευόμενες περιοχές, δεν προκαλεί απλά υποβάθμιση του περιβαλλοντικού και χωροταξικού κεκτημένου. Θέτει σοβαρά ερωτήματα για τους πραγματικούς στόχους του νομοθέτη – «εκλεγμένου λαϊκού αντιπροσώπου» (άρθ. 1 Συντ.), καθώς επιβάλλει στο κράτος σοβαρή απώλεια εσόδων από την ακύρωση των προστίμων ανέγερσης και διατήρησης που προέβλεπαν ο δασικός και πολεοδομικός κώδικας και αγνοεί χιλιάδες διοικητικές πράξεις κατεδάφισης³⁴.

Ενδεικτικά, αυθαίρετη ανέγερση κατοικίας 200 τ.μ. σε εκτός σχεδίου δασική έκταση στον Δ. Ωρωπού με Τιμή Ζώνης 750 €/μ², θα είχε Πρόστιμο Ανέγερσης, $\Pi_{AN-2_9732/2004} = 200 \times 750 \times 2 = 300.000 \text{ €}$ και Πρόστιμο Διατήρησης $\Pi_{ΔΙΑ-2_9732/2004} = 50\% \times \Pi_{AN-2_9732/2004} = 50\% \times 300.000 = 150.000 \text{ €}$ για κάθε έτος από την εκτιμώμενη ανέγερση και στο διηνεκές. Με βάση τις ρυθμίσεις που ισχύουν από το 2011, το Ενιαίο Ειδικό Πρόστιμο (ΕΕΠ) για το ίδιο ακίνητο μειώθηκε στα $200 \times 750,00 \times 15\% = 22.500 \text{ €}$.

Μείζονα προβλήματα στο ελληνικό σύστημα χωρικού και περιβαλλοντικού σχεδιασμού είναι

- οι διάσπαρτες στη νομοθεσία «φωτογραφικές» διατάξεις που επιτρέπουν με πολιτικά ανήθικους όρους συγκεκριμένες επενδύσεις έναντι άλλων,
- οι ασαφείς και περίπλοκοι όροι χρήσεων γης και προστασίας περιοχών και η νομική επισφάλεια των νομοθετημάτων με ειδικές ρυθμίσεις προστασίας,
- η απουσία γνωστικών πόρων (χαρτογραφήσεις χρήσεων γης, βάσεις δεδομένων, διαδικτυακές εφαρμογές κλπ) που είναι απαραίτητοι για την κατανόηση των όρων και ορίων χρήσεων γης, προστασίας του φυσικού κεφαλαίου και ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων.

³² WWF Ελλάς, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία και Δίκτυο Μεσόγειος SOS. (9 Δεκεμβρίου 2011). «Μια μαύρη τρύπα της οικονομίας η εκτροπή του Αχελώου» [Κοινή ανακοίνωση]. Ανακτήθηκε από http://www.wwf.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=841:-I-r-----&catid=70:2008-09-16-12-10-46&Itemid=90.

³³ WWF Ελλάς, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σύνδεσμος Ελληνικών Βιομηχανιών, Τεχνικό επιμελητήριο Ελλάδας, Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων. (2005). Χωροταξικός σχεδιασμός για την ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη της χώρας.

³⁴ WWF Ελλάς. (2011). Αυθαίρετα στη δασική γη της Απικής – Καταγραφή αποφάσεων απομάκρυνσης αυθαϊρέτων. Α' Φάση: Δεδομένα Δ/σης Δασών Ανατ. Απικής. Αθήνα: Καλεβρά, Ν., Κορδοπάτης, Π., Μαραγκού, Π. και Νάντσου, Θ. Ανακτήθηκε από http://www.wwf.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=797:2011-08-29-09-14-12&catid=73:2008-09-16-12-11-40&Itemid=97

Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη της ζωντανής και βιώσιμης οικονομίας είναι οι κεντρικές πολιτικές για τον χώρο και για τη διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου, με σαφείς και επιστημονικά τεκμηριωμένους όρους. Από το επίπεδο χωροταξίας, μέχρι την οργάνωση του συστήματος διατήρησης της βιοποικιλότητας και των προστατευόμενων περιοχών, η υγιής οικονομική δραστηριότητα απαιτεί τη δικαιοδοτική ασφάλεια και την αναπτυξιακή προοπτική που προσφέρουν οι ξεκάθαροι κανόνες του συνεκτικού και σαφούς σχεδιασμού για τον φυσικό χώρο και το αποτελεσματικό σύστημα διατήρησης και διαχείρισης του φυσικού κεφαλαίου.

«Ο χωροταξικός σχεδιασμός επιδιώκει την ολοκληρωμένη και ισόρροπη κατανομή των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στον γεωγραφικό χώρο με στόχο την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Ταυτόχρονα, αποτελεί βασικό εργαλείο για την επίλυση διαφορών και την αντιμετώπιση συγκρούσεων στη χρήση των φυσικών πόρων και ιδιαίτερα του χώρου. Πρόκειται λοιπόν για τον κύριο πυλώνα κάθε ολοκληρωμένης εθνικής αναπτυξιακής στρατηγικής και εργαλείο συντονισμού των τομεακών πολιτικών με στόχο την επίτευξη βιώσιμης και ισόρροπης ανάπτυξης, της κοινωνικής συνοχής και της αποτελεσματικής προστασίας του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Τέλος, η ύπαρξη κεντρικής χωροταξικής πολιτικής αποτελεί εγγύηση ασφάλειας για τις αναπτυξιακές επενδύσεις.»³⁵

Κύριες κατευθύνσεις για να επιτευχθεί ο ζωτικής οικολογικής, οικονομικής και κοινωνικής σημασίας σχεδιασμός για τον φυσικό χώρο και το περιβάλλον³⁶ είναι οι εξής:

- Νομικά ισχυρά διατάγματα θέσπισης σαφών, συνεκτικών και ευρέως κατανοητών χρήσεων γης και προστασίας για τις περιοχές του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών.
- Ενίσχυση με σαφείς αρμοδιότητες και αποτελεσματική λειτουργία του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών και των επιφορτισμένων με διαχειριστική ευθύνη φορέων, ώστε να επιτελούν κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο τον ρόλο τους τόσο για τη διατήρηση των περιοχών και ειδών, όσο και για τα οφέλη που στις περισσότερες περιπτώσεις προσφέρουν στις τοπικές οικονομίες.
- Αναθεώρηση των πλαισίων χωροταξικού σχεδιασμού, με κατεύθυνση τη συνεκτική, νομικά ασφαλή, κοινωνικά δίκαιη και σαφή κατανομή στην επικράτεια των οικονομικών δραστηριοτήτων και τη στιβαρή προστασία του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων.
- Ενσωμάτωση στον χωρικό και αστικό σχεδιασμό της έννοιας του οικολογικού αποτυπώματος και καθορισμός προτεραιοτήτων δράσης για την παρακολούθηση και μείωσή του.

³⁵ WWF Ελλάς. (Ιανουάριος 2005). «Γνωρίζετε ότι... η Ελλάδα είναι το μοναδικό κράτος μέλος της ΕΕ που δεν έχει συνεπή εθνική χωροταξική πολιτική;» (μηνιαίο ενημερωτικό προς τους βουλευτές). Ανακτήθηκε από http://politics.wwf.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=484&Itemid=384.

³⁶ Βλ. σχετικά: α) WWF Ελλάς. (2011). *Ενίσχυση της προστασίας της φύσης. Πρόταση του WWF Ελλάς για ένα συνεκτικό, ισχυρό και αποτελεσματικό σύστημα προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος*. Αθήνα: Νάντσου, Θ., Λιαρικός, Κ. & Χριστοπούλου, Ι. β) WWF Ελλάς και ΥΠΕΧΩΔΕ. (2003). *Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών: Οδηγός Ορθής Πρακτικής*. Αθήνα: Καραβέλλας, Δ., Κατσαδωράκης, Γ., Μαραγκού, Π. και Σβορώνου, Ε.. γ) WWF Ελλάς. (2008). *Ένα βιώσιμο μέλλον για τα δάση της Ελλάδας – Πρόταση για ουσιαστική βελτίωση του συστήματος προστασίας των δασών από τις πυρκαγιές*. Ανάκτηση: http://politics.wwf.gr/images/stories/political/dasikipolitiki/protasi%20dasoprostasias_may%202008_opt.pdf

Κοινωνία

Σε μια χώρα όπως η Ελλάδα, με χαρακτηριστικά ελλείμματα κοινωνικής συνείδησης και συμμετοχής στην πολιτική και στα κοινά, ανεπαρκές ποσοστό αυτό-οργάνωσης και δικτύωσης της κοινωνίας των πολιτών και ηχηρή απουσία από σχεδόν όλα τα πεδία άσκησης επιχειρηματικότητας, η κοινωνική αφύπνιση και ενδυνάμωση πρέπει να αποτελέσει κρίσιμη προτεραιότητα για όλους.

Αφετηρία ελπίδας είναι η, έστω και προς το παρόν οικονομικά αμελητέα, αλλά σίγουρα δυναμική και δημιουργική, κοινωνική αφύπνιση που καταγράφεται τα τελευταία χρόνια, μέσα δηλαδή στη ζοφερή περίοδο της κρίσης, με τη μορφή της συγκρότησης άτυπων συλλογικοτήτων ή τυπικά διαρθρωμένων ομάδων αλληλεγγύης και κοινωνικής οικονομίας. Αυτή η νέα πραγματικότητα δίνει μια άλλη, βαθύτερη κατανόηση και θετική ζωντάνια στον μέχρι σήμερα κατά βάση πολιτικά παθητικό και επιλεκτικά αντιδραστικό για την Ελλάδα ορισμό της «κοινωνίας». Είναι δε ενδεικτική ενός αυξανόμενου ρεύματος που θέλει να προβάλλει θετική αντίσταση στον προβαλλόμενο ως μονόδρομο της κρίσης, της λιτότητας, της καταβύθισης κάθε μορφής κοινωνικής πρόνοιας που μέχρι πρότινος αποτελούσε αποκλειστικά κρατική υποχρέωση, αλλά και της επιχειρηματικότητας που στην κοινωνική συνείδηση ήταν ανέκαθεν συνυφασμένη με την προσωπική και δίχως κοινωνικό πρόσημο επιχειρηματική κερδοφορία.

Επίσης σημαντική είναι η αυξημένη ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση ομάδων και κινήσεων πολιτών για πολλά περιβαλλοντικά ζητήματα, κυρίως για έργα και παρεμβάσεις σε συγκεκριμένες περιοχές. Αξιοσημείωτη είναι μάλιστα η ολοένα και πιο εμπειριστατωμένη με επιστημονικά δεδομένα τεκμηρίωση του λόγου των ομάδων αυτών, γεγονός ενδεικτικό μιας αξιοσημείωτης κοινωνικής διάχυσης της περιβαλλοντικής γνώσης.

Παρά όμως το γεγονός ότι η «φωνή της κοινωνίας» είναι σε πολλές περιπτώσεις δυνατή και τεκμηριωμένη, συνήθως οι γνώμες ή δράσεις που βλέπουν το φως της δημοσιότητας αφορούν είτε στενά τοπικές αντιδράσεις σε μεγάλες επενδύσεις από κεφάλαια που δεν είναι συνδεδεμένα με την τοπική κοινωνία, είτε επιστημονικά αμφισβητήσιμες απόψεις που δημιουργούν πανικό. Τούτο προφανώς οφείλεται στη γενικότερη αδιαφορία των μέσων ενημέρωσης για προβολή των θετικών πρωτοβουλιών που προσφέρουν σημαντικό έργο και μετρούν χρόνια εμπειρίας, οφείλεται όμως και στη συγκρουσιακή τροπή πολλών αγώνων εναντίωσης σε μεγάλες επενδύσεις που είναι δημοσιογραφικά ελκυστική. Σημείο προβληματισμού αποτελεί και το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις περιβαλλοντικά αμφισβητήσιμων επενδύσεων από ξένες (δηλ. μη τοπικές) επιχειρήσεις δημιουργούνται συνθήκες ξεσηκωμού σε τοπικό επίπεδο, ενώ αντίστοιχου μεγέθους, χαρακτήρα και περιβαλλοντικού αποτυπώματος επενδύσεις από τοπικούς επιχειρηματίες ή φορείς, ακόμα και στις ίδιες περιοχές, περνούν σιωπηλά απαρατήρητες. Στην πράξη, το αποτέλεσμα αυτής της μονοσήμαντης προβολής από τα μέσα ενημέρωσης της περιβαλλοντικά «αντιδραστικής» πλευράς της κοινωνίας είναι η αγνόηση των πολλών και σημαντικών θετικών πρωτοβουλιών σε ολόκληρη τη χώρα.

Κοινωνία πολιτών

Ειδικά σε αυτή την κρίσιμη φάση, σημαντικός είναι ο ρόλος της οργανωμένης κοινωνίας των πολιτών ως δυναμικού περιβαλλοντικού προασπιστή, και συγκεκριμένα ως:

- ενεργού πολιτικού συν-διαμορφωτή, μέσα από σταθερές και θεσμοθετημένες δομές και διαδικασίες διαβούλευσης, στη βάση επίκαιρης οικολογικής γνώσης και γνώμης για τις αναπτυξιακές προκλήσεις,
- τοποτηρητή της κοινωνικής λογοδοσίας Κυβέρνησης, δημόσιας διοίκησης και επιχειρήσεων,
- διεκδικητή της διαφάνειας σε όλες τις λειτουργίες του κράτους και του ιδιωτικού τομέα και της άμεσης και αποτελεσματικής πάταξης της διαφθοράς³⁷,

³⁷ Μέχρι τη δεκαετία του '50, η «διαφθορά» οριζόταν ως παράνομη συμπεριφορά που αφορά την κατάχρηση δημόσιας εξουσίας. Αναγνωρίζοντας ότι οι συμπεριφορές αυτές πηγάζουν από την κατάχρηση της εξουσίας και δεν αφορούν μόνο τον δημόσιο τομέα, υιοθετούμε τον ορισμό που δίνει η Διεθνής Διαφάνεια: «Διαφθορά είναι η κατάχρηση της ανατεθειμένης εξουσίας για ιδιωτικό όφελος». (http://www.transparency.org/cpi2011/in_detail#myAnchor3).

- προασιπτή του περιβαλλοντικού κεκτημένου και διεκδικητή της σωστής εφαρμογής του περιβαλλοντικού δικαίου³⁸,
- «μεταφραστή» των κρίσιμων επιστημονικών εξελίξεων σε γνώση για όλους και βάση για συλλογική δράση και πολιτική αλλαγή,
- φορέα νέων ιδεών,
- εκφραστή των κοινωνικών ανησυχιών και τάσεων,
- διαμορφωτή των αγορών, από την πλευρά της ζήτησης,
- επιχειρηματία, μέσα από κοινωνικές επιχειρήσεις με έμφαση σε δραστηριότητες κοινής ωφέλειας (όπως π.χ. η ενέργεια, τοπικά προϊόντα ποιότητας, κοινωνικές υπηρεσίες).

Μέσα στις τελευταίες τρεις δεκαετίες, η Ελλάδα έχει ζήσει την ανάπτυξη αξιόλογου έργου από δεκάδες περιβαλλοντικές οργανώσεις που έχουν συμβάλει καθοριστικά στην παροχή τεκμηριωμένης και επιστημονικά στιβαρής πληροφόρησης για κρίσιμα περιβαλλοντικά θέματα, όπως η προστασία της βιοποικιλότητας και η κλιματική αλλαγή. Έχουν επίσης δώσει σημαντικές μάχες τόσο στο «καυτό» πεδίο της περιβαλλοντικής πολιτικής, όσο και για την αποτελεσματική προστασία πολύτιμων φυσικών περιοχών και απειλούμενων ειδών και τη σωστή αντιμετώπιση περιβαλλοντικών κρίσεων.

Ειδικά όμως όσον αφορά τους φορείς που λειτουργούν στο ευρύ φάσμα των μη-κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ), η πρόκληση για άπλετη λειτουργική και οικονομική διαφάνεια και δημόσια λογοδοσία είναι μεγάλη και αδιαμφισβήτητη. Όπως έχει επανειλημμένα επισημάνει το WWF Ελλάς³⁹, μια ΜΚΟ δεν ανήκει σε κανέναν προσωπικά, ανήκει στο έργο και την αποστολή της για κοινωνική προσφορά στον τομέα δραστηριοποίησής της. Εξ ορισμού λοιπόν, οι ΜΚΟ επιτελούν κοινωφελές έργο και δεν εκκινούν από προσωπικές επιθυμίες ή προτιμήσεις που δεν προσφέρουν στο κοινό καλό ή που αποκλείουν συγκεκριμένες ομάδες με κοινωνικά, θρησκευτικά ή φυλετικά κριτήρια. Εξ ορισμού επίσης οφείλει να λογοδοτεί με διαφάνεια προς την κοινωνία, τόσο για τη δράση της, όσο και για τη διαχείριση των διαθέσιμων για το έργο της πόρων.

³⁸ Παπαδημητρίου, Γ. (επιμ.). (2007). *Η Κοινωνία των Πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*. Πρακτικά διημερίδας που οργανώθηκε από το WWF Ελλάς και τη Νόμος και Φύση. Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

³⁹ WWF Ελλάς. (2009). *Οργάνωση και λειτουργία περιβαλλοντικών οργανώσεων* (Οδηγός για το περιβάλλον). Αθήνα: Συρακούλης, Κ., Φεφές, Μ. και Πούλιου, Α. http://www.wwf.gr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=174&Itemid=150

Κοινωνική οικονομία

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει στη σημασία της ανάπτυξης δικτύων αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί πολλά νέα κοινωνικά σχήματα στην Ελλάδα: κοινωνικές επιχειρήσεις, ανταλλακτικά και χαριστικά σχήματα και κοινωνικοί λαχανόκηποι, είναι λίγα από τα αυτά, ενώ κάποιες εξαιρετικές πρωτοβουλίες είχαν αναπτυχθεί αρκετά νωρίτερα, αλλά παρέμεναν μεμονωμένα φωτεινά υποδείγματα προς μίμηση. Τα περισσότερα τέτοια σχήματα εμπλουτίζουν την κοινωνική διάδραση, δίνοντας τη δυνατότητα στον πολίτη να βγει από τη θέση του καταναλωτή και να γίνει μικρο-παραγωγός.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονιστεί η μεγάλη αξία της κοινωνικής οικονομίας όχι μόνο ως τρόπου αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης ή υποκατάστασης ενός κράτους που σταθερά αυτοακυρώνεται, αλλά ως απάντηση στο οικονομικό μοντέλο που προβάλλει την επιχειρηματικότητα σαν δραστηριότητα μονοτροπικά κερδοσκοπική, συχνά μέσα από αμφιλεγόμενες ή/και μη βιώσιμες πρακτικές. Η κοινωνική οικονομία που εδώ και δεκαετίες ανθίζει στην Ευρώπη και με μεγάλη καθυστέρηση αναπτύσσεται τώρα στην Ελλάδα προσφέρει ζωτικής σημασίας υπηρεσίες και αγαθά ποιότητας σε τιμές προσιτές προς τους καταναλωτές, ή ακόμα και χωρίς χρηματική τιμολόγηση, με προστιθέμενη αξία την επιστροφή κέρδους προς την κοινωνία.

Όσο η ευημερία μετριέται μονοδιάστατα με τη δυνατότητα κατανάλωσης προϊόντων (βλ. και σχετικό κεφάλαιο για τους μακροοικονομικούς δείκτες), τόσο η προστασία και η επένδυση σε δημόσια αγαθά και φυσικούς πόρους θα έρχεται σε δεύτερη μοίρα. Η δημιουργία δικτύων στα οποία ο κάθε ενδιαφερόμενος μπορεί να αξιοποιήσει φυσικούς πόρους, να ανταλλάξει εργασία, να βρει διεξόδους αναψυχής, μπορούν να δώσουν έμφαση στη συνέργεια και τη συνεργασία με γνώμονα το κοινό καλό και το υγιές φυσικό κεφάλαιο. Πρωτοβουλίες όπως η προστασία ενός δημόσιου χώρου ή η δημιουργία ενός πάρκου αναψυχής στην πόλη, η συμμετοχή σε τράπεζα τροφίμων, γεωργικού υλικού ή δίκτυα ανακύκλωσης ρουχισμού και προώθησης σε όσους τα χρειάζονται,

- αναδεικνύουν τις πρακτικές διασυνδέσεις του φυσικού περιβάλλοντος με την ποιότητα ζωής και την αστική καθημερινότητα,
- προωθούν μια αποχρηματοποιημένη αίσθηση εκπλήρωσης και απεξάρτησης από την υπερκατανάλωση,
- διαμορφώνουν μια συμμετοχική και δικτυωμένη κοινωνία,
- παρέχουν κίνητρα για πράσινες και οικονομικά συμφέρουσες επιλογές (καταναλωτικές, διαχείριση σπιτιού π.χ. ανακύκλωση-διαχείριση απορριμμάτων- κομποστοποίηση),
- συμβάλλουν σημαντικά στη μείωση του οικολογικού αποτυπώματος του ακόμα σπάταλου σύγχρονου τρόπου ζωής.

Σε ένα πολιτικό σύστημα που δείχνει ότι δεν θέλει ισχυρή κοινωνική οικονομία, το αίτημα για πλαίσιο εκκώλυσης των κοινωνικών επιχειρήσεων πρέπει να εκφραστεί δυναμικά και καθολικά.

Σήμερα, η δημιουργία δικτύων και πρωτοβουλιών αλληλεγγύης αποτελεί πράξη γενναιότητας και αντιμετωπίζεται από το κράτος σαν «ξένο σώμα» και από μεγάλο μέρος της κοινωνίας σαν «εξωτικό φρούτο». Οι περισσότερες από τις υπάρχουσες πρωτοβουλίες είναι γεωγραφικά περιορισμένες, βασίζονται στις κοντινές αποστάσεις και αποτελούν κυρίως δίκτυα προσωπικής εμπιστοσύνης και γνωριμίας. Αρκετές όμως έχουν δυνατότητες να μετασχηματιστούν σε μεγαλύτερης εμβέλειας επιχειρήσεις που θα είναι προσιτές σε ευρύτερο κοινό.

Λαμβάνοντας υπόψη τη δυσπραγία του κρατικού μηχανισμού στην επιτέλεση του κοινωνικού του ρόλου, η σημασία των κοινωνικών επιχειρήσεων γίνεται ακόμα πιο σημαντική. Ωστόσο, τα κυριότερα εργαλεία για την έναρξη των κοινωνικών επιχειρήσεων, όπως προβλέπονταν στον σχετικό νόμο του 2011 (ν.4019/2011), είτε δεν λειτουργούν, είτε καταργήθηκαν. Το Ταμείο

Κοινωνικής Οικονομίας που θα αναλάμβανε να χορηγεί χρηματοδοτήσεις προς κοινωνικές επιχειρήσεις, αφενός δεν έχει ακόμα συγκροτηθεί, αφετέρου δεν έχει ακόμα αποσαφηνίσει τους τύπους ενίσχυσης που θα παρέχει. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι στις αρχές του 2013 δρομολογήθηκαν άλλες δυο προσπάθειες κατάπνιξης του θεσμού της κοινωνικής οικονομίας εν τη γενέσει του: τον Ιανουάριο του 2013 καταργήθηκαν οι φορολογικές ελαφρύνσεις που προβλέπονταν στον ν.4019/2011 για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, ενώ τον Φεβρουάριο του 2013 ανακοινώθηκε η κατάργηση της ειδικής υπηρεσίας του Υπουργείου Εργασίας για την κοινωνική ένταξη και την κοινωνική οικονομία.

Σε ένα πολιτικό σύστημα που δείχνει ότι δεν θέλει την ανάπτυξη μιας ισχυρής κοινωνικής οικονομίας, το αίτημα για διαμόρφωση του απαραίτητου πλαισίου εκκόλαψης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας πρέπει να εκφραστεί δυναμικά και καθολικά.

Μεταρρυθμίσεις για μια ζωντανή κοινωνική οικονομία

Οι απαραίτητες θεσμικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις για την τόνωση της κοινωνικής οικονομίας είναι οι εξής:

- * Επέκταση του θεσμικά κατοχυρωμένου ορισμού της κοινωνικής οικονομίας, ώστε να καλύπτει και πεδία επιχειρηματικής δραστηριότητας που τώρα μονοπωλούνται από τον ιδιωτικό τομέα, όπως η ενέργεια, αλλά και η διαχείριση απορριμμάτων.
- * Κατοχύρωση των ανταλλακτικών σχημάτων ως εθελοντικών και μη κερδοσκοπικών.
- * Άμεση επαναφορά των φορολογικών κινήτρων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις.
- * Άμεση συγκρότηση και λειτουργία του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, με στόχο την παροχή start-up ενίσχυσης προς τις κοινωνικές επιχειρήσεις, πάντα στη βάση σαφών, αλλά δίκαια απλών, κανόνων ορθής και διαφανούς λειτουργίας και δημόσιας λογοδοσίας.
- * Κατεύθυνση πόρων από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων για ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρήσεων σε κάθε έναν από τους τομείς προτεραιότητας: μικρομεσαίες επιχειρήσεις, περιφερειακή ανάπτυξη, κλιματική δράση, αστικό και φυσικό περιβάλλον, καινοτομία, διευρωπαϊκά δίκτυα, μεταφορές, ενέργεια.

Σημαντικότερος όμως μοχλός ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας είναι η αυτό-οργάνωση σε δίκτυα, κυρίως μέσα από:

- * Διαμόρφωση θεματικών ή τοπικών διασυνδέσεων, με κοινό σχεδιασμό δράσεων και πλαισίου διεκδικήσεων.
- * Δικτύωση μέσω λογισμικών ανοιχτού κώδικα, ειδικά για τα ανταλλακτικά και χαριστικά δίκτυα.
- * Σύνδεση με τους κατά τόπους ΟΤΑ, για συνεργιστικό σχεδιασμό προγραμμάτων δράσης.
- * Συνέργειες με ακαδημαϊκούς και αυτοδιοικητικούς φορείς για σύγχρονες μεθόδους οργάνωσης και καινοτόμες επιχειρηματικές ιδέες, καθώς και για δημιουργία αφιλοκερδών «εκκολαπτηρίων» κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

ΖΩΝΤΑΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Το περιβάλλον και οι φυσικοί πόροι είναι το οικολογικό θησαυροφυλάκιο για μια ζωντανή και βιώσιμη πραγματική οικονομία.

ΒΙΩΣΙΜΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Τομεακές μεταρρυθμίσεις

ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ο πρωτογενής τομέας (γεωργία, κτηνοτροφία, δασοκομία, αλιεία) απασχολεί σήμερα το 13% του εργατικού δυναμικού της χώρας και παράγει περίπου 3,3-4% της εθνικής Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (ΑΠΑ) ετησίως⁴⁰, ποσοστό σημαντικά μεγαλύτερο από τον μέσο όρο της ΕΕ-15. Ειδικά η γεωργία, αποτελεί τον σημαντικότερο κλάδο του πρωτογενούς τομέα, καθώς εισφέρει στον τομέα με το 62% της ΑΠΑ και το 80% της απασχόλησης⁴¹. Αποτελεί ταυτόχρονα έναν τομέα κομβικής σημασίας για την προστασία και διαχείριση του φυσικού περιβάλλοντος της χώρας, αλλά και για την διαμόρφωση του τουριστικού προϊόντος της.

© Edward Parker / WWF Cannon

Ο προβληματισμός

Κύριο σημείο προβληματισμού, στο πλαίσιο της παρέμβασης αυτής για τη βιώσιμη οικονομία, είναι η εξαιρετικά ασθενής σχέση των ανεπτυγμένων κλάδων της πρωτογενούς παραγωγής, δηλαδή της γεωργίας, της κτηνοτροφίας και της αλιείας (συμπεριλαμβανόμενης και της υδατοκαλλιέργειας) με τη διαχείριση και προστασία των φυσικών πόρων. Αφενός μεν τα πλεονεκτήματα που προσφέρει το ελληνικό φυσικό κεφάλαιο παραμένουν σε μεγάλο βαθμό ανεκμετάλλευτα, αφετέρου δε οι επιπτώσεις της παραγωγής, ιδίως όπου ασκείται εντατικά, είναι πολύ σημαντικές.

Επιχειρώντας μία μακροσκοπική θεώρηση της σημερινής υπόστασης του πρωτογενούς τομέα, αναδύονται μία σειρά από προβληματικές καταστάσεις, οι οποίες και θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο κάθε μελλοντικής πολιτικής για αναδιάρθρωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων και των πολιτικών που τις διέπουν.

Ως πλέον προβληματική κατάσταση προβάλλει αναμφισβήτητα το στρεβλό σύστημα επιδοτήσεων, το οποίο έχει οδηγήσει σε υπερσυγκέντρωση της δραστηριότητας σε εντατικές καλλιέργειες και σε επέκτασή τους στον φυσικό χώρο, καθώς και στην εγκατάλειψη των μεγάλης οικολογικής αξίας

⁴⁰ European Commission. (2013, Μάρτιος). "Agricultural Policy Perspectives. Member States factsheets. March 2013. Greece.". Βρυξέλλες.

⁴¹ McKinsey & Company, Athens Office. (2011, Μάρτιος). Η Ελλάδα 10 χρόνια μπροστά: Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας.

ήπιων και/ή ορεινών καλλιεργειών⁴². Αποτέλεσμα είναι προφανώς η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και η απώλεια πολύτιμων τοπιών, ιδιαίτερων παραγωγικών πρακτικών, ντόπιων φυλών και γενετικού υλικού και προϊόντων.

Η υπερεντατική εκμετάλλευση, οι κακές πρακτικές και η αλόγιστη χρήση χημικών εισροών έχουν οδηγήσει σε σημαντικά προβλήματα υποβάθμισης των φυσικών πόρων, σε σημείο ώστε συχνά να απειλείται η ίδια η διατηρησιμότητα της παραγωγής. Συγκεκριμένα:

- Η υπερεντατική γεωργία και κτηνοτροφία είναι οι βασικότεροι ανθρωπογενείς παράγοντες υποβάθμισης των εδαφών και έκθεσης μεγάλων παραγωγικών εκτάσεων στην απειλή της ερημοποίησης⁴³.
- Η αλόγιστη χρήση αγροχημικών έχει οδηγήσει σε σημαντικά προβλήματα ρύπανσης σε πολλές περιοχές της χώρας, όπως π.χ. η περίπτωση του Αξιού, ή της Μεσσαπίας⁴⁴.
- Η αλόγιστη χρήση αγροχημικών επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα του παραγόμενου προϊόντος, με σημαντικό μέρος της γεωργικής παραγωγής να περιέχει υπολείμματα φυτοφαρμάκων, τα οποία απειλούν την δημόσια υγεία αλλά και την εμπορευσιμότητα των προϊόντων⁴⁵.

Ειδικά για την αλιεία, το πρόβλημα της υπεραλίευσης και της μείωσης των ιχθυοαποθεμάτων αποτελεί μείζονα προτεραιότητα παρέμβασης για τη βιωσιμότητα του κλάδου.

Ειδικότερα για την αλιεία, κλάδο που δεν έχει τύχει της απαραίτητης πολιτικής προσοχής, το πρόβλημα της υπεραλίευσης και της μείωσης των ιχθυοαποθεμάτων αποτελεί μείζονα προτεραιότητα παρέμβασης, με στόχο την ίδια τη βιωσιμότητά του ως οικονομικής δραστηριότητας.

Επιπλέον, μια σειρά από αρνητικούς παράγοντες και ιδιαιτερότητες (μικρός κλήρος, χαμηλό ποσοστό τυποποίησης, χαμηλή τοπική οργάνωση, κλπ) έχουν ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση της κερδοφορίας των

παραγωγών, τη μεγάλη έκθεσή τους στις πιέσεις της αγοράς και των μεσαζόντων και τη συχνή αδυναμία τους να υιοθετήσουν σύγχρονες και πιο βιώσιμες (περιβαλλοντικά και οικονομικά) πρακτικές⁴⁶.

Οι δραστηριότητες σε μία σειρά από επιμέρους κλάδους που θα μπορούσαν να εισφέρουν σημαντικά τοπικά αναπτυξιακά οφέλη ή/και προϊόντα μεγάλης προστιθέμενης αξίας παραμένουν καθηλωμένες σε πολύ χαμηλά επίπεδα και ασκούνται είτε με απαρχαιωμένες πρακτικές, είτε ανοργάνωτα και άτυπα. Χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις της δασοπονίας, των αρωματικών φυτών και των μη-ξυλωδών δασικών προϊόντων (μανιτάρια, βελανίδια, ρετσίνι, κλπ).

Σημαντικός επίσης παράγοντας προβληματισμού είναι ότι τα επίπεδα διασύνδεσης μεταξύ των κλάδων της πρωτογενούς παραγωγής (πχ μεταξύ γεωργίας-κτηνοτροφίας) ή μεταξύ της πρωτογενούς και των άλλων τομέων (κυρίως με τον τουρισμό), που θα μπορούσε να προσφέρει σημαντικές οικονομίες στη χρήση των πόρων, να προσδώσει προστιθέμενη αξία στα προϊόντα και να δημιουργήσει κομβικής σημασίας βραχείες αλυσίδες εμπορίας, είναι εξαιρετικά χαμηλά.

⁴² Λιαρίκος, Κ., Μαραγκού, Π., & Παπαγιάννης, Θ. (επιμ.). (2012). Η Ελλάδα τότε και τώρα: Διαχρονική χαρτογράφηση των καλύψεων γης, 1987-2007 (σελ. 348-349). Αθήνα: WWF Ελλάς.

⁴³ Σύμφωνα με το «Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 6ης Σεπτεμβρίου 2007 σχετικά με τους στόχους της ΕΕ για την 8η Συνάντηση της Διάσκεψης των Συμβαλλομένων Μερών (COP8) στη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την καταπολέμηση της απερίθμωσης (UNCCD), που πραγματοποιήθηκε στη Μαδρίτη, 3-14 Σεπτεμβρίου 2007», «η απερίθμωση συμβαίνει κυρίως λόγω της εξαντλητικής καλλιέργειας, της υπερβόσκησης, των αδόκιμων πρακτικών άρδευσης, και της αποψίλωσης των δασών· ότι αυτές οι δραστηριότητες προκύπτουν από κακή διαχείριση του εδάφους, η οποία, με τη σειρά της, συχνά οφείλεται στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες υπό τις οποίες ζουν οι αγρότες· ότι σύμφωνα με μελέτες οι επενδύσεις σε βιώσιμες πρακτικές διαχείρισης του εδάφους θα ήταν ωφέλιμες».

⁴⁴ Βλ. για παράδειγμα τη Συνοπτική Έκθεση Προγράμματος INTERREG I & II «Ρύπανση του Ποταμού Αξιού και Επιδράσεις από και προς την Γεωργία», ή την έκθεση του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών και της Αναπτυξιακής Εύβοιας ΑΕ με τίτλο «απογραφή της υπάρχουσας κατάστασης που αφορά την ανεξέλεγκτη απόθεση στερεών και υγρών ρυπαντικών ουσιών με έμφαση στο εξασθενές χρώμιο στο Δήμο Μεσσαπίων», Αθήνα 2010.

⁴⁵ Ενδεικτικά: Κιούσης, Γ. (2009, 12 Δεκεμβρίου). «Φαρμάκι» για τις εξαγωγές μας – Υψηλές συγκεντρώσεις φυτοφαρμάκων ανιχνεύουν σε προϊόντα μας και μας τα επιστρέφουν. *Ελευθεροτυπία*. Ανακτήθηκε από <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=111658>

⁴⁶ Ρεζπη Ιωάννα. (2010). Η διαδικασία μετακύλισης της τιμής στον ελληνικό αγροδιατροφικό τομέα – Η περίπτωση των οπωροκηπευτικών. ΚΕΠΕ, Αθήνα.

Επισημαίνεται επίσης η σχεδόν πλήρης απουσία χωροταξικής οργάνωσης των δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα όχι μόνο τα προαναφερθέντα προβλήματα, αλλά και τη συχνή πρόκληση κοινωνικών εντάσεων και τοπικών συγκρούσεων (όπως π.χ. σε πολλές περιπτώσεις που αφορούν την κτηνοτροφία και τις ιχθυοκαλλιέργειες).

Οι τοπικές φυλές και ποικιλίες αποτελούν δυνάμει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για προϊόντα ποιότητας και μεγάλης οικολογικής αξίας.

Τα παραπάνω ζητήματα αποτελούν λίγα μόνο από τα αρνητικά αποτελέσματα της διαχρονικής αδυναμίας της ελληνικής πολιτείας να αρθρώσει μία ολοκληρωμένη και αποτελεσματική πολιτική για την ύπαιθρο και την πρωτογενή παραγωγή. Πράγματι, η παρέμβαση της πολιτείας για την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα σε παλαιότερες εποχές περιορίστηκε σχεδόν αποκλειστικά σε μέτρα που αφορούσαν τη διαθεσιμότητα φυσικών πόρων

(αναδιανομές γης, αποξηράνσεις, αρδευτικά δίκτυα, κλπ), ενώ σταδιακά από την δεκαετία του '80 η κρατική παρέμβαση ταυτίστηκε με την ευρωπαϊκή Κοινή Αγροτική Πολιτική, σχεδόν χωρίς καμία προσπάθεια εξειδίκευσης της στις εθνικές ιδιαιτερότητες, και με αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση και εντατικοποίηση της παραγωγής, την εγκατάλειψη πολύτιμων στοιχείων του πρωτογενή τομέα, και την αποσάθρωση της κοινωνικής βάσης της παραγωγικής δραστηριότητας. Παράλληλα, σε συγκεκριμένους κλάδους, όπως η αλιεία και η δασοπονία, επί της ουσίας δεν υπήρξε σχεδόν καμία προσπάθεια της πολιτείας να οργανώσει και να υποστηρίξει την λειτουργία και ανάπτυξή τους.

Πρέπει, βέβαια, να αναφερθεί ότι μέσα σε αυτά τα χρόνια υπήρξαν σημαντικές πρωτοβουλίες που οδήγησαν σε βιώσιμες και καινοτόμες πρακτικές και στην παραγωγή προϊόντων υψηλής προστιθέμενης αξίας. Τόσο σε επίπεδο πολιτικής παρέμβασης (όπως π.χ. μέσα από τα προγράμματα LEADER) όσο και σε επίπεδο ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Παρόλα αυτά, οι πρωτοβουλίες αυτές δεν έχουν υπάρξει επαρκείς για να επηρεάσουν την γενική εικόνα του κλάδου, δεν έχουν αποτελέσει παραδείγματα προς αναπαραγωγή μέσω νέων πολιτικών και κατά κανόνα δεν έχουν τύχει ενεργού στήριξης και ενθάρρυνσης από την πολιτεία.

Παρότι, κατά κανόνα, οι τέσσερις βασικοί κλάδοι της πρωτογενούς παραγωγής αντιμετωπίζονται ξεχωριστά (ίσως με την εξαίρεση της γεωργίας και της κτηνοτροφίας), οι αδυναμίες και τα πεδία αναγκαίας παρέμβασης είναι σε μεγάλο βαθμό ταυτόσημα και για τους τέσσερις. Ταυτόχρονα, παρά τις σημαντικές διαφοροποιήσεις τους, απασχολούν σε μεγάλο βαθμό τις ίδιες γεωγραφικές και πληθυσμιακές ενότητες, και προσδιορίζονται στη βάση αντίστοιχων πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών δικτύων και συσχετισμών.

© Shutterstock / isak55 / WWF

Κατευθύνσεις

Στο παραπάνω πλαίσιο και με δεδομένο ότι η άρθρωση χωρικά ολοκληρωμένων διακλαδικών πολιτικών αποτελεί τόσο την ενδεικνυόμενη από την εμπειρία προσέγγιση όσο και επιλογή της ΕΕ για τις μελλοντικές αναπτυξιακές πολιτικές, μπορούν να διατυπωθούν οι ακόλουθες κατευθύνσεις για το σύνολο του πρωτογενή τομέα της χώρας μας:

1. ΓΝΩΣΗ: Ολοκλήρωση των αναγκαίων γνωστικών υποβάθρων και εργαλείων λήψης αποφάσεων (δασικοί χάρτες, κτηματογράφηση, ελαιοκομικό, οικότοποι ποσειδωνίας, γεωργικές περιοχές υψηλής οικολογικής αξίας, κλπ) που είναι απαραίτητα για τον σχεδιασμό και την οργάνωση της πρωτογενούς παραγωγής.

2. ΣΧΕΔΙΟ: Ολοκληρωμένος σχεδιασμός που θα πρέπει να στηρίζεται σε διακλαδικά τοπικά ή περιφερειακά αναπτυξιακά σχέδια και θα πρέπει οπωσδήποτε να εστιάζει σε:

- * Ορθολογική χωρική οργάνωση των δραστηριοτήτων, έτσι ώστε να εκτονωθούν οι πιέσεις στους τοπικούς πόρους, να αμβλυνθούν οι συγκρούσεις με τις τοπικές κοινωνίες ή άλλες οικονομικές χρήσεις και να επιτευχθεί ο συνδυασμός πρωτογενών δραστηριοτήτων με τις ανάγκες διαχείρισης/προστασίας του φυσικού κεφαλαίου.

- * Ανάδειξη ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, μέσα από την αξιοποίηση τοπικών φυλών και ποικιλιών στην παραγωγή και την προβολή των ιδιαίτερων γευστικών και περιβαλλοντικών χαρακτηριστικών τους, την τυποποίηση και σήμανση ιδιαίτερων τοπικών προϊόντων και την ανάδειξη της μικρής κλίμακας ήπιας παραγωγής και των ιδιαίτερων περιβαλλοντικών, κοινωνικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών της.

3. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ: Διαχείριση εισροών, υπολειμμάτων και λυμάτων/απορροών, έτσι ώστε να βελτιστοποιηθεί η ποιότητα των προϊόντων, να μειωθεί το κόστος παραγωγής και να δημιουργηθούν πρόσθετες πηγές κερδοφορίας.

4. ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ: Αναθεώρηση του συστήματος ενισχύσεων, έτσι ώστε αυτό να ενισχύει εκείνες τις διαδικασίες και περιοχές που προσδίδουν ένα ξεκάθαρο ανταγωνιστικό ή περιβαλλοντικό όφελος, και να αποθαρρύνεται η καιροσκοπική εμπλοκή με την παραγωγή. Παρότι η δομή του συστήματος ενισχύσεων είναι σε μεγάλο βαθμό παγιωμένη μέσω των «ιστορικών δεδομένων» η ΚΑΠ και τα μέτρα Αγροτικής Ανάπτυξης δίνουν τη δυνατότητα διαφοροποίησης της πολιτικής ενισχύσεων και της εφαρμογής της προς όφελος ενός βιώσιμου πρωτογενή τομέα.

Η πιστοποίηση είναι βασικό εργαλείο κατοχύρωσης και προβολής ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων και ιχνηλασιμότητα.

5. ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ: Πιστοποίηση και σήμανση προϊόντων και παραγωγικών διαδικασιών. Η σήμανση και η πιστοποίηση προϊόντων αποτελεί διεθνώς ένα από τα βασικά εργαλεία κατοχύρωσης και προβολής των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, αλλά και της ιχνηλασιμότητας. Οι κυριότερες κατηγορίες πιστοποιήσεων, που πρέπει να τύχουν ευρείας προώθησης και εφαρμογής, είναι οι εξής:

- * *Ολοκληρωμένη διαχείριση*, η οποία πιστοποιεί την εφαρμογή ορθών παραγωγικών πρακτικών και συνοδεύουν το προϊόν σε όλη την αλυσίδα της μεταποίησης-εμπορίας. Η αειφορική δασική διαχείριση (FSC, PEFC) και η πιστοποίηση της βιώσιμης αλιείας (MSC) εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία, ενώ θα πρέπει να θεωρείται άμεση προτεραιότητα και η προσαρμογή και εφαρμογή σχετικών διεθνών προτύπων και για τις ιχθυοκαλλιέργειες.

- * *Βιολογική παραγωγή*, η οποία πιστοποιεί την εφαρμογή προτύπων βιολογικών πρακτικών στην γεωργία, την κτηνοτροφία και τις ιχθυοκαλλιέργειες, αλλά και στην μεταποίηση των παραγόμενων προϊόντων.

- * *Συγκεκριμένες ειδικές σημάνσεις*, οι οποίες μπορεί να αποδίδονται για να αναδείξουν συγκεκριμένα ποιοτικά, γευστικά, ή γεωγραφικά χαρακτηριστικά των προϊόντων, κεφαλαιοποιώντας συγκεκριμένες προσλήψεις και/ή εξασφαλίζοντας την ικανοποίηση

συγκεκριμένων προτιμήσεων των καταναλωτών. Είναι απαραίτητο να δοθεί έμφαση στην ανάπτυξη εθνικού συστήματος σήμανσης προϊόντων προστατευόμενων περιοχών.

6. ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ: Διασύνδεση μεταξύ δραστηριοτήτων και τομέων. Είναι απαραίτητος ο σχεδιασμός συγκεκριμένων πολιτικών και η ανάληψη πρωτοβουλιών για την αποτελεσματική διασύνδεση μεταξύ των δραστηριοτήτων της υπαίθρου, έτσι ώστε να επιτευχθούν οικονομίες κλίμακας, να αυξηθεί η οικονομική και οικολογική βιωσιμότητα των εκμεταλλεύσεων, να αμβλυνθούν οι πιέσεις στους φυσικούς πόρους και να ενισχυθεί η εμπορευσιμότητα των προϊόντων. Συγκεκριμένα θα πρέπει να επιδιωχθούν:

- * Η πολλαπλή αξιοποίηση του χώρου και των πόρων, με μέτρα όπως ο συνδυασμός της κτηνοτροφίας και των δενδρωδών καλλιεργειών, η σημειακή ανάπτυξη εγκαταστάσεων ΑΠΕ σε αγρούς και αγροτικές εγκαταστάσεις με τρόπο που να μην αλλοιώνει τον χαρακτήρα τους και η καλά σχεδιασμένη βόσκηση σε δασικές περιοχές έτσι ώστε να εξυπηρετούνται οι σκοποί της δασοπονίας.
- * Η διασύνδεση μεταξύ διαφορετικών παραγωγικών τομέων, με αιχμή την αγροτική παραγωγή και τον τουρισμό και στόχο αφενός την αξιοποίηση των δραστηριοτήτων του τουρισμού (φιλοξενία, εστίαση) για την ανάδειξη των τοπικών προϊόντων και αφετέρου την δημιουργία τοπικών αλυσίδων εμπορίας μεταξύ παραγωγών και τουριστικών επιχειρήσεων.
- * Η πολλαπλή αξιοποίηση υποδομών και εργασίας, με στόχο τη συστηματοποίηση και οργάνωση της πολυαπασχόλησης και τη δημιουργία εργασιακής και εισοδηματικής σταθερότητας, ειδικά στις ομάδες που βασίζονται στην εποχική απασχόληση, και στις ευπαθείς ομάδες (νέοι, γυναίκες).

7. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ: Παρότι ο πρωτογενής τομέας παίζει έναν αδιαμφισβήτητο σημαντικό ρόλο στην εθνική οικονομία και την κοινωνία, το ανθρώπινο δυναμικό που απασχολείται σε αυτόν είναι εξαιρετικά αδύναμο. Προτείνονται παρεμβάσεις στα εξής τρία επίπεδα:

- * Ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού που εμπλέκεται στην παραγωγή, το οποίο σήμερα έχει ιδιαίτερα χαμηλή κατάρτιση, με αποτέλεσμα την αδυναμία ανάπτυξης αποτελεσματικών επιχειρηματικών σχεδίων, υιοθέτησης καλών πρακτικών και επίτευξης και διαχείρισης καλών ποιοτικών χαρακτηριστικών στα προϊόντα. Δεδομένης της εκτεταμένης εποχικής απασχόλησης προσωπικού άσχετου προς το αντικείμενο, η βασικότερη αναγκαία παρέμβαση βρίσκεται στην διαρκή συμβουλευτική και στην εποπτεία της παραγωγικής διαδικασίας.

© Β. Ρομεινώνου

- * Ενδυνάμωση των δομών λήψης αποφάσεων, μέσω της κατάρτισης στελεχών της διοίκησης, της ανάπτυξης τοπικών σχημάτων λήψης αποφάσεων και της δημιουργίας μίας ικανής κεντρικής δομής που να συγκεντρώνει την απαραίτητη εμπειρία και γνώση και να μπορεί να καθοδηγεί τις αποφάσεις και τις πρακτικές σε τοπικό επίπεδο.
- * Δημιουργία δομών συνεργασίας και συν-εκμετάλλευσης, μέσα από την υποστήριξη ομάδων παραγωγών, ώστε να μπορούν να αναπτύξουν στρατηγικές και επιχειρηματικές πρακτικές, να δημιουργήσουν δίκτυα και διαδικασίες ανταλλαγής τεχνογνωσίας και να παράγουν ανταγωνιστικά προϊόντα. Επίσης, μέσα από την προώθηση μορφών συλλογικών εκμεταλλεύσεων, όπως τα κτηνοτροφικά πάρκα, οι συνεργατικές δραστηριότητες μεταποίησης και τυποποίησης, η ανάπτυξη συλλογικών υποδομών και δραστηριοτήτων για την

επεξεργασία/αξιοποίηση των υπολειμμάτων/αποβλήτων της παραγωγής (π.χ. παραγωγή καυσίμων από γεωργικά υπολείμματα και επεξεργασία κατσιγαρου).

Εκτός από τις παραπάνω προτεραιότητες, καταγράφονται στη συνέχεια μία σειρά από παρεμβάσεις που θα μπορούσαν να αναληφθούν άμεσα:

- * Ολοκλήρωση ρεαλιστικού και αποτελεσματικού σχεδιασμού για την υλοποίηση των αγροπεριβαλλοντικών μέτρων κατά την επόμενη προγραμματική περίοδο.
- * Αναθεώρηση των προδιαγραφών των δασικών διαχειριστικών σχεδίων και ανάπτυξη σε τουλάχιστον πέντε πιλοτικές περιοχές ολοκληρωμένων σχεδίων εκμετάλλευσης, που θα περιλαμβάνουν όλα τα δασικά προϊόντα, θα συνδέονται άμεσα με την αγοραία ζήτηση και θα μπορούν να επιτύχουν πιστοποίηση αειφορικής διαχείρισης.
- * Έναρξη διαδικασίας βελτίωσης πρακτικών και πιστοποίησης αειφορικής πρακτικής για τουλάχιστον πέντε στόλους μέσης αλιείας της χώρας.
- * Άμεση δημιουργία κατ' αρχήν πέντε καταφυγίων ψαριών (περιοχών δηλαδή κλειστών για την αλιεία), με κριτήρια ενίσχυσης των ιχθυοπληθυσμών και παράλληλη ανάπτυξη δραστηριοτήτων καταδυτικού τουρισμού.
- * Δημιουργία πλαισίου ενίσχυσης ομάδων παραγωγών για δραστηριότητες ανάπτυξης καινοτόμων προϊόντων, εφαρμογής συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης και διαχείρισης ποιότητας, δημιουργία συλλογικών υποδομών και ανάπτυξη συλλογικών σχημάτων διαχείρισης/αξιοποίησης υπολειμμάτων και αποβλήτων.
- * Δημιουργία εθνικού συστήματος πιστοποίησης προϊόντων προστατευόμενων περιοχών.
- * Περαιτέρω ανάπτυξη του θεσμού των τραπεζών σπόρων και δημιουργία μητρώου ντόπιων φυλών και ποικιλιών. Σύνδεση της αξιοποίησης αυτών από τους παραγωγούς με το σύστημα επιδοτήσεων της παραγωγής.
- * Δημιουργία πλαισίου για την ανάπτυξη τοπικών συμφώνων μεταξύ παραγωγών και τουριστικών επιχειρηματιών και σύνδεσή του με μέτρα ενισχύσεων δράσεων ανάδειξης και επιχειρηματικών σχεδίων.
- * Εφαρμογή κατ' αρχήν τριών ολοκληρωμένων σχεδίων διαχείρισης της κτηνοτροφίας που να συμπεριλαμβάνουν την ολοκληρωμένη διαχείριση της βόσκησης, τη δημιουργία κτηνοτροφικών πάρκων, τη διασύνδεση της κτηνοτροφίας και της γεωργίας και την ανάπτυξη συλλογικών συστημάτων μεταποίησης και εμπορίας.

Ειδικότερα για την αλιεία, είναι επιτακτική ανάγκη η άμεση λήψη μέτρων για την ανάκαμψη των ιχθυοπληθυσμών. Με δεδομένα τα αποτελέσματα πρόσφατων ερευνών και δημοσιεύσεων που καταδεικνύουν τη μείωση ιχθυοπληθυσμών σε πολλές περιοχές της Μεσογείου, κυρίως στην

Ελλάδα και την Τουρκία⁴⁷, αποτελεί άμεση προτεραιότητα η θεσμοθέτηση καταφυγίων ψαριών. Ειδικά μάλιστα καθώς συγκεκριμένα εμπορεύσιμα είδη, όπως ο γαύρος, το μπαρμπούνι, ο μπακαλιάρος και προφανώς ο κόκκινος τόνος και ο ξιφίας αναφέρονται από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος ως «εκτός ασφαλών βιολογικών ορίων»⁴⁸. Τα καταφύγια ψαριών, δηλαδή οι περιοχές ολοκληρωτικής απαγόρευσης της αλιείας, αποτελούν την πλέον ενδεδειγμένη μέθοδο για τη φυσική ανάκαμψη των ιχθυοποθεμάτων. Δεδομένου ότι η Ελλάδα δεν διαθέτει καταφύγια θαλάσσιας βιοποικιλότητας που λειτουργούν ως θύλακες δηλαδή αναπαραγωγής της ιχθυοπανίδας, ενώ υπάρχει το θεσμικό πλαίσιο και σχετικές μελέτες, η θεσμοθέτηση τέτοιων προστατευόμενων περιοχών είναι δυνατόν να γίνει άμεσα πραγματικότητα.

Ειδικές κατευθύνσεις: Δασοπονία

Ο παραγωγικός κλάδος της δασοπονίας, δηλαδή της οικονομικής δραστηριότητας μέσω της οποίας παράγεται οποιοδήποτε προϊόν δασικής προέλευσης (ξυλώδες ή μη ξυλώδες), αποτελεί τομέα της πρωτογενούς παραγωγής με μεγάλη προοπτική ανάπτυξης κατά τρόπο αμοιβαία επωφελή, τόσο για τα δασικά οικοσυστήματα, όσο και για την οικονομία. Ειδικότερα, ως δασική λογίζεται η παραγωγή όλων των υλικών και άυλων αγαθών (ξύλο, μη ξυλώδη προϊόντα, οικοσυστημικές υπηρεσίες) που προέρχονται από τα δασικά οικοσυστήματα.

Τα δασικά οικοσυστήματα καλύπτουν περίπου το 50% της ελληνικής επικράτειας και εκτείνονται σε μια έκταση περίπου 65 εκ. στρεμμάτων, εκ των οποίων το 74% περίπου είναι δημόσιας ιδιοκτησίας.

Σύμφωνα με τα δεδομένα της Δασικής Υπηρεσίας, «[κ]ατά το έτος 2010 παρήχθη από τα Δημόσια Δάση της Χώρας 738.806,48 κ.μ. ξυλεία όλων των τύπων, και αναλυτικά ως εξής:

Τεχνική ξυλεία: 198.949,07 κ.μ.

Βιομηχανική ξυλεία: 71.363,23 κ.μ.

Καυσόξυλα: 468.494,18 κ.μ.»

Ο προβληματισμός

Κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, η δασοπονία στην Ελλάδα βρίσκεται σε ελεύθερα πτωτική πορεία, η οποία είναι δύσκολο να αποτιμηθεί επακριβώς, λόγω έλλειψης δεδομένων. Για τα ξυλώδη προϊόντα υπάρχουν αρκετά στοιχεία, που δίνουν σαφή εικόνα μείωσης της πρωτογενούς παραγωγής τους.

Εν μέρει, αυτή η πτωτική τάση οφείλεται στη γενικότερη απαξίωση της δασοπονίας και στην αλλαγή του τρόπου ζωής, αλλά και στην ελλιπή συνειδητοποίηση της πραγματικής αξίας και των δυνητικών οικονομικών και οικολογικών ωφελειών της δασοπονίας. Χαρακτηριστικό είναι ότι στους ετήσιους απολογισμούς της Δασικής Υπηρεσίας⁴⁹ περιλαμβάνεται εξαντλητική περιγραφή των εξόδων-επενδύσεων προς τη δασοπονία και τις σχετικές με αυτήν δραστηριότητες, χωρίς αντίστοιχη οικονομική ανάλυση. Αυτό, έχει ως αποτέλεσμα την παρουσίαση μιας πλασματικής εικόνας, με το ισοζύγιο επενδύσεων/αποδόσεων για τη δασοπονία να παρουσιάζεται αρνητικό κατά περίπου 11 προς 2, σύμφωνα με την τελευταία διαθέσιμη απογραφή του 2010⁵⁰. Ωστόσο, η πραγματικότητα είναι τελείως διαφορετική όταν κάποιος προσπαθήσει να κάνει μία, έστω,

⁴⁷ Ενδεικτικά: Sala, E., Ballesteros, E., Dendrinis, P., et al. (2012, 29 Φεβρουαρίου). The Structure of Mediterranean Rocky Reef Ecosystems across Environmental and Human Gradients, and Conservation Implications. *PLoS ONE* 7(2): e32742. Ανακτήθηκε από <http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0032742>. Επίσης, Piroddi C., Bearzi G., Christensen V. (2010, 10 Ιουνίου). Effects of local fisheries and ocean productivity on the northeastern Ionian Sea ecosystem. *Ecological Modelling*. Από: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0304380010001365>

⁴⁸ Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος. (29 Νοεμβρίου 2012). State of commercial fish stocks in Mediterranean Sea. Στο *Maps and graphs*. Ανακτήθηκε στις 16 Ιουνίου 2013, από <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/state-of-commercial-fish-stocks-in-mediterranean-sea-up-to>.

⁴⁹ Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής. (2009). Απολογισμοί δραστηριοτήτων δασικών υπηρεσιών. Στην ενότητα *Δάση*. Ανακτήθηκε στις 11 Ιουνίου 2013, από <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=588&language=el-GR>.

⁵⁰ Καρακώστα, Χ. (Επιμ.) (2012). Απολογισμός Δραστηριοτήτων Δασικών Υπηρεσιών έτους 2010. Ειδική Γραμματεία Δασών, Γενική Δ/ση Ανάπτυξης και Προστασίας Δασών, Δ/ση Δασικών Πόρων. Αθήνα, 2012.

αδρομερή οικονομική αξιολόγηση της ελληνικής δασοπονίας. Πρέπει στο σημείο αυτό να τονιστεί ότι οι πιστώσεις προς τη δασοπονία δεν ξεπερνούν πλέον το 0,35% του κρατικού προϋπολογισμού. Το ποσό αυτό, αν αναλογιστούμε ότι αφορά τη διαχείριση ενός παραγωγικού φυσικού κεφαλαίου που καλύπτει το 52% περίπου της επικράτειας, φαντάζει και είναι πολύ μικρό. Σύμφωνα με στοιχεία για το 2010, στον ευρύτερο κλάδο της δασοπονίας εργάστηκαν με μόνιμη απασχόληση περίπου 21.719 άτομα, εκ των οποίων τα 9.710 απασχολήθηκαν στον δευτερογενή τομέα μεταποίησης ξυλωδών προϊόντων. Επιπρόσθετα, 12.570 άτομα απασχολήθηκαν περιστασιακά ή εποχικά στον κλάδο, ανεβάζοντας έτσι τον αριθμό των απασχολούμενων στη δασοπονία για το 2010 σε 34.289 άτομα. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να τονιστεί ότι την τελευταία δεκαετία, υπάρχει μια μεγάλη μείωση του προσωπικού των δασικών υπηρεσιών, τόσο σε επιστημονικό προσωπικό (-37%), όσο και σε προσωπικό φύλαξης, η οποία δυσχεραίνει την άσκηση μιας ορθής δασικής διαχείρισης.

Η πτώση της παραγωγής ξυλείας δεν προέρχεται από τη μείωση του ξυλαποθέματος των ελληνικών δασών. Αντιθέτως, όπως δηλώνουν πολλές διαχειριστικές μελέτες, το ξυλαπόθεμα των ελληνικών δασών συνεχώς αυξάνεται, παρά την όποια μικρή μείωση της έκτασής τους⁵¹. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα⁵², το ξυλώδες κεφάλαιο των παραγωγικών δασών μας ανέρχεται σε 158 εκατ. κ.μ., με μέση ετήσια αύξηση που αγγίζει τα 5 εκατ. κ.μ. Από τα παραπάνω νούμερα και λαμβάνοντας υπόψη και την παραγωγή καυσόξυλων, η παραγωγή ξύλου παρουσιάζεται αισθητά μειωμένη. Η μέση παραγωγή τεχνικής ξυλείας έχει μειωθεί σχεδόν στο μισό κατά τη τελευταία δεκαετία, σε σχέση με το χρονικό διάστημα (1990-1999) και ανέρχεται σε περίπου 372.000 κ.μ./έτος. Συνολικά κατά τη δεκαετία 2000-2010 η μέση παραγωγή ξυλείας (τεχνική, βιομηχανική και καυσόξυλα) στη χώρα μας ανέρχεται σε 1,6 εκατ. κ.μ./έτος, υπολείπεται δηλαδή της μέσης ετήσιας αύξησης κατά περίπου 3,4 εκατ. κ.μ./έτος.

Τα παραπάνω έχουν ως αποτέλεσμα να συσσωρεύονται, στο πέρασμα των χρόνων, μεγάλες ποσότητες αναξιοποίητης ξυλείας, που πέρα από την απώλεια εσόδων, προκαλούν μια σειρά από προβλήματα και στα ίδια τα δασικά οικοσυστήματα (π.χ. υπερβολική πυκνωση, γήρανση συστάδων, κλείσιμο δασικών ανοιγμάτων, αλλαγή στη δομή, στη διαθεσιμότητα και στην καταλληλότητα δασικών ενδιαιτημάτων, αύξηση κινδύνων από πυρκαγιές, χιονοθλασίες, ανεμορριπίες κλπ).

Έχει υπολογιστεί ότι στα δασικά μας οικοσυστήματα αφήνονται ανεκμετάλλευτες ποσότητες ξυλείας που αντιστοιχούν σε 27 έως 54 ευρώ/εκτάριο, ενώ η καθαρή αξία που τελικά προκύπτει από την παραγωγή ξύλου χαμηλής προστιθέμενης αξίας, ανέρχεται μόλις στα 19 ευρώ/εκτάριο σε τιμές 2010⁵³.

Παρά την έλλειψη αξιόπιστων δεδομένων δασικής απογραφής, αβίαστα προκύπτει η διαπίστωση, πως, παρότι σταθερά φθίνουσα, η δασοπονία αποτελεί έναν πολλά υποσχόμενο δυναμικό κλάδο της πρωτογενούς παραγωγής, που μπορεί παράλληλα να προσφέρει σημαντική οικολογική υπηρεσία στα δασικά οικοσυστήματα της χώρας.

⁵¹ Γεωργιάδης, Ν. (2002). Κρήρια και Δείκτες Πιστοποίησης της Αειφορικής Διαχείρισης των δασών του Μαινάλου. Πρόγραμμα LIFE: NAT/GR/006481. ΕΘΙΑΓΕ, ΑΡΚΑΔΙΑ Α.Ε. Αθήνα. Σελ.167.

⁵² Αμοργιανιώτης, Γ. (2011). Οικονομία και Δασοπονία. Παρουσίαση στην ημερίδα «Ελληνική Δασοπονία: Ένα μεγάλο πλεονέκτημα και για την ελληνική οικονομία». WWF Ελλάς και ΙΜΔΟ&ΤΔΠ, 16 Μαΐου 2011, Αθήνα.

⁵³ Παπασπυρόπουλος, Κ.Γ. (2011). Τα δασικά οικοσυστήματα ως παράγοντας άμβλυσης της οικονομικής κρίσης. Παρουσίαση στην ημερίδα «Ελληνική Δασοπονία: Ένα μεγάλο πλεονέκτημα και για την ελληνική οικονομία». WWF Ελλάς και ΙΜΔΟ & ΤΔΠ, 16 Μαΐου 2011, Αθήνα.

Ευκαιρία και στόχος

Η δασοπονία, ως «δραστηριότητα χώρου» έχει πολλαπλές διαστάσεις που σχετίζονται με την ανάπτυξη της υπαίθρου γενικότερα. Η δομή της διοίκησης επί των κρατικών και ιδιωτικών δασών και της δασοπονίας γενικότερα είναι πολύπλοκη και εμπλέκει πολλούς φορείς με διαφορετικές αντιλήψεις, συμφέροντα και δυνατότητες. Σήμερα που η κρίση έχει χτυπήσει το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, η ανάπτυξη και η αξιοποίηση της πρωτογενούς παραγωγής προκύπτει ως σημαντική διέξοδος με σαφείς προοπτικές οικολογικής βιωσιμότητας και οικονομικής άνθησης. Η δασοπονία λοιπόν, ως οικονομική δραστηριότητα πρωτογενούς παραγωγής, θα μπορούσε να παίξει σημαντικό ρόλο μιας και εμπλέκει ή θα μπορούσε να εμπλέξει διαφορετικούς παραγωγικούς κλάδους στη διαχείριση της μισής περίπου έκτασης της ελληνικής επικράτειας (εκ της οποίας περίπου το 74% είναι δημόσια γη), προς όφελος τόσο της εθνικής οικονομίας, όσο και της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος. Ωστόσο, για να γίνει αυτό, θα πρέπει να λυθούν μια σειρά από θέματα, τα σημαντικότερα εκ των οποίων έχουν αναφερθεί παραπάνω.

Όπως προεκτέθηκε, η ευκαιρία που προκύπτει από τον δασικό πλούτο της χώρας είναι διττή:

- * **Οικολογική:** η δασοπονία που ασκείται στη βάση των δασικών διαχειριστικών σχεδίων που έχουν εγκρίνει οι κατά τόπους δασικές αρχές καθαρίζει και αναζωογονεί το οικοσύστημα και, μέσω της παρουσίας ανθρώπων που ζουν από το δάσος, προσφέρει προφύλαξη από πυρκαγιές και άλλα περιβαλλοντικά εγκλήματα.
- * **Οικονομική:** Η δασοπονία ως οικονομική δραστηριότητα που έχει πολύ σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης για την παραγωγή εξαιρετικής ποιότητας προϊόντων και υπηρεσιών, που μπορούν να αποτελέσουν ισχυρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του κλάδου στη σχετική διεθνή αγορά.

Σε γενικές γραμμές, τα δασικά προϊόντα, μπορούν να διακριθούν στις παρακάτω βασικές κατηγορίες:

Μετρήσιμα και (επαρκώς ή μη) εμπορεύσιμα προϊόντα:

- * Τεχνική ξυλεία
- * Καυσόξυλο και βιομηχανική ξυλεία (συμπεριλαμβανομένης και της βιομάζας)
- * Ρητίνη
- * Ξυλάνθρακες
- * Αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά
- * Μανιτάρια
- * Μέλι
- * Φυλλόχωμα
- * Σπόροι

Υπηρεσίες των οικοσυστημάτων (των οποίων η αξία δεν έχει αποτιμηθεί συνολικά για τα δασικά οικοσυστήματα της χώρας μας). Μεταξύ άλλων ως πιο σημαντικές μπορούν να θεωρηθούν οι:

- * Διατήρηση βιοποικιλότητας
- * Τουρισμός / αναψυχή

- * Δέσμευση CO₂ και παραγωγή O₂
- * Κατακράτηση στερεών ρύπων
- * Προστασία από διάβρωση και εμπλουτισμός εδαφών
- * Προστασία από πλημμύρες και εμπλουτισμός υδροφορέων
- * Βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων, κλπ.

Η σημαντικότερη, με οικονομικούς αλλά και περιβαλλοντικούς όρους, από τις άυλες υπηρεσίες-προϊόντα που προσφέρει το δάσος είναι η αποθήκευση CO₂. Σύμφωνα με τον FAO⁵⁴, τα ελληνικά δάση περιείχαν το 2010, 79 εκατομμύρια μετρικούς τόνους απόθεμα σε άνθρακα, ενώ υπολογίζεται⁵⁵ ότι η μέση ετήσια αποθήκευση άνθρακα στα δασικά μας οικοσυστήματα είναι περίπου 4 τόνοι/εκτάριο. Ανεξάρτητα από τη χρηματιστηριακή τιμή του CO₂ μέσα στα επόμενα χρόνια, τα δασικά οικοσυστήματα θα συνεχίσουν να επιτελούν σημαντική αποθηκευτική λειτουργία που έχει σημαντική για το περιβάλλον και το κλίμα ρυθμιστική αξία.

Μια επιπλέον υπηρεσία, που προσφέρει το δάσος είναι η προστατευτική και διηθητική λειτουργία τους στον κύκλο του νερού. Εκτός από τη γνωστή συμβολή στην προστασία από τη διάβρωση του εδάφους και τις πλημμύρες, έχει αποδειχθεί ότι η αλλαγή στην ποσότητα νερού ρευμάτων κατά ένα κυβικό μέτρο συμβάλλει στην αλλαγή της ποσότητας του πόσιμου νερού την καλοκαιρινή περίοδο κατά 0,19 κ.μ. και την υπόλοιπη περίοδο κατά 0,07 κ.μ. με αντίστοιχες οικονομικές συνέπειες. Το οικονομικό όφελος από τα δάση, όσον αφορά την παραγωγή νερού, έχει υπολογιστεί σε περίπου 125 και 47 ευρώ/εκτάριο για την θερινή και χειμερινή περίοδο αντίστοιχα⁵⁶.

Η δασική αναφυχή και ο τουρισμός, είναι άλλο ένα προϊόν που δεν έχει αναπτυχθεί επαρκώς, σε συνδυασμό με την κατάλληλη ενημέρωση για το σεβασμό και την προστασία των δασικών οικοσυστημάτων. Σε ανεπτυγμένες στο θέμα της δασικής αναφυχής χώρες, όπως η Γαλλία και η Ιταλία, έχει εκτιμηθεί ότι το οικονομικό όφελος μπορεί να φτάσει από 27 έως 154 περίπου ευρώ/εκτάριο δάσους (τιμές 2010)⁵⁷.

© WWF-Canon / N.C.Turner

⁵⁴ FAO (2010). Global Forest Resources Assessment 2010. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. Ανακτήθηκε από: <http://www.fao.org/docrep/013/i1757e/i1757e.pdf>

⁵⁵ Παπασπυρόπουλος, Κ.Γ. (2011). Τα δασικά οικοσυστήματα ως παράγοντας άμβλυσης της οικονομικής κρίσης. Παρουσίαση στην ημερίδα «Ελληνική Δασοπονία: Ένα μεγάλο πλεονέκτημα και για την ελληνική οικονομία». WWF Ελλάς και ΙΜΔΟ&ΤΔΠ, 16 Μαΐου 2011, Αθήνα.

⁵⁶ Παπασπυρόπουλος, Κ.Γ. (2009). Υπάρχει πράσινη οικονομία χωρίς δασικά οικοσυστήματα; Παρουσίαση στην ημερίδα «Η Δασοπροστασία ως Εθνική Προτεραιότητα». Οικολόγοι Πράσινοι, 25 Σεπτεμβρίου 2009, Αθήνα.

⁵⁷ Βλ.λ. Παπασπυρόπουλος (2011).

Κατευθύνσεις

Βασική προϋπόθεση για την επίλυση των θεμάτων που αντιμετωπίζει η δασοπονία στη χώρα μας είναι κατ' αρχήν η στρατηγική αντιμετώπισή της ως οικονομικής δραστηριότητας που προστατεύει τα δασικά οικοσυστήματα, αυτοχρηματοδοτεί τη δασική διαχείριση και συμβάλλει ουσιαστικά στο ΑΕΠ της χώρας και στη δημιουργία και διατήρηση πολύτιμων, παραγωγικών θέσεων εργασίας.

Μεταρρυθμίσεις για ζωντανή δασοπονία

Οι απαραίτητες θεσμικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις για την ανάπτυξη μιας οικολογικά και οικονομικά βιώσιμης δασοπονικής δραστηριότητας είναι οι εξής:

- * Ανανέωση των προδιαγραφών σύνταξης διαχειριστικών σχεδίων για δάση ξυλοπαραγωγικά και μη, που θα βασίζονται στη διαχειριστική προσέγγιση πολλαπλών σκοπών, με στόχο τον πραγματικό εκσυγχρονισμό και την προσαρμογή στις κοινωνικές συνθήκες και τις πραγματικές δυνατότητες και αξίες των δασικών οικοσυστημάτων.
- * Εφαρμογή των διαχειριστικών σχεδίων, με παράλληλη ενίσχυση των δασικών διαχειριστικών αρχών με τις απαραίτητες πιστώσεις και προσωπικό.
- * Ολοκληρωμένη οικονομική αποτίμηση των οικοσυστημικών υπηρεσιών (άλλα προϊόντα) που τα δάση προσφέρουν, ανάμεσά τους και η πραγματική σύνδεση με το σύστημα εμπορίας ρύπων. Η αποτίμηση αυτή θα πρέπει να περιλαμβάνεται και στα διαχειριστικά σχέδια ή σε ξεχωριστές μελέτες για την κάθε δασική διαχειριστική μονάδα.
- * Συστηματική προώθηση μη ξυλωδών προϊόντων: οργάνωση και ενίσχυση παραγωγής με κατάλληλα κίνητρα για την προώθηση τους στην αγορά και με παράλληλη έμφαση και στην εμπορική εξωστρέφεια των προϊόντων αυτών σε αγορές του εξωτερικού.
- * Εκμηχάνιση των εργασιών μετατόπισης ξυλείας με μεθόδους (π.χ. συρματογερανοί) που αποδεδειγμένα δεν θα προκαλούν προβλήματα στα δασικά οικοσυστήματα.
- * Βελτίωση του συστήματος καταγραφής αποτελεσμάτων διαχείρισης και παραγωγής σε περιφερειακό επίπεδο (Δασικό σύμπλεγμα / Δασαρχείο) και εμπλουτισμός με οικονομικά στοιχεία και οικονομικούς δείκτες.
- * Ολοκλήρωση δασικών χαρτών και δασολογίου, ώστε να είναι σαφής η έκταση στην οποία μπορούν να ασκηθούν οι δασικές δραστηριότητες.
- * Σύνδεση της δασοπονίας με άλλους παραγωγικούς κλάδους (γεωργία, κτηνοτροφία, τουρισμός κ.ά.) για να ικανοποιηθούν, τόσο οι σκοποί της διαχείρισης και της προστασίας των δασικών οικοσυστημάτων, όσο και η αύξηση των εσόδων που αυτή η σύνδεση μπορεί να προσφέρει.
- * Σύνδεση του δευτερογενούς τομέα (ξυλοβιομηχανίες κλπ) με τη δασική διαχείριση μέσω της εμπλοκής του σε αυτήν, στη βάση εγκεκριμένου σχεδίου.
- * Κατάρτιση ετήσιου κλαδικού «καταλόγου» με όλα τα προϊόντα που προβλέπει η βιομηχανία ότι θα χρειαστεί, βάσει των σχετικών καταρτισμένων προϋπολογισμών (έσοδα, τύπος εσόδων ανά γραμμή παραγωγής κλπ) για την αποτελεσματική διασύνδεση των αναγκών της αγοράς και της πρωτογενούς παραγωγής.
- * Πιστοποίηση της αειφορικής δασικής διαχείρισης σε παραγωγικά δάση της χώρας και προώθηση των πιστοποιημένων δασικών προϊόντων στην αγορά.
- * Επανεξέταση και προώθηση, υπό προϋποθέσεις, των φυτειών αυτόχθονων ταχουαξών και άλλων δασικών ειδών σε κατάλληλες για τον σκοπό αυτό γεωργικές γαίες (οριακές γαίες) με σκοπό την παραγωγή ξυλωδών και μη ξυλωδών προϊόντων (βιομηχανικό ξύλο, συσσωματώματα ξύλου, βιομάζα, καρπούς, αρωματικά-φαρμακευτικά φυτά κλπ).

Ειδικές κατευθύνσεις: Υδατοκαλλιέργειες

Η παραγωγή οικολογικά βιώσιμων και διατροφικά ασφαλών προϊόντων υδατοκαλλιέργειας πρέπει να αποτελέσει στόχο ενός συνολικού σχεδίου αναδιάρθρωσης του πρωτογενούς τομέα, δεδομένου ειδικά ότι ο κλάδος χαρακτηρίζεται διαχρονικά από μία πολύ δυναμική εμπορική εξωστρέφεια με σημαντική εξαγωγική δραστηριότητα και προοπτική, αλλά συνδέεται στενά και με τους άλλους κλάδους.

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, η συνολική ετήσια παραγωγή προϊόντων υδατοκαλλιέργειας εκτοξεύθηκε από 320 τόνους το 1986 στους 102.497 τόνους το 2005. Το μεγαλύτερο μερίδιο καταλαμβάνει η εκτροφή τσιπούρας και λαβρακιού.

Ο προβληματισμός

Σύμφωνα με τα δεδομένα του ΥΠΑΑΤ, προβληματικά σημεία για τη βιώσιμη ανάπτυξη του κλάδου των υδατοκαλλιεργειών είναι τα εξής:

- Συνεχής μείωση των τιμών και των περιθωρίων κέρδους για ορισμένα εκτρεφόμενα είδη (ιδίως την τσιπούρα).
- Έλλειψη πιστοποίησης και σήμανσης επώνυμων προϊόντων.
- Ανταγωνισμός στη χρήση του αιγιαλού με άλλες οικονομικές δραστηριότητες, όπως ο τουρισμός και η αλιεία, γεγονός που καθιστά τη σωστή χωροταξία αφενός, και τη διερεύνηση για πιθανές διακλαδικές συνέργειες αφετέρου, απαραίτητα προαπαιτούμενα βιωσιμότητας.
- Επιπτώσεις στην ποιότητα των νερών (το υπουργείο περιορίζει την επισήμανση στα εσωτερικά ύδατα, αλλά το πρόβλημα της ρύπανσης αφορά και τον θαλάσσιο χώρο). Η ρύπανση αφορά αφενός μεν την εφαρμογή κακών πρακτικών και τον ελλιπή έλεγχο, όσο και τη χρήση χημικών (antifouling) και αντιβιοτικών που ρυπαίνουν το θαλάσσιο περιβάλλον, αλλά και τη διαρροή αποβλήτων (θρεπτικών στοιχείων π.χ. από υπολείμματα τροφής) που μπορούν να προκαλέσουν συνθήκες ευτροφισμού και μείωση του οξυγόνου στο νερό, με σημαντικές επιπτώσεις στη θαλάσσια βιοποικιλότητα.

Βάσει μελέτης της εταιρίας συμβούλων McKinsey⁵⁸ (2011), αν και σχετικά περιορισμένος σε επίπεδο ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (Gross Value Added: 400 εκατομμύρια ευρώ το 2010) ο κλάδος υδατοκαλλιέργειας μεγεθύνεται κατά περίπου 3% ετησίως, με το 80% της παραγωγής να διατίθεται για εξαγωγή. Το μεγαλύτερο μερίδιο καταλαμβάνει η εκτροφή μεσογειακής τσιπούρας και λαβρακιού (90% της συνολικής παραγωγής). Η Ελλάδα παράγει περίπου το μισό της παγκοσμίως παραγόμενης ποσότητας αυτών των δύο ειδών, γεγονός που υποδηλώνει την οικονομική, επιχειρηματική και εμπορική δυναμική του κλάδου. Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, βασικοί ανασταλτικοί παράγοντες για την προοπτική και την οικονομική ανέλιξη του κλάδου είναι μεταξύ άλλων ο εξωτερικός ανταγωνισμός κυρίως από τη δυναμικά ανερχόμενη Τουρκία, η απουσία εθνικής στρατηγικής προϊόντων υδατοκαλλιέργειας και δικτύωσής τους με τις διεθνείς αγορές και το ανεπαρκές branding⁵⁹.

Στόχοι:

- * Οικολογική εξυγίανση του κλάδου, που στην παρούσα του μορφή έχει ανυπολόγιστο αποτύπωμα στο θαλάσσιο περιβάλλον.
- * Παραγωγή οικολογικά βιώσιμων και (εξυπακούεται) διατροφικά ασφαλών διατροφικών προϊόντων.

⁵⁸ McKinsey & Company, Athens Office. «Η Ελλάδα 10 χρόνια μπροστά: Προσδιορίζοντας το νέο Μοντέλο Ανάπτυξης της Ελλάδας». Σεπτέμβριος 2011.

⁵⁹ Marketing, πιστοποιήσεις, προϊόντα περιοχής ονομασίας προέλευσης, κ.λ.π.

- * Οικονομική τόνωση του κλάδου, με ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας μέσα από την εφαρμογή καινοτόμων πρακτικών, την πιστοποίηση (περιβαλλοντική και μη) και την επίτευξη οικονομικών κλίμακας στην παραγωγή.

Κύριες στρατηγικές κατευθύνσεις:

1. ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ: Ελάχιστη απόσταση από την ακτή κατά τουλάχιστον 1 ν.μ. και μεταξύ μονάδων κατά τουλάχιστον 500 μ., απαγόρευση χωροθέτησης μονάδων σε περιοχές με πεδία αναπαραγωγής και ενδιαίτησης ψαριών και νηπιοτροφεία (ήδη απαγορεύεται σε λιβάδια ποσειδωνίας και αλιευτικά πεδία). Απομάκρυνση των μεγάλων συγκεντρώσεων υδατοκαλλιεργειών από την ακτή και ειδικά από τους κλειστούς κόλπους και χωροθέτησή τους σε ανοιχτές θαλάσσιες περιοχές βάσει των τοπικών συνθηκών. Το μέτρο έχει ήδη εφαρμοστεί σε Κύπρο και Τουρκία για περιβαλλοντικούς λόγους, καθώς θεωρείται ότι προκαλεί τις λιγότερες επιπτώσεις στο περιβάλλον, αλλά και για οικονομικούς λόγους, δεδομένης της έντονης χρήσης της παραθαλάσσιας ζώνης.
2. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΜΟΝΑΔΩΝ: Έμφαση στη βιολογική και ολοκληρωμένη υδατοκαλλιέργεια και υποχρεωτική υδράναπαυση.
3. ΕΙΣΡΟΕΣ: Χρήση πιστοποιημένων τροφών και ανακύκλωση υπολειμμάτων, οικολογική διαχείριση νερού και αποβλήτων και ενεργειακή εξοικονόμηση.
4. ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ: Εφαρμογή προτύπων ολοκληρωμένης ή βιολογικής υδατοκαλλιέργειας και πιστοποίηση με βάση συστήματα πιστοποίησης υδατοκαλλιέργειας, όπως το Aquaculture Stewardship Council και το GlobalGAP.

Η πιστοποίηση των διαδικασιών και η υιοθέτηση των περιβαλλοντικά (και όχι μόνο) βέλτιστων πρακτικών, δεν αποφέρει μόνο περιβαλλοντικά οφέλη, αλλά δημιουργεί και ένα δυναμικά ισχυρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, εφόσον – συνδυαστικά με το κατάλληλο branding – προσδίδει υψηλή προστιθέμενη αξία στα παραγόμενα προϊόντα. Κατ' αυτό τον τρόπο, ο κλάδος διαφοροποιεί την γκάμα προϊόντων του, διευρύνει τις αγορές-στόχους, μειώνοντας ταυτόχρονα το περιβαλλοντικό του αποτύπωμα.

Δεδομένου ότι δεν υπάρχουν πρότυπα καλλιέργειας για τα μεσογειακά είδη που παράγονται στην Ελλάδα, προτείνεται η υιοθέτηση των παρακάτω πρακτικών, πέραν των υπαρχόντων συστημάτων πιστοποίησης:

- * Πλήρης διαφάνεια σχετικά με τα περιεχόμενα των τροφών που χρησιμοποιούνται.
- * Βιώσιμα συστατικά τροφής, είτε από ψάρια, είτε από φυτικά προϊόντα από αναγνωρισμένους φορείς πιστοποίησης όπως το International Fishmeal and Fish Oil Organisation.
- * Μέγιστη αξιοποίηση ιχθυοτροφών και ιχθυελαίων.
- * Παρεμπόδιση και πρόληψη διαφυγής ψαριών στο θαλάσσιο περιβάλλον και σχετικό σχέδιο διαχείρισης.
- * Σχέδιο διαχείρισης θεμάτων υγείας.
- * Σχέδιο διαχείρισης αποβλήτων.
- * Εφαρμογή κοινωνικών κριτηρίων (θέματα εργασίας και κατάρτισης).
- * Χωροθέτηση εκτός σημαντικών περιοχών για τη θαλάσσια βιοποικιλότητα.

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται οι βασικοί άξονες για τη μεταρρύθμιση του δευτερογενούς τομέα, δηλαδή της βιομηχανικής και της βιοτεχνικής δραστηριότητας.

Ο όρος 'βιομηχανία' έχει συνδεθεί παραδοσιακά με τη βαριά βιομηχανία, δηλαδή τη μεταποίηση με μεγάλο περιβαλλοντικό αποτύπωμα και ένταση κεφαλαίου και εργασίας. Γενικότερα όμως, η βιομηχανία περιλαμβάνει μια σειρά από παραγωγικούς κλάδους που αφορούν τον δευτερογενή τομέα (μεταποίηση) και οι οποίοι, μέσω της κατεργασίας-επεξεργασίας των πρώτων υλών, παράγονται τελικά ή ενδιάμεσα επεξεργασμένα προϊόντα. Ο βιομηχανικός τομέας απορροφά σε μεγάλο βαθμό την παραγωγή του πρωτογενούς τομέα για τη μεταποίηση, δραστηριότητα για την οποία απαιτούνται κατά κανόνα υλικοτεχνικές υποδομές και τεχνολογίες σημαντικού περιβαλλοντικού αποτυπώματος.

Ο προβληματισμός

Ο κλάδος της βιομηχανίας παγκοσμίως χαρακτηρίζεται από λειτουργικές διαδικασίες υψηλού περιβαλλοντικού αποτυπώματος, δεδομένου ότι οι συμβατικές βιομηχανικές διαδικασίες είναι κατά κανόνα υψηλής έντασης ενέργειας και χρήσης υλικών, ενώ σε μεγάλο βαθμό συνεπάγονται και την παραγωγή μεγάλων όγκων στερεών και υγρών αποβλήτων και απορριμμάτων, συχνά τοξικών. Οι διαδικασίες μεγάλης περιβαλλοντικής επίπτωσης αφορούν πρωτίστως την παραδοσιακή «βαριά» βιομηχανία. Ενδεικτικά, μόνο η τσιμεντοβιομηχανία εκλύει σε παγκόσμια κλίμακα περίπου το 5% των συνολικών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, κατέχοντας σημαντικό μερίδιο ευθύνης στο φαινόμενο της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής. Εν τούτοις, κάποιοι κλάδοι, όπως η τσιμεντοβιομηχανία, έχουν καταφέρει να μειώσουν τις εκπομπές ανά μονάδα προϊόντος, γεγονός που δείχνει ότι η αποσύνδεση της παραγωγής από την κλιματική επιβάρυνση έχει σημαντικές προοπτικές μέσα από την εισαγωγή των κατάλληλων τεχνικών.

Η αστάθεια στις τιμές της ενέργειας και των πρώτων υλών, οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και η επιδείνωση της κατάστασης οικοσυστημάτων ζωτικής σημασίας και των αποθεμάτων των φυσικών πόρων έχει δικαιολογημένα φέρει στο προσκήνιο ως προτεραιότητα την εξοικονόμηση ενέργειας και τον περιορισμό των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, καθώς και την αποδοτικότερη χρήση των φυσικών πόρων.

Την ίδια στιγμή, ειδικά στις οικονομικά ανεπτυγμένες κοινωνίες, το αίτημα για προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και η ανάδειξη της ακεραιότητας των οικοσυστημάτων ως απαραίτητο ζητούμενο, παραμένει ισχυρό. Ταυτόχρονα, η καινοτόμος και περιβαλλοντικά βιώσιμη παραγωγή προσδίδει σημαντική αξία στα προϊόντα και τις υπηρεσίες που προσφέρουν όσες επιχειρήσεις βελτιώνουν τις περιβαλλοντικές τους επιδόσεις και τις προβάλουν ως όραμα για βιώσιμη παραγωγή και συμβολή στην ποιότητα ζωής.

Στην Ελλάδα, ο δευτερογενής τομέας, ο οποίος κυριαρχείται από μικρομεσαίες επιχειρήσεις, χαρακτηρίζεται από⁶⁰:

- Διάσπαρτη χωρική κατανομή στην επικράτεια, κυρίως στον εξωαστικό χώρο, όπου συχνά δημιουργούνται «άτυπες» συγκεντρώσεις που δεν διαθέτουν οργανωμένα δίκτυα και ικανές υποδομές, γεγονός που συνεπάγεται μεταξύ άλλων και σημαντικό περιβαλλοντικό αποτύπωμα. Η διάσπαρτη, άναρχη επιχειρηματική ανάπτυξη δεν επιτρέπει τις απαραίτητες συνεργιστικές προσεγγίσεις στη διαχείριση των παραπροϊόντων και των αποβλήτων, επιβαρύνοντας ταυτόχρονα και το κόστος της, ενώ παράλληλα αυξάνει το συνολικό οικολογικό αποτύπωμα του κλάδου. Ενδεικτικό είναι ότι από τις περίπου 200.000 επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα, μόνο οι περίπου 2.500 λειτουργούν εντός των 48 υφιστάμενων οργανωμένων υποδοχέων (ΒΙΠΕ, ΒΙΠΑ, ΒΙΟΠΑ, Τεχνοπόλεις).

⁶⁰ Χρήσιμες αναλύσεις για τα χαρακτηριστικά και τα προβλήματα της βιομηχανίας και της βιοτεχνίας στην Ελλάδα μπορούν να αναζητηθούν στο προσέμιο του σχεδίου ΚΥΑ για το ειδικό χωροταξικό για τη βιομηχανία (ΥΠΕΧΩΔΕ, 2007) και στην έκθεση «Πράσινη οικονομία, κοινωνική συνοχή και απασχόληση» (ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, 2011).

- Έλλειψη κλαδικών διασυνδέσεων που θα απέφεραν οικονομίες κλίμακας και εξοικονόμηση πόρων.
- Υπερβολικά υψηλές τιμές τεμαχίων γης σε χωροταξικές βιομηχανικές ζώνες, σε αντίθεση με την εξαιρετικά χαμηλή τιμή για εκτός σχεδίου χωροθέτηση, γεγονός που καθιστά μη ελκυστική την εγκατάσταση σε οργανωμένους υποδοχείς βιομηχανίας⁶¹.
- Έμφαση στην παραγωγή προϊόντων χαμηλού κόστους και χαμηλής προστιθέμενης αξίας, με αποτέλεσμα να μην είναι ανταγωνιστικά σε επίπεδο ποιότητας και καινοτομίας.
- Έλλειψη μηχανισμών εφαρμοσμένης έρευνας και ανάπτυξης (R&D) και άρα λειτουργικών και παραγωγικών καινοτομιών, κάτι για το οποίο ευθύνεται και η σημαντική απόσταση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος από τις ανάγκες της σύγχρονης οικονομίας.
- Ανασφάλεια δικαίου, που όπως είναι αναμενόμενο επιτείνει την επενδυτική δυστοκία, η οποία προκύπτει κυρίως από τις συνεχείς αλλαγές στο σχετικό θεσμικό πλαίσιο, την περίπλοκη νομοθεσία και τη γραφειοκρατία, το ασταθές και δαιδαλώδες φορολογικό σύστημα, αλλά και από την εκτεταμένη διαφθορά που αποτελεί τροχοπέδη στην παραγωγική επιχειρηματικότητα.

Στόχος

Με δεδομένη τη φθίνουσα βιομηχανική δραστηριότητα των τελευταίων δεκαετιών, η κρίση πρέπει να αντιμετωπιστεί ως η ελληνική ευκαιρία για το σχεδιασμό ενός οράματος και μιας εθνικής στρατηγικής και πολιτικής για την τόνωση της μεταποιητικής δραστηριότητας και διαμόρφωση συνθηκών:

- * **ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ:** Μείωσης της εξάρτησης από πρώτες ύλες και τα ορυκτά καύσιμα, μέσα από την ανακύκλωση, την επαναχρησιμοποίηση, καθώς και αξιοποίηση πρώτων αλλά και ενδιάμεσων υλών.
- * **ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ:** Προώθησης της εφαρμοσμένης έρευνας και ανάπτυξης (R&D) της καινοτομίας και της παραγωγής προϊόντων υψηλής ποιοτικής ανταγωνιστικότητας.
- * **ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ:** Διαχείρισης και αντιμετώπισης του θεσμικού και νομικού κινδύνου που πηγάζει από περιβαλλοντικές παραβάσεις που επισύρουν σοβαρές κυρώσεις.
- * **ΚΑΘΑΡΟΤΗΤΑΣ:** Μείωσης των εκπομπών ρύπων και εν γένει του περιβαλλοντικού αποτυπώματος.
- * **ΕΞΟΙΚΟΝΟΜΗΣΗΣ:** Εξοικονόμησης, επαναχρησιμοποίησης και εν γένει αποδοτικότερης αξιοποίησης των φυσικών πόρων.
- * **ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑΣ:** Αύξησης της ανθεκτικότητας της πραγματικής οικονομίας στις απρόβλεπτες διακυμάνσεις των πρώτων υλών στις διεθνείς αγορές.

Σε έναν πιο επικοινωνιακό τόνο, θα μπορούσε κανείς να χαρακτηρίσει ως περιβαλλοντικά «άκακες» ή αβλαβείς τις μεταποιητικές επιχειρήσεις με τα πιο πάνω χαρακτηριστικά. Εξ άλλου, τα επικοινωνιακά οφέλη για τις επιχειρήσεις αυτές, με την αναγκαία συνθήκη ότι βασίζονται σε ουσιαστικές και φιλόδοξες περιβαλλοντικές πολιτικές και πρακτικές, εμπνέονται μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων που αποκομίζει η οποιαδήποτε βιομηχανία που επιχειρεί αυθεντικά για μια ριζικά βιώσιμη μεταστροφή των λειτουργιών της, καθώς και του επιχειρηματικού της μοντέλου γενικότερα.

⁶¹ Ενδεικτικά, η τιμή πώλησης ενός στρέμματος στη βιομηχανική περιοχή Κερατέας ανέρχεται στα 245.000 ευρώ. Σε έκθεση ομάδας ειδικών της Task Force for Greece, η οποία συζητήθηκε σε ειδικό σεμινάριο που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα στις 6-7 Ιουνίου 2013, επισημαίνεται η ανάγκη για διερεύνηση της πιθανότητας πρακτικών περιβαλλοντικού ντάμπινγκ που έχει ως αποτέλεσμα η επιλογή της εκτός σχεδίου βιομηχανικής χωροθέτησης να είναι οικονομικά πολύ πιο ελκυστική από την επιλογή της χωροθέτησης σε οργανωμένο υποδοχέα: Streifeneder, Th., Perlik, M., Ruef, F., Miriam, L. (2013, 17 Μαΐου). «Βιομηχανικές ζώνες / επιχειρηματικά πάρκα στην Ελλάδα. Συνοπτική παρουσίαση».

Εμπόδια

Η ανάπτυξη της περιβαλλοντικά φιλικής βιομηχανικής δραστηριότητας στην Ελλάδα παρεμποδίζεται σοβαρά από εμπόδια που πρέπει να αντιμετωπιστούν κατά προτεραιότητα στη φάση μετάβασης της χώρας προς το επιθυμητό υγιές και βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης.

Τα κυριότερα εμπόδια είναι τα εξής:

- Διοικητική ανεπάρκεια (εποπτικοί μηχανισμοί, έλλειψη κινήτρων).
- Έλλειψη υποδομών και δικτύων διάθεσης.
- Απουσία οικονομικών κινήτρων (φορολογικές ελαφρύνσεις, ενισχύσεις, εφαρμογή της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει» κλπ).
- Στρεβλώσεις της αγοράς (π.χ. επιδοτήσεις σε «βρώμικες» παραγωγικές δραστηριότητες και ατιμωρησία του «ρυπαίνοντα» που αυξάνει το τελικό κόστος για τις «καθάρες» επιχειρήσεις).
- Έλλειψη ρευστότητας στην αγορά και το τραπεζικό σύστημα.
- Ανεπαρκής κουλτούρα εταιρικής υπευθυνότητας.

Περιβαλλοντικά βιώσιμη μεταποίηση

Στην έννοια της «πράσινης» ή περιβαλλοντικά βιώσιμης βιομηχανίας περιλαμβάνονται όλες εκείνες οι βιομηχανικές και παραγωγικές δραστηριότητες που υποκαθιστούν τα ορυκτά καύσιμα, κυρίως τον άνθρακα και το πετρέλαιο, με ανανεώσιμες ή ηπιότερες πηγές ενέργειας, καθώς και επιχειρηματικές δραστηριότητες παραγωγής προϊόντων χαμηλού οικολογικού αποτυπώματος. Για την Ελλάδα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης οικολογικά βιώσιμης επιχειρηματικότητας υπάρχει, μεταξύ άλλων, στους τομείς της διατροφής, της ενέργειας, των οικολογικών χημικών (απορρυπαντικά, χρώματα, κλπ), της βιώσιμης διαχείρισης αποβλήτων και της παραγωγής δομικών υλικών. Σημαντικό επίσης κενό που πρέπει να καλυφθεί και να συνδεθεί με την παραγωγή υπάρχει στον τομέα της έρευνας για καινοτόμες μεθόδους και προϊόντα χαμηλού οικολογικού αποτυπώματος και υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Βασικές αρχές της πράσινης μεταποίησης είναι οι εξής:

- * **Ανάλυση κύκλου ζωής (Life cycle analysis):** Υιοθέτηση μίας καθολικής προσέγγισης στο άμεσο (λειτουργίες) και έμμεσο (προϊόντα, εφοδιαστική αλυσίδα/προμηθευτές, κατανάλωση) περιβαλλοντικό αποτύπωμα της επιχείρησης, τόσο σε επίπεδο καταγραφής και ανάλυσής του, όσο και σε επίπεδο διαχείρισής του. Η μεθοδολογία ανάλυσης κύκλου ζωής λαμβάνει υπ' όψη όχι μόνο το περιβαλλοντικό αποτύπωμα της παραγωγής, αλλά το συνολικό αποτύπωμά του, μέχρι αυτό να διατρέξει όλη την ωφέλιμη ζωή του για να ανακυκλωθεί, απορριφθεί ή/και να επαναχρησιμοποιηθεί, μετά το πέρας του κύκλου ζωής του. Ειδικά για την περίπτωση των κτηρίων, η ανάλυση κύκλου ζωής εξετάζει και τις ανάγκες θέρμανσης/ψύξης και γενικότερα των λειτουργιών τους, άρα και των συνεπακόλουθων εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα.
- * **Βιομιμητικότητα (biomimicry):** Περιλαμβάνει τις έννοιες της ανακύκλωσης και της επαναχρησιμοποίησης των εκροών της παραγωγικής διαδικασίας και πρόκειται για μια πρωτοπόρο προσέγγιση ενδεδειγμένης μελέτης της δομής και της λειτουργίας των φυσικών συστημάτων και των διαδικασιών τους, και της εφαρμογής τους σε ανθρωπογενή συστήματα. Οι βιομηχανικές παραγωγικές διαδικασίες αποτελούν ένα γόνιμο πεδίο εφαρμογής τέτοιων καινοτομιών, όπως για παράδειγμα την εφαρμογή της έννοιας της «κυκλικότητας» που είναι ένας έκδηλος λειτουργικός κανόνας της φύσης.
- * **Μεγιστοποίηση της αποδοτικότητας των πρώτων υλών / υλικών εισροών:** Ειδικότερα, η χρήση δευτερογενών υλών (π.χ. υλικά κατεδαφίσεων, αστικά λύματα, κλπ) ως εισροές σε άλλες παραγωγικές διαδικασίες, κάτι που εμπιπτεται και στο πλαίσιο των κλειστών και ανοιχτών παραγωγικών βρόγχων που αναλύεται παραπάνω.
- * **Χαμηλές εκπομπές:** Χαμηλές έως μηδενικές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και γενικά των αέριων ρύπων.

- * «Καθαρές» και βέλτιστες (Best Available Techniques - BAT) τεχνολογίες: σε μεγάλο βαθμό προσπατούν έρευνα, ανάπτυξη και καινοτομία με στόχο τη δημιουργία τεχνολογιών που δεν προκαλούν ρύπανση στην ατμόσφαιρα, το έδαφος ή τα υδάτινα οικοσυστήματα.
- * Ολοκληρωμένη περιβαλλοντική διαχείριση: Υιοθετεί τα βέλτιστα διαθέσιμα συστήματα παραγωγής και περιβαλλοντικής διαχείρισης και μείωσης του περιβαλλοντικού αποτυπώματος στην αλυσίδα παραγωγής, αλλά και στην προμηθευτική βάση του βιομηχανικού κλάδου (sustainable supply chain management).
- * «Πράσινα» προϊόντα: Παράγει ποιοτικά προϊόντα που είναι φιλικά προς το περιβάλλον, με καινοτόμα χαρακτηριστικά και εμπορικά εξωστρεφή χαρακτήρα.
- * Σεβασμός στον άνθρωπο: Σέβεται τα ανθρώπινα και τα εργασιακά δικαιώματα.

Ενδεικτικά κίνητρα για την προώθηση της οικολογικά βιώσιμης δευτερογενούς παραγωγής και την προσέλκυση επενδύσεων στους παραπάνω τομείς είναι τα εξής:

- * Η μετατροπή όλων των υφιστάμενων οργανωμένων υποδοχέων επιχειρηματικότητας σε «πράσινους» και η αδειοδότηση νέων, μόνο με την προϋπόθεση ότι πληρούν τα κριτήρια που ορίζονται για τους οικολογικούς υποδοχείς επιχειρηματικότητας («Οικοδοχείς») της ενότητας «Πράσινο Καινό».
- * Σιδηροδρομική ή/και ακτοπλοϊκή διασύνδεση των οργανωμένων υποδοχέων παραγωγικών μονάδων, στη βάση σχετικού κρατικού προγραμματισμού.
- * Προώθηση κατά προτεραιότητα των πράσινων επενδυτικών σχεδίων (βλ. προηγούμενη ενότητα) από τις τράπεζες, καθώς και μεταστροφή των πιστοδοτικών πολιτικών και διαδικασιών σε πράσινη επιχειρηματική δραστηριότητα και εν γένει σε έργα περιβαλλοντικού χαρακτήρα.
- * Επαναπροσδιορισμός, εκσυγχρονισμός και διασύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος με τις παραγωγικές ανάγκες της χώρας.

Οι δεσμεύσεις που καλούνται να αναλάβουν οι οικολογικά βιώσιμες επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα είναι ενδεικτικά οι εξής:

- * Υιοθέτηση του στρατηγικού επιχειρηματικού τρίπτυχου (triple bottom line) με σκοπό α) τον συγκερασμό της περιβαλλοντικής προστασίας με β) κοινωνικά-εργασιακά οφέλη και φυσικά με την γ) υπεύθυνη κερδοφορία και την εν γένει οικονομική ευρωστία του κλάδου.
- * Η πλήρης διαφάνεια και λογοδοσία, μέσα από τη δημοσιοποίηση περιβαλλοντικών απολογισμών, που θα προετοιμάζονται βάσει συγκεκριμένων, διεθνώς αποδεκτών, κανόνων περιβαλλοντικής λογοδοσίας και διαφάνειας (π.χ. Global Reporting Initiative) και θα φέρουν πιστοποίηση ως προς την ορθότητα και πληρότητα των στοιχείων τους από εξωτερικό ελεγκτή.
- * Η εθελοντική υποβολή τους σε ετήσιο έλεγχο για την τήρηση της περιβαλλοντικής νομιμότητας από ελεγκτές της Αρχής Επιθεωρητών Περιβάλλοντος (σήμερα: Ειδική Υπηρεσία Επιθεωρητών Περιβάλλοντος).
- * Η συστηματική επαφή με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη που επηρεάζονται έμμεσα ή άμεσα από τις δραστηριότητες των βιομηχανιών αυτών (stakeholder engagement).
- * Η συνεχής παρακολούθηση των διεθνών τεχνολογικών εξελίξεων που επιτρέπουν και διευκολύνουν τη μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος και την εξοικονόμηση οικονομικών και φυσικών πόρων, και η, κατά το δυνατόν, υιοθέτησή τους.

Μεταρρυθμίσεις για ζωντανή και βιώσιμη μεταποίηση

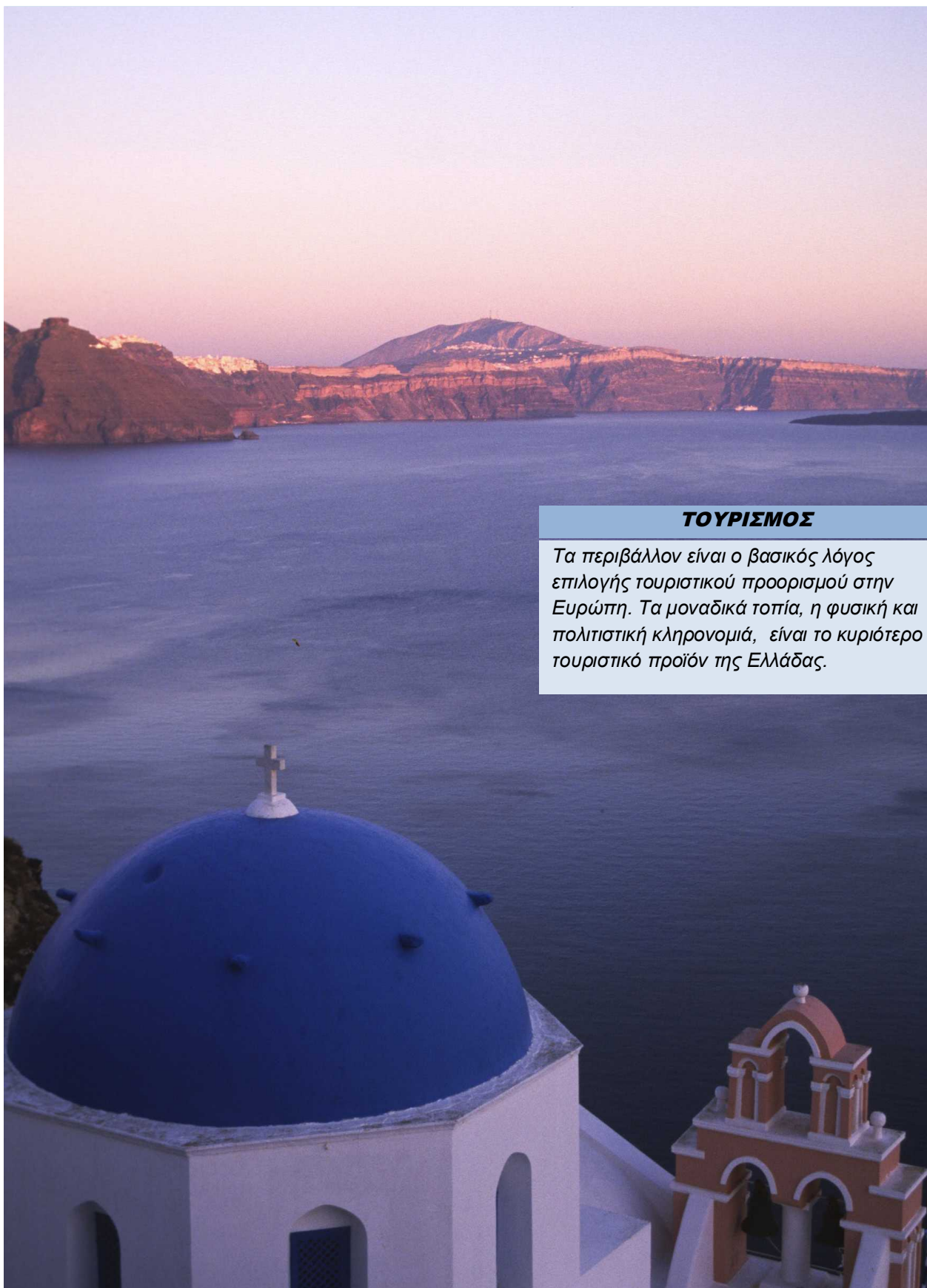
1. **ΚΑΛΗ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ:** Είναι πλέον απαραίτητο να καταργηθεί η πρόβλεψη για εκτός σχεδίου χωροθέτηση μεταποιητικών μονάδων. Ένα βήμα προς τη σταδιακή κατάργηση είναι σαφώς η απαγόρευση των παρεκκλίσεων, που ήδη ισχύει. Δεδομένου όμως ότι από τον πολεοδομικό σχεδιασμό υπάρχουν ήδη περίπου 450 θεσμοθετημένες περιοχές βιομηχανικών χρήσεων και 48 οργανωμένα επιχειρηματικά πάρκα, τα οποία όμως είναι ελάχιστα αξιοποιημένα, σίγουρα υφίστανται πλέον όλες οι προϋποθέσεις για πλήρη κατάργηση της πρόβλεψης για εκτός σχεδίου χωροθέτηση νέων εγκαταστάσεων.

2. **ΚΙΝΗΤΡΑ:** Με κατεύθυνση τη μετεγκατάσταση εν λειτουργία μονάδων σε οργανωμένους υποδοχείς και τον προσανατολισμό των νέων επιχειρήσεων προς περιβαλλοντικά βιώσιμες πρακτικές, κύρια εργαλεία είναι ο Επενδυτικός Νόμος (βλ. και σχετικό κεφάλαιο ανωτέρω) και οι σχετικές προβλέψεις της νέας προγραμματικής περιόδου 2014-2020. Η ενίσχυση της ελκυστικότητας εγκατάστασης σε οργανωμένους υποδοχείς, με έμφαση στην ολοκλήρωση των απαραίτητων υποδομών, αποτελεί κορυφαία προτεραιότητα.

Δεδομένου ότι η μετεγκατάσταση υφιστάμενων επιχειρήσεων σε οργανωμένες περιοχές για τη βιομηχανία αποτελεί χρηματοδοτική προτεραιότητα για τη νέα προγραμματική περίοδο και καλύπτεται από κοινοτική συγχρηματοδότηση, πολιτική έμφαση πρέπει να δοθεί στον προσανατολισμό της κρατικής επενδυτικής πολιτικής προς την κατεύθυνση αυτή. Συγκεκριμένα, προτείνεται η αναθεώρηση του ισχύοντος επενδυτικού νόμου προς την κατεύθυνση της χρηματοδότησης βιομηχανικών επιχειρήσεων, με όρο τη λειτουργία τους αποκλειστικά εντός οργανωμένων περιοχών και τον σαφή περιβαλλοντικό τους προσανατολισμό.

3. **ΈΛΕΓΧΟΣ:** Είναι απολύτως απαραίτητο να ενταθούν οι έλεγχοι της λειτουργίας όλων των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, κυρίως στις άτυπες βιομηχανικές και στις εκτός σχεδίου περιοχές. Ειδικά καθώς είναι γνωστό ότι πολλές μονάδες δεν διαθέτουν τις απαραίτητες υποδομές περιβαλλοντικής διαχείρισης, πρωτίστως όσον αφορά τη διάθεση των αποβλήτων και τις εκπομπές, η ανάγκη για εντατικούς ελέγχους, με στόχο τη συμμόρφωση και την περιβαλλοντική αποκατάσταση αποκτά επείγοντα χαρακτήρα. Με τον τρόπο αυτό εμμέσως ενισχύεται και η ελκυστικότητα των οργανωμένων υποδοχέων που διαθέτουν ολοκληρωμένες υποδομές που ανταποκρίνονται στις προδιαγραφές των βέλτιστων διαθέσιμων πρακτικών.

4. **ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ:** Δεδομένου ότι τα υφιστάμενα διοικητικά συστήματα επικεντρώνονται σε κατασταλτικά μέσα συμμόρφωσης με τη νομοθεσία, είναι απαραίτητη η συμπλήρωση του επιθυμητού ισχυρού και αποτελεσματικού ελεγκτικού μηχανισμού με ένα πλαίσιο προληπτικής συμμόρφωσης και βελτίωσης των περιβαλλοντικών επιδόσεων των επιχειρήσεων. Το πλαίσιο αυτό πρέπει να περιλαμβάνει μέσα σταθερής και έγκυρης ενημέρωσης για τις βέλτιστες διαθέσιμες πρακτικές σε διεθνές επίπεδο, εργαλεία επιβράβευσης και δημοσιοποίησης των καλών επιδόσεων, καθώς και κώδικες συμμόρφωσης με τη νομοθεσία

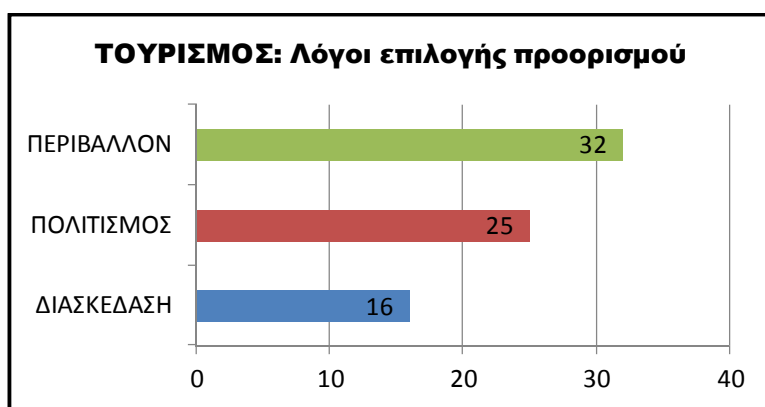
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Τα περιβάλλον είναι ο βασικός λόγος επιλογής τουριστικού προορισμού στην Ευρώπη. Τα μοναδικά τοπία, η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, είναι το κυριότερο τουριστικό προϊόν της Ελλάδας.

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο τουρισμός είναι ένας δυναμικός τομέας της σύγχρονης οικονομίας. Σε διεθνές επίπεδο αντιπροσωπεύει το 5% του παγκόσμιου ΑΕΠ και το 7% της απασχόλησης. Παρά την οικονομική κρίση, το σύνολο της τουριστικής κίνησης αναμένεται να αυξηθεί. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO) προβλέπει μια μέση αύξηση 4% ετησίως στις διεθνείς αφίξεις τουριστών μέχρι το 2020. Εάν αυτές οι τάσεις ισχύουν για τον παγκόσμιο και τον Ευρωπαϊκό τουρισμό, για τη χώρα μας έχουν μεγάλη σημασία.

Ειδικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το περιβάλλον φαίνεται πως αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα επιλογής προορισμού:

Πηγή: Flash Eurobarometer 291 σχετικά με τη συμπεριφορά των ευρωπαίων προς τον τουρισμό. Τα ποσοστά είναι επί του συνόλου των ερωτηθέντων στην ΕΕ-27.⁶²

Ο τουρισμός είναι ένας από τους σημαντικότερους κλάδους της ελληνικής οικονομίας, καθώς παράγει περίπου το 16% του ΑΕΠ ετησίως. Τα μεγέθη που αναφέρονται στον τουρισμό τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες παρουσιάζουν εντυπωσιακή άνοδο. Οι αφίξεις αλλοδαπών τουριστών από 462.857 που ήταν το 1961 έφθασαν τα 14.918.177 το 2002, δηλαδή οι αφίξεις ξένων τουριστών τριακονταπλασιάστηκαν, ενώ το 2007 ο αριθμός των αλλοδαπών τουριστών έφθασε τα 18.754.593. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, η Ελλάδα καταλαμβάνει την 15η θέση παγκοσμίως ως χώρα υποδοχής τουριστών.

Ο εσωτερικός τουρισμός, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat, έχει υποστεί δύο διαδοχικές μειώσεις της τάξεως του 20% για το 2011 και το 2010, ενώ η πτώση του για το 2012, λόγω της παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, αναμενόταν να ξεπεράσει το 30%. Σύμφωνα με έρευνα που έγινε πρόσφατα, μόνο το 45% των ελληνικών νοικοκυριών πηγαίνει τουλάχιστο ένα ταξίδι τον χρόνο, που διαρκεί συνήθως 7-10 ημέρες και πραγματοποιείται συνήθως (σε ποσοστό 63,3%) τους μήνες Ιούλιο-Αύγουστο. Η συντριπτική πλειονότητα των ταξιδιών (88%) αφορά σε προορισμούς εντός Ελλάδος με την Αττική να αποτελεί τον δημοφιλέστερο προορισμό (14%), τις Κυκλάδες (10%), τη Χαλκιδική (8%), τη Μαγνησία (4,2%) και την Εύβοια (3,5%) να συμπληρώνουν την πρώτη πεντάδα. Ως προς την επιλογή καταλύματος, το 46% των Ελλήνων που ταξιδεύουν εντός Ελλάδας επιλέγουν να μείνουν σε σπίτια συγγενών ή φίλων, ενώ το 19% προτιμά δευτερεύουσα ή εξοχική κατοικία. Όσον αφορά στην τουριστική δαπάνη του εσωτερικού τουρισμού, το 46% περίπου αφορά σε διατροφή, το 20% σε μεταφορικά έξοδα και το 19% σε έξοδα διαμονής. Ο εισερχόμενος τουρισμός, τελικά, είναι πιο σημαντικός για το ΑΕΠ της χώρας. Σε αυτόν οφείλεται το 70% των διανυκτερεύσεων⁶³.

⁶² European Commission. (2010). 2009 Environment Policy Review. Staff working paper SEC(2010) 975 τελικό. Ανακτήθηκε στις 16 Ιουνίου 2013 από: <http://ec.europa.eu/environment/policyreview.htm>.

⁶³ ΣΕΤΕ. (2010). Πρόταση για νέο αναπτυξιακό μοντέλο. Ο τουρισμός πρωταγωνιστής στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της Ελλάδας. Διαθέσιμο στο: <http://www.greektourism2020.gr>

Όσον αφορά την απασχόληση στον τομέα του τουρισμού, τα στοιχεία για τα τελευταία 11 χρόνια είναι τα εξής:

Ο αριθμός των τουριστικών κλινών την περίοδο 1961-2001 υπέρ – δεκαπλασιάστηκε, ενώ την ίδια περίοδο, ο αριθμός των ξενοδοχείων πενταπλασιάστηκε. Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου στον τουρισμό καλύπτουν το 13,7% των συνολικών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Το ποσοστό αυτό, σύμφωνα πάντα με τους διεθνείς οργανισμούς, αναμένεται να φθάσει στο 13,9% το 2014⁶⁴.

Το πρόβλημα

Αναλύοντας τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του ελληνικού τουρισμού, τέσσερα στοιχεία μπορούν να συνοψίσουν την εικόνα:

1. Μαζικός τουρισμός, που κινείται κυρίως μέσω tour operators.
2. Τουρισμός των τριών «S»: sea, sun, sand.
3. Έντονη εποχικότητα και συγκέντρωση στις παραθαλάσσιες και νησιωτικές περιοχές της χώρας.
4. Σημαντικό, αλλά ανυπολόγιστο οικολογικό αποτύπωμα.
5. Προβληματική σχέση κόστους / ποιότητας υπηρεσιών.

Είναι χαρακτηριστικό ότι το ξενοδοχειακό δυναμικό της χώρας το 2009 αριθμούσε 9.550 μονάδες, συνολικής δυναμικότητας 732.279 κλινών. Το 52% των κλινών βρίσκονται σε τρεις περιοχές: Κρήτη, Δωδεκάνησα και Μακεδονία. Τον Ιούλιο, Αύγουστο και Σεπτέμβριο καταφθάνει το 52% του συνόλου των τουριστών του έτους, ενώ στο ίδιο τρίμηνο καταγράφεται το 55% των διανυκτερεύσεων.

Οι τουριστικές επιχειρήσεις στη χώρα μας δυσκολεύονται να διατηρήσουν τις χρεώσεις σε χαμηλά επίπεδα, καθώς μειώνεται η κερδοφορία και κατ' επέκταση οι δυνατότητες υλοποίησης βελτιωτικών επενδύσεων. Διακυβεύεται η κατ' ελάχιστο διατήρηση του ποιοτικού επιπέδου των παρεχόμενων υπηρεσιών και τελικά το κόστος είναι υψηλότερο από το επίπεδο του προσφερόμενου τουριστικού προϊόντος (low in value for money)⁶⁵.

Σε αυτά ακριβώς τα χαρακτηριστικά οφείλονται μια σειρά από προβλήματα που περιορίζουν τις δυνατότητες του ελληνικού τουρισμού, τον καθιστούν ευάλωτο στον ανταγωνισμό από γειτονικούς προορισμούς με παρόμοια χαρακτηριστικά και, το κυριότερο, τον καθιστούν απειλητικό προς το κεφάλαιο από το οποίο εξαρτάται η επιβίωση του: το φυσικό περιβάλλον και γενικότερα η ποιότητα του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Παράλληλα σε αυτά τα χαρακτηριστικά οφείλεται και η αδυναμία του τουρισμού να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης και κοινωνικής αναζωογόνησης ομοιόμορφα σε όλη τη χώρα. Η εργασία στον τομέα του τουρισμού είναι εποχική και αφορά συγκεκριμένες περιοχές της χώρας. Για λόγους λοιπόν περιβαλλοντικούς, οικονομικούς, και κοινωνικούς, το υφιστάμενο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης μπορεί και πρέπει να γίνει πιο βιώσιμο και κοινωνικά πιο δίκαιο.

Η έρευνα των τελευταίων ετών για τον τουρισμό επισημαίνει σταθερά τα ίδια προβλήματα:

• Το μοντέλο των 3S

Υπερβολική εξάρτηση από το πρότυπο του μαζικού τουρισμού (των 3S: sea, sun, sand) με συνακόλουθη υποβάθμιση του τουριστικού προορισμού και εξάντληση του κύκλου ζωής του τουριστικού προορισμού. Το βασικό κίνητρο του ταξιδιού προς την Ελλάδα παραμένει "ο ήλιος και η θάλασσα" (sun lust). Αυτό σημαίνει ότι το ελληνικό τουριστικό προϊόν παραμένει τυπικά "μεσογειακό" και δεν έχει επιτύχει ακόμη να διαφοροποιηθεί, ώστε να αμβλύνει την εξάρτησή του από τον οργανωμένο παραθεριστικό τουρισμό και να επιμηκύνει την περίοδο ζήτησής του. Όπως θα δειχθεί παρακάτω, το μοντέλο αυτό βρίσκεται στο τέλος του κύκλου ζωής του.

⁶⁴ Λάλας, Δ., Σαρτζετάκης, Ε. Μπελεγρή-Ρομπόλη, Α. Μιχαηλίδης, Π., Μοιρασγεντής, Σ., Μαρκάκη, Μ. και Γκέκας, Ρ. (2011). «Πράσινη Οικονομία Κοινωνική Συνοχή και Απασχόληση, Τελική Έκθεση.» Ανακτήθηκε από: http://www.inegsee.gr/sitefiles/studies/GreenEconomy_FinalReport.pdf

⁶⁵ Τσάρτας, Π., Παπαθεοδώρου, Α., Λαγός, Δ., Σιγάλα, Μ., Χρήστου, Ε., Σπιλάνης, Γ., Σταυρινούδης, Θ. (2010) «Η σημασία του τουρισμού για την ελληνική οικονομία / κοινωνία και προτάσεις πολιτικής για την τουριστική ανάπτυξη. ΣΕΠΕ: Αθήνα. Ανακτήθηκε από: http://www.greektourism2020.gr/fileadmin/GreekTourism2020/gt2020_documents/oreksi_diavasma/100201Meleth.pdf

- *Τουριστική μονοκαλλιέργεια σε νησιωτικές και παράκτιες περιοχές.*

Έντονα εποχικός τουρισμός, με ένταση τους θερινούς μήνες και υπολειτουργία τους υπόλοιπους, με σημαντικές επιπτώσεις στην ανεργία και την κοινωνική συνοχή σε περιοχές που δεν υπάρχουν συμπληρωματικές μορφές απασχόλησης.

- *Κορεσμός στον τομέα των καταλυμάτων*

Είναι ενδεικτικό ότι η δυναμικότητα των κλινών των ελληνικών ξενοδοχείων επιτρέπει την πραγματοποίηση 182 εκατομμυρίων διανυκτερεύσεων, ενώ οι πραγματοποιηθείσες το 2007, χρονιά που χαρακτηρίζεται ως αντιπροσωπευτική για τον Ελληνικό τουρισμό, ανέρχονται σε 64 εκατομμύρια. Με άλλα λόγια η πλεονάζουσα, σε εθνικό επίπεδο, παραγωγική δυναμικότητα προσεγγίζει το 184%. Η χώρα χαρακτηρίζεται από συνθήκες υπερπροσφοράς δεδομένου ότι κατέχει την 4η θέση παγκοσμίως ως προς τον αριθμό κλινών σε σχέση με τον πληθυσμό της.

- *Ολιγοφωνιακή διάρθρωση της τουριστικής ζήτησης*

Παρά την τάση που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, για ανεξάρτητη μεταφορά σε επιλεγμένους προορισμούς, το μεγάλο ποσοστό των επισκεπτών διακινούνται μέσω περιορισμένου αριθμού tour operators. Αυτό, σε συνδυασμό με το μικρό μέγεθος των επιχειρήσεων, προκαλεί μία αδυναμία ουσιαστικής διαπραγμάτευσης με αποτέλεσμα τις ασφυκτικές πιέσεις στις τιμές, όσο και στις κατευθύνσεις της τουριστικής πολιτικής. Υπάρχει επομένως έντονη εξάρτηση από τον οργανωμένο παραθεριστικό τουρισμό, που χαρακτηρίζεται από χαμηλή τιμή πακέτου και χαμηλή συναλλαγματική απόδοση για τη χώρα – προορισμό. Αυτού του είδους ο τουρισμός ενισχύει τη συγκέντρωση της ζήτησης στον χρόνο (εποχικότητα) και στον χώρο, εφόσον προορισμοί καθίστανται μόνο οι περιοχές που δέχονται ναυλωμένες πτήσεις.

- *Χαμηλή διείσδυση και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών*

Αδυναμία του επιχειρηματικού κλάδου του τουρισμού να αξιοποιήσει τα ανταγωνιστικά του πλεονεκτήματα, να ενισχύσει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, να αξιοποιήσει την πληροφορική και το διαδίκτυο στην αποτελεσματική προώθηση και προβολή των υπηρεσιών και του προϊόντος τους.

- *Χαμηλή διείσδυση καινοτομιών και δικτύσεων από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.*

Χαρακτηριστικό είναι ότι η χώρα μας βρίσκεται στην 97η θέση στη χρήση του διαδικτύου και στην 63η θέση στον αριθμό των χρηστών διαδικτύου στον κλάδο του τουρισμού. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι η Ελλάδα δεν απευθύνεται άμεσα στη νέα γενιά τουριστών και περιηγητών που επικοινωνούν με τα νέα μέσα δικτύωσης.

- *Σημαντική υποβάθμιση του περιβάλλοντος*

Οι περιβαλλοντικές πιέσεις που προέρχονται από τον τουρισμό είναι δύο ειδών: (α) οι μόνιμες που προέρχονται από τη δημιουργία τουριστικών υποδομών και ανωδομών, αλλά και των κεντρικών υποδομών που χρησιμοποιούνται από τον τουρισμό. Οι κατασκευές αυτές αλλάζουν τις χρήσεις γης, «αστικοποιώντας» το περιβάλλον, δημιουργώντας επιπτώσεις τόσο στο τοπίο (σε ό,τι αφορά στις εκτός οικισμών περιοχές), όσο και στην ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος (εντός οικισμού παρεμβάσεις).

(β) οι εποχικές που προέρχονται από τη λειτουργία των τουριστικών επιχειρήσεων κάθε είδους και αφορούν στην κατανάλωση νερού και ενέργειας, την παραγωγή υγρών, στερεών και αέριων αποβλήτων, αλλά και θορύβου. Ισχυρότερες πιέσεις από τον τουρισμό δέχονται οι παράκτιες περιοχές της χώρας και ειδικότερα οι νησιωτικές στις οποίες συγκεντρώνεται περισσότερο από το 60% της τουριστικής δραστηριότητας. Νησιά όπως η Κρήτη, η Ρόδος, η Κως, η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος, αλλά και πολλές περιοχές της παράκτιας ηπειρωτικής χώρας έχουν σοβαρά αλλοιωθεί και υποβαθμιστεί από αυτήν την εξέλιξη.

Τα κυριότερα προβλήματα περιβαλλοντικής υποβάθμισης που προκαλούνται από τη διάσπαρτη τουριστική ανάπτυξη, στον εξωαστικό κυρίως χώρο, είναι η παράνομη δόμηση κυρίως σε δασικές

και παράκτιες περιοχές, ακόμα και μέσα σε εθνικά πάρκα. Επίσης, η αισθητική υποβάθμιση σημαντικών τοπίων προορισμού, η θαλάσσια ρύπανση, η κατασπατάληση των υδάτινων αποθεμάτων στις παράκτιες και νησιωτικές περιοχές, η αυξημένη παραγωγή απορριμμάτων και λυμάτων σε συνδυασμό με την απουσία σχεδίου διαχείρισής τους και την κατασπατάληση ενέργειας. Το φαινόμενο της υπέρβασης της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών προορισμών γίνεται αντιληπτό δια γυμνού οφθαλμού σε πολλές περιπτώσεις και υποβαθμίζει όχι μόνο το περιβάλλον αλλά και την εμπειρία του επισκέπτη.

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ότι η έννοια της φέρουσας ικανότητας είναι πολυδιάστατη και δυναμική. Δεν είναι μονοσήμαντη και επιδέχεται πολλές ερμηνείες, προσεγγίσεις και τρόπους μέτρησης. Οι ερευνητές αναγνωρίζουν κατηγορίες φέρουσας ικανότητας (οικολογική, οικονομική, κοινωνική, ψυχολογική, κλπ.) ενώ όλοι συμφωνούν ότι δεν έχει νόημα ο προσδιορισμός ενός «μαγικού αριθμού», ενός ιδανικού αριθμού επισκεπτών για έναν τόπο⁶⁶. Περισσότερο δίνεται έμφαση στις μεθόδους διαχείρισης επισκεπτών, έτσι ώστε να ελαχιστοποιούνται οι επιπτώσεις στο περιβάλλον και να μεγιστοποιούνται τα οφέλη για τον τόπο προορισμού. Ωστόσο η έννοια της φέρουσας ικανότητας παραμένει εξαιρετικά χρήσιμη στην επικοινωνία και τον διάλογο για την τουριστική (και όχι μόνο) ανάπτυξη ενός τόπου. Δίνει την αίσθηση των ορίων που έχει κάθε τόπος, η υπέρβαση των οποίων προκαλεί πολλαπλά προβλήματα και τελικά υπονομεύει και υποβαθμίζει το ίδιο το «κεφάλαιο» και την «επένδυση».

© WWF Ελλάς / Κ. Πετρινός

- *Βραχύβιος κύκλος ζωής του τουριστικού προϊόντος*

Σήμερα, το ελληνικό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης βρίσκεται σε κρίση. Ο τουρισμός των 3S έγινε δημοφιλής σε όλο και μεγαλύτερο κοινό και, δεδομένης της αύξησης της καταναλωτικής τους ικανότητας, γνώρισε άνθιση. Η μαζική τουριστική προσφορά αναπτύσσεται με ταχείς ρυθμούς προκειμένου να ικανοποιήσει τη συνεχώς αυξανόμενη τουριστική ζήτηση. Αποτέλεσμα είναι η ραγδαία ανάπτυξη συγκεκριμένων τουριστικών προορισμών, οι ρυθμοί της οποίας όμως σε κάποιο στάδιο αρχίζουν να επιβραδύνονται. Η Ελλάδα είναι μία χώρα υποδοχής τουριστών που γνωρίζει την παρακμή του μοντέλου των 3S και του προτύπου “sun lust” και θα έπρεπε να προσανατολίζεται εδώ και χρόνια σε μία μετατροπή, διαφοροποίηση και εμπλουτισμό του τουριστικού της προϊόντος.

Στην πραγματικότητα όλα τα παραπάνω προβλήματα είναι αλληλένδετα:

Τουρισμός 3S → οργανωμένος παραθεριστικός τουρισμός → εξάρτηση από tour operators → εποχικότητα και συγκέντρωση στον χώρο → επιπτώσεις στο περιβάλλον → προδιαγεγραμμένη πορεία κύκλου ζωής του προϊόντος → χαμηλή ανταγωνιστικότητα → ανάγκη εκσυγχρονισμού, διαφοροποίησης του προϊόντος και αξιοποίησης νέων τεχνολογιών.

⁶⁶ WWF Ελλάς. (2002). Συνέδριο για την Φέρουσα Ικανότητα και τη Διαχείριση Επισκεπτών στις Προστατευόμενες Περιοχές. Αθήνα: 31 Μαΐου – 1^η Ιουνίου 2002. Οι εισηγήσεις και το πρόγραμμα είναι διαθέσιμα από WWF Ελλάς, Ενημέρωση & Κατάρτιση: http://www.wwf.gr/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=177&Itemid=182

Κατευθύνσεις για ζωντανό και βιώσιμο τουριστικό κλάδο

Ο τουρισμός στην Ελλάδα πρέπει να επιτυγχάνει το μέγιστο δυνατό οικονομικό όφελος σε συνδυασμό με το μέγιστο δυνατό βαθμό προστασίας και αξιοποίησης του φυσικού κεφαλαίου της χώρας, της πολιτιστικής κληρονομιάς και του τοπίου που αποτελούν και τα βασικά κεφάλαια του ελληνικού τουρισμού.

Συγκεκριμένα, ο βιώσιμος τουρισμός πρέπει να:

- * Αποτελεί δυναμικό κομμάτι της ελληνικής οικονομίας, χωρίς να υποβαθμίζει το κεφάλαιο στο οποίο βασίζεται, δηλαδή την ελληνική φυσική και πολιτιστική κληρονομιά.
- * Τηρεί τους όρους βιωσιμότητας που ορίζει το Global Sustainable Tourism Council.
- * Λαμβάνει μέτρα για την ελαχιστοποίηση του οικολογικού αποτυπώματος.
- * Συμβάλλει στην προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.
- * Τονώνει την τοπική οικονομία και κοινωνία.
- * Αξιοποιεί τις βέλτιστες πρακτικές που εφαρμόζονται στον χώρο του βιώσιμου τουρισμού διεθνώς (συμπεριλαμβανομένων των πρακτικών τήρησης της φέρουσας ικανότητας των προορισμών και διαχείρισης των επισκεπτών) και να προάγει καινοτόμες λύσεις που αρμόζουν στη χώρα μας.
- * Πλαισιώνεται από παράλληλες πολιτικές ανάπτυξης της ελληνικής υπαίθρου και από στρατηγικό όραμα για κάθε περιφέρεια, βάσει θεματικών ενοτήτων, ώστε να αποφεύγεται η τουριστική μονοκαλλιέργεια που καθιστά τους προορισμούς ευάλωτους στην εποχικότητα και τις διακυμάνσεις της ζήτησης.
- * Ενισχύεται στο πλαίσιο μιας εθνικής αλλά και τοπικής στρατηγικής ενίσχυσης του θεματικού τουρισμού χαμηλού περιβαλλοντικού αποτυπώματος (π.χ. ιστιοπλοϊκός τουρισμός, αγροτουρισμός, νοσηλευτικός και συνεδριακός τουρισμός, καθώς και τουρισμός αναψυχής).
- * Υποστηρίζεται από καθεστώς ενίσχυσης για επενδύσεις που πληρούν κριτήρια περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, αλλά και κριτήρια αισθητικής, ανάδειξης πολιτισμικής και φυσικής κληρονομιάς, προσωπικής συμμετοχής του επενδυτή στην επιχείρηση, δραστηριοποίησης σε παραδοσιακούς οικισμούς, πιστοποίηση περιβαλλοντικής διαχείρισης.
- * Αναπτύσσεται βάσει μελετών για τη φέρουσα ικανότητα κάθε περιοχής, καθώς και της κοινωνίας, οικονομίας και για την ποιότητα της προσφερόμενης εμπειρίας και υπηρεσίας στους επισκέπτες. Τέτοιες μελέτες πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά και συνολικά υπόψη στον σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης (στις επενδύσεις, τις αδειοδοτήσεις, στη δημιουργία κινήτρων για επιχειρηματική δραστηριότητα, στην αξιοποίηση ευρωπαϊκών κονδυλίων για τοπική ανάπτυξη, στο marketing του τουριστικού προϊόντος κλπ.). Επιπλέον, μια μελέτη της φέρουσας ικανότητας πρέπει να αποτυπώνεται στον χωροταξικό σχεδιασμό, που είναι και το βασικό μέσο οργάνωσης των δραστηριοτήτων στον χώρο. Χωρίς σαφές σχέδιο, χρήσεις γης, χωροταξία και πολεοδομία, καταλήγουμε σε άναρχη τουριστική ανάπτυξη χωρίς δίκτυα, υποδομές, και αρχιτεκτονική καλαισθησία.

© Michel Gunther / WWF-Canon

ΕΝΕΡΓΕΙΑ

Ο τομέας της ενέργειας αφορά τόσο την παραγωγή όσο και την κατανάλωση ηλεκτρικής και θερμικής ενέργειας. Στο πλαίσιο αυτό, η παρέμβαση εστιάζει στους κλάδους που έχουν μεγάλο αποτύπωμα και τις καλύτερες σχέσεις κόστους-οφέλους για τον περιορισμό του.

Ο προβληματισμός

Η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην καύση λιγνίτη (το ποσοστό συμμετοχής του ανέρχεται περίπου στο 50% της παραγωγής), με αποτέλεσμα το μεγαλύτερο ποσοστό εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου της Ελλάδας (41%) να προέρχεται από τη δημόσια παραγωγή ενέργειας⁶⁷. Το «μοντέλο λιγνίτη» χαρακτηρίζεται, επιπλέον, από την εντατική χρήση φυσικών πόρων (ετησίως εξορύσσονται πάνω από 60 εκ. τόνοι λιγνίτη, ενώ οι ετήσιες ανάγκες σε νερό ξεπερνούν τα $110 \cdot 10^6$ m³ μόνο για το ενεργειακό κέντρο Δυτικής Μακεδονίας)⁶⁸⁻⁶⁹. Το πρόβλημα στον τομέα της παραγωγής συμπληρώνεται από την υπερσυγκέντρωση του ηλεκτροπαραγωγικού δυναμικού σε δυο περιοχές της χώρας, αλλά και την παλαιότητα των ατμοηλεκτρικών σταθμών.

Στο άλλο μέρος της εξίσωσης, στην τελική κατανάλωση ενέργειας, παρατηρείται μια ετήσια αύξηση κατά 2,4% για το διάστημα 1990-2007 (ιδιαίτερα για τον ηλεκτρισμό, η αύξηση αυτή φθάνει στο 4%) με τον τομέα των μεταφορών και των κτιρίων να κατέχουν τα σχετικά πρωτεία. Η μείωση που ακολούθησε, από το 2007 και μετά, αποδίδεται στις συνέπειες της οικονομικής κρίσης και όχι στην εφαρμογή μέτρων ενεργειακής αποδοτικότητας⁷⁰. Χαρακτηριστικό, άλλωστε, της ελληνικής ενεργειακής πολιτικής είναι η εξαιρετικά αργή ενσωμάτωση οδηγιών σχετικών με

⁶⁷ WWF Ελλάς. (2008). Λύσεις για την κλιματική αλλαγή: Όραμα βιωσιμότητας για την Ελλάδα του 2050. Επιστημονική έκθεση. Αθήνα: Οκτώβριος 2008. Διαθέσιμο από: http://climate.wwf.gr/images/pdf/epistimoniki_ekthesi_wwf_low.pdf

⁶⁸ Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού. Ορυχεία. Ανάκτηση από ΔΕΗ: <http://www.dei.gr/Default.aspx?id=890&nt=19>

⁶⁹ Ειδική Γραμματεία Υδάτων. (2013). «Π.1.8. Ανάλυση ανθρωπογενών πιέσεων και των επιπτώσεών τους στα επιφανειακά και στα υπόγεια υδατικά συστήματα: Υδατικό Διαμέρισμα Δυτικής Μακεδονίας (GR09)». Έκδοση 1.3. Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής. Αθήνα: Φεβρουάριος 2013. Ανάκτηση από: <http://dl.dropboxusercontent.com/u/94188257/documents/09/P.1.8-GR09-V1.2.pdf>.

⁷⁰ Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής. (2013). «2° Εθνικό Σχέδιο Δράσης Ενεργειακής Απόδοσης 2008-2016 στο πλαίσιο της οδηγίας 2006/32/EK». Αθήνα: Σεπτέμβριος 2011. Ανάκτηση από: http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2011/09/2o_SDEA.pdf

την ενεργειακή απόδοση, αποτέλεσμα της οποίας έχει υπάρξει η κίνηση προδικαστικών διαδικασιών, η παραπομπή αλλά και η καταδίκη της Ελλάδας στο Δικαστήριο της ΕΕ.

Άλλοι παράγοντες που συμπληρώνουν τη γενικότερη εικόνα του ελληνικού μοντέλου είναι το πεπαλαιωμένο δίκτυο διανομής, οι ανεπαρκείς διασυνδέσεις και οι μεγάλες καθυστερήσεις στην υλοποίηση σχετικών έργων (τόσο εγχώριων διασυνδέσεων όσο και διεθνών).

Οι αδυναμίες του ενεργειακού συστήματος (κυριαρχία ορυκτών καυσίμων στην παραγωγή και μη αποδοτική τελική χρήση ενέργειας) αντικατοπτρίζονται με τον πλέον εύληπτο τρόπο στις εκπομπές CO₂ του κτιριακού αποθέματος οι οποίες είναι σχεδόν διπλάσιες του ευρωπαϊκού μέσου όρου (105 kgCO₂/m² σε σχέση με 54 kgCO₂ /m²)⁷¹. Οι συνέπειες από την αδράνεια ετών στον συγκεκριμένο τομέα, σε συνδυασμό με τη γενικότερη οικονομική ύφεση, έγιναν ιδιαίτερα εμφανείς τα περασμένα χρόνια εξαιτίας της αδυναμίας μεγάλου τμήματος του πληθυσμού να ικανοποιήσει τις ανάγκες του σε θέρμανση⁷². Η ενεργειακή φτώχεια απέκτησε και ορατές διαστάσεις στα αστικά κέντρα με την εμφάνιση έντονων φαινομένων συγκέντρωσης αιθαλομίχλης, εξαιτίας της στροφής των νοικοκυριών στην χρήση καυσόξυλων και άλλων υλικών σε ανοιχτές εστίες καύσης.

Ο στόχος

Οι άξονες στους οποίους πρέπει να κινηθεί η Ελλάδα έχουν καθορισθεί από ένα σύνολο εθνικών δεσμεύσεων, οι οποίες πρέπει επιπλέον να είναι συμβατές με το πλαίσιο που έχει τεθεί εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συγκεκριμένα, για το 2020 έχουν τεθεί στόχοι για τη διείσδυση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ΑΠΕ) στο 20% της τελικής κατανάλωσης και για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 20% σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, ενώ ενδεικτικοί εθνικοί στόχοι έχουν τεθεί και για την εξοικονόμηση ενέργειας (9% έως το 2016 και 15% έως το 2020). Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει υιοθετήσει ως κεντρικό στόχο τη μείωση των εκπομπών έως το 2050 κατά 80-95% (σε σχέση με το έτος βάσης 1990), ενώ ο ευρωπαϊκός Οδικός Χάρτης για το 2050, σημειώνει πως η πιο αποτελεσματική επιλογή για την επίτευξη του στόχου είναι ο εκμηδενισμός εκπομπών άνθρακα από τον τομέα της ενέργειας. Η δημοσίευση, τέλος, της Πράσινης Βίβλου για το 2030 θέτει τα ενδιάμεσα σημεία αναφοράς, δηλαδή τη μείωση εκπομπών κατά 40% και τη διείσδυση των ΑΠΕ κατά 30%⁷³.

Για την αποτροπή των χειρότερων επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής, στόχος του WWF διεθνώς είναι ο περιορισμός των παγκόσμιων εκπομπών κατά 40% έως το 2020 και κατά 95% έως το 2050, με όχημα τον μηδενισμό των εκπομπών από την ηλεκτροπαραγωγή. Η πορεία για την εκπλήρωση του στόχου περιγράφεται στην έκθεση «Energy report: 100% renewable energy by 2050»⁷⁴ ενώ, συγκεκριμένα για την Ελλάδα, το WWF Ελλάς έχει δώσει στη δημοσιότητα τη μελέτη «Όραμα βιωσιμότητας για την Ελλάδα το 2050»⁷⁵, με την οποία αποδεικνύει πως είναι δυνατή η μείωση των εκπομπών στην ηλεκτροπαραγωγή κατά 93% έως το 2050 σε σχέση με τα επίπεδα του 1990.

Διαλύοντας τους μύθους

Λόγω ενός συνδυασμού παραγόντων, με κυριότερο την κακή ή ελλιπή πληροφόρηση, η ανάπτυξη των πυλώνων της καθαρής ενέργειας (όπως οι ΑΠΕ και η ενεργειακή αποδοτικότητα) έχει συνδεθεί με μια σειρά δυσμενών εξελίξεων, όπως η αύξηση του κόστους ενέργειας, η μείωση της ανταγωνιστικότητας της βιομηχανίας, η απώλεια θέσεων εργασίας κλπ. Αν και είναι αλήθεια πως

⁷¹ http://www.bpie.eu/documents/BPIE/LR_%20CbC_study.pdf

⁷² Ήδη από το 2010, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, σχεδόν το 20% του πληθυσμού δήλωσε οικονομική αδυναμία για ικανοποιητική θέρμανση.

⁷³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013), Πράσινη Βίβλος: Πλαίσιο για τις πολιτικές που αφορούν το κλίμα και την ενέργεια με χρονικό ορίζοντα το έτος 2030, Βρυξέλλες, Μάρτιος 2013. Διαθέσιμο από http://ec.europa.eu/energy/green_paper_2030_en.htm

⁷⁴ WWF International. (2011). The Energy Report. Διαθέσιμο από: http://wwf.panda.org/what_we_do/footprint/climate_carbon_energy/energy_solutions

⁷⁵ WWF Ελλάς, «Λύσεις για την κλιματική αλλαγή: όραμα βιωσιμότητας για την Ελλάδα του 2050», Αθήνα, Οκτώβριος 2008. Διαθέσιμο από: http://climate.wwf.gr/images/pdf/epistimoniki_ekthesi_wwf_low.pdf

η Ελλάδα, όπως όμως και οι υπόλοιπες χώρες της ΕΕ, καλείται σε καιρό κρίσης να ανταποκριθεί σε ένα απαιτητικό πρόγραμμα μετάβασης σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών, το κόστος πραγματοποίησης της μετάβασης είναι μικρότερο από όσο πιστεύεται και σε κάθε περίπτωση εξαρτάται από το πόσο νωρίς θα υλοποιηθούν τα απαιτούμενα βήματα.

Η 'πράσινη ενέργεια' συχνά στοχοποιείται σαν αιτία αύξησης του κόστους ηλεκτρικής ενέργειας. Είναι λοιπόν σημαντικό να επισημανθεί ότι την περασμένη δεκαετία, σε μια περίοδο πολύ μικρής διείσδυσης των ΑΠΕ στο ενεργειακό μείγμα αλλά και ουσιαστικά μηδενικής επιβάρυνσης της ΔΕΗ από την εμπορία ρύπων, τα οικιακά τιμολόγια σημείωσαν αύξηση κατά 73%⁷⁶. Συνηθέστεροι λόγοι, σύμφωνα με τις ανακοινώσεις της ΔΕΗ, ήταν η αύξηση των τιμών υγρών καυσίμων και φυσικού αερίου, η εισαγωγή ειδικών φόρων κατανάλωσης σε φυσικό αέριο, μαζούτ και ντίζελ αλλά και στην ηλεκτρική ενέργεια, το αυξημένο κόστος υπηρεσιών κοινής ωφέλειας (ΥΚΩ) και οι εισαγωγές ρεύματος. Προκύπτει, συνεπώς, ότι οι Έλληνες καταναλωτές επί δεκαετίες πληρώνουν το κόστος εξάρτησης της χώρας από τα ορυκτά καύσιμα - η οποία, σημειωτέον, βαραίνει ακόμα και σήμερα τους λογαριασμούς ρεύματος.⁷⁷ Από την άλλη, το ειδικό Τέλος ΑΠΕ (πλέον Ειδικό Τέλος Μείωσης Εκπομπών Αερίων Ρύπων, ΕΤΜΕΑΡ)⁷⁸ αν και έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια,⁷⁹ εντούτοις αποτελεί ένα πολύ μικρό ποσοστό του τελικού λογαριασμού ρεύματος (για μια μέση κατανάλωση 2.000KWh, ο οικιακός λογαριασμός ανέρχεται σε 295 € χωρίς τους φόρους⁸⁰ ενώ η χρέωση του ειδικού Τέλους στα 19 €). Επιπλέον, παρά την ονομασία του, μόλις ένα 40% των εσόδων από το ΕΤΜΕΑΡ καταλήγει για την ενίσχυση των ΑΠΕ, ενώ το υπόλοιπο το καρπώνονται οι προμηθευτές ρεύματος⁸¹.

Η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής βιομηχανίας έχει επίσης συσχετισθεί με πλήθος κλιματικών πολιτικών, ιδιαίτερα εκείνων που επηρεάζουν το κόστος ενέργειας. Η πραγματικότητα ωστόσο είναι πως η βιομηχανία στην Ελλάδα απολαμβάνει σε αρκετές περιπτώσεις ιδιαίτερης μεταχείρισης. Είναι ενδεικτικό ότι οι τιμές ηλεκτρικής ενέργειας για τους πελάτες υψηλής τάσης παρέμειναν 'παγωμένες' την τετραετία 2008-2012⁸², ενώ ιστορικά το τέλος ΕΤΜΕΑΡ επωμίζονται κατά κύριο λόγο οι οικιακοί καταναλωτές και όχι η ενεργοβόρος βιομηχανία⁸³. Η τελευταία επωφελείται και από το ανώτατο πλαφόν το οποίο έχει θέσει η ΡΑΕ από το 2010 στην επιβάρυνση των μεγάλων καταναλωτών λόγω ΕΤΜΕΑΡ⁸⁴. Όσον αφορά τη συμμετοχή των ελληνικών επιχειρήσεων στο σύστημα εμπορίας ρύπων (ETS), μόλις 8 εξ αυτών (σε σύνολο 120 που μετείχαν στον μηχανισμό την περίοδο 2008-2011) υποχρεώθηκαν να αγοράσουν δικαιώματα για την κάλυψη των εκπομπών τους. Επιπλέον, όπως ανέδειξε σχετική έρευνα του WWF Ελλάς, ορισμένοι κλάδοι της μεταποιητικής βιομηχανίας έχουν αποκομίσει απροσδόκητα οικονομικά οφέλη εξαιτίας των δομικών στρεβλώσεων του ETS που αναδείχθηκε και λόγω της οικονομικής ύφεσης, ενώ πολλές επιχειρήσεις ήδη απολαμβάνουν προστασίας από την εφαρμογή του μηχανισμού μέχρι και μετά το 2020⁸⁵.

Την ίδια στιγμή, το πραγματικό κόστος της εκμετάλλευσης ορυκτών καυσίμων παραμένει άγνωστο. Μόλις τον περασμένο Νοέμβριο η Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (ΡΑΕ) προκήρυξε διαγωνισμό για τον κοστολογικό έλεγχο της ΔΕΗ ώστε να διαπιστωθεί το ακριβές τίμημα λειτουργίας ολόκληρης της αλυσίδας διεργασιών της επιχείρησης (ορυχεία, παραγωγή μεταφορά

⁷⁶ Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat η χρέωση των νοικοκυριών αυξήθηκε από 0.0564 σε 0.0975 €/KWh (2001-2010). Τα στοιχεία της Eurostat αφορούν καταναλώσεις στο εύρος 2500-5000 kWh. (ο εκθετής είναι μπλε στην αρχή)

⁷⁷ Ενδεικτικά, για το 2012, η ΔΕΗ πλήρωσε 940 και 444 εκατ. ευρώ για αγορές υγρών καυσίμων και φυσικού αερίου.

⁷⁸ Το τέλος αυτό καταβάλλεται από τους καταναλωτές, μέσω των λογαριασμών ρεύματος, προκειμένου να καλυφθούν οι πληρωμές των παραγωγών ΑΠΕ.

⁷⁹ Από 0,45 σε 9,53 €/MWh για την περίοδο 2002-2013.

⁸⁰ ΡΑΕ, Ανακοίνωση προς τους οικιακούς καταναλωτές ηλεκτρικής ενέργειας, Αθήνα, Απρίλιος 2013. Διαθέσιμο από: http://www.rae.gr/site/categories_new/about_rae/factsheets/2013/major/18042013.csp

⁸¹ IOBE, Δελτίο Τύπου: Μελέτη του IOBE για τη μεγάλης κλίμακας διείσδυση των ΑΠΕ στην ηλεκτροπαραγωγή. Διαθέσιμο από: http://www.eletaen.gr/drupal/sites/default/files/deliatypoy/sin2_DT_gia_meleti_IOBE_proanaggelia.pdf

⁸² ΔΕΗ ΑΕ, Δελτίο Τύπου: Τα νέα τιμολόγια της ΔΕΗ Α.Ε. για τους μεγάλους πελάτες της, Μάιος 2012. Διαθέσιμο από: <http://www.dei.gr/Default.aspx?id=58603&nt=18&lang=1>

⁸³ Το 2010 ο επιμερισμός εσόδων από το ΕΤΜΕΑΡ βάραινε κατά 35% τους οικιακούς καταναλωτές και μόλις κατά 6,3% την ενεργοβόρο βιομηχανία ενώ, σήμερα, η μοναδιαία χρέωση του τέλους είναι 9,53 και 3,55 €/MWh για την οικιακή χρήση και την υψηλή τάση αντίστοιχα. Ενδεικτικό είναι, δε, πως στις χρεώσεις που ανακοινώθηκαν στις 10.01.2013 για τους πελάτες που συνδέονται στην υψηλή τάση το ΕΤΜΕΑΡ μειώθηκε κατά 22%.

⁸⁴ ΡΑΕ, Απόφαση υπ' αριθμ. 2211/2010, Αθήνα, 2010. Διαθέσιμο από: http://www.rae.gr/old/elec_charges/RAE_2211-2010.pdf

⁸⁵ WWF Ελλάς (2013), Η εφαρμογή του Συστήματος Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών στην Ελλάδα, Κείμενο πολιτικής. Αθήνα: Φεβρουάριος 2013. Διαθέσιμο από: http://www.wwf.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=985:2013-02-14-09-49-34&catid=70:2008-09-16-12-10-46&Itemid=90

κλπ). Αυτή η μελέτη δεν θα συμπεριλάβει, ωστόσο, το εξωτερικό κόστος της ΔΕΗ, το οποίο αν και δεν εμφανίζεται στους λογαριασμούς ρεύματος εξακολουθούν να το πληρώνουν οι καταναλωτές. Ως τέτοιο αναφέρεται το κόστος επιβάρυνσης της υγείας των πολιτών, το κόστος καταστροφής εδαφικών και υδάτινων σχηματισμών, οι δαπάνες μετεγκατάστασης των οικισμών που βρίσκονται πάνω σε λιγνιτοφόρα πεδία, αλλά και το κόστος παραχώρησης των ορυκτών πόρων της χώρας – μόλις το 2012 υποχρεώθηκε η ΔΕΗ να πληρώσει για την εκμετάλλευση του λιγνίτη, μέσω του σχετικού ειδικού τέλους⁸⁶.

Από την άλλη, οι τομείς της καθαρής ενέργειας, εκτός από τα περιβαλλοντικά οφέλη, αποδεικνύουν πως αποτελούν ένα εξαιρετικό πεδίο προσέλκυσης επενδύσεων και τόνωσης της απασχόλησης (για παράδειγμα, ο τομέας των φωτοβολταϊκών στην Ελλάδα ήδη απασχολεί πάνω από 20.000 εργαζόμενους⁸⁷). Με την προϋπόθεση της τόνωσης των πολιτικών βιώσιμης ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας, τα οφέλη αυτά θεωρείται βέβαιο πως θα πολλαπλασιαστούν τα επόμενα χρόνια. Σε σχετική μελέτη, το WWF Ελλάς εκτίμησε πως είναι δυνατό έως το 2020 να δημιουργηθούν περίπου 215.000 νέες θέσεις εργασίας από προγράμματα βελτίωσης της ενεργειακής αποδοτικότητας και επιπλέον 30.000 θέσεις στον τομέα των ΑΠΕ⁸⁸. Προς την ίδια κατεύθυνση συγκλίνουν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία εκτιμά σε 5 εκατομμύρια τις θέσεις εργασίας σε ευρωπαϊκό επίπεδο στους συγκεκριμένους τομείς έως το 2020⁸⁹, αλλά και η Συνομοσπονδία Ευρωπαϊκών Συνδικάτων, σύμφωνα με την οποία μόνο από την αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος θα προκύψουν 2,6 εκατομμύρια θέσεις εργασίας έως το 2030⁹⁰.

Είναι σημαντικό να τονιστεί πως κινητήριος δύναμη τα επόμενα χρόνια για την ανάπτυξη των παραπάνω τομέων, και ιδιαίτερα των ΑΠΕ, θα είναι η πτώση του κόστους της τεχνολογίας και πολύ λιγότερο η πολιτική στήριξη. Χαρακτηριστικά αναφέρεται πως ένα μεσαίου μεγέθους χερσαίο αιολικό πάρκο αναμένεται να είναι πλήρως ανταγωνιστικό με τις συμβατικές τεχνολογίες ηλεκτροπαραγωγής ήδη από το 2016⁹¹, ενώ το κόστος μιας τυπικής εγκατάστασης φωτοβολταϊκών θα πέσει κατά 40% τα επόμενα 2 χρόνια⁹², παρασύροντας και τις εγγυημένες τιμές πώλησης. Ήδη, οι τιμές με τις οποίες πληρώνεται ένας παραγωγός ενέργειας από φωτοβολταϊκά στην Ελλάδα έχουν πέσει κατά 76% την τελευταία τετραετία⁹³.

Τα εμπόδια

Τα σοβαρότερα προβλήματα που εμφανίζει η ανάπτυξη των ΑΠΕ στη χώρα μας έχουν επισημανθεί από το WWF Ελλάς σε κεντρικό κείμενο πολιτικής⁹⁴ και είναι τα εξής:

- Ανερμάτιστη κεντρική πολιτική, που χαρακτηρίζεται από συνεχείς παλινδρομήσεις τόσο στο επίπεδο του σχεδιασμού όσο και σε σχέση με το θεσμικό και οικονομικό πλαίσιο·
- Προβληματικές πρακτικές επενδυτών και διοίκησης, με κύριο στοιχείο την παραγνώριση των οικολογικών αξιών περιοχών, εντός των οποίων εγκαθίστανται τα έργα·

⁸⁶ ΥΠΕΚΑ. (2012, Φεβρουάριος). «Ειδικό τέλος παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας από λιγνίτη, αρ. πρωτ. Δ5/Β/οικ.3982». Απόφαση. Ανακτήθηκε από: <http://et.diavgeia.gov.gr/fi/ypeka/ada/%CE%9244%CE%940-1%CE%A5%CE%95>

⁸⁷ Σύνδεσμος Εταιρειών Φωτοβολταϊκών, Παρουσίαση: θέσεις εργασίας στα φωτοβολταϊκά, "People in Crisis" ΕΒΕΑ: Δεκέμβριος 2012. Διαθέσιμο από: <http://www.pfb.gr/gr/Kapellos%20Sotiris.pdf>

⁸⁸ WWF Ελλάς & Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. (2010). *Πράσινα μέτρα στην Ελλάδα: αξιολόγηση οφέλους/κόστους από την υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων προώθησης των ανανεώσιμων πηγών και της εξοικονόμησης ενέργειας*. Επιστημονική έκθεση. Διαθέσιμο από: http://www.wwf.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=702%3A2010-07-07-10-19-43&Itemid=90

⁸⁹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0173:FIN:EL:PDF>

⁹⁰ European Trade Union Confederation. (2009, Οκτώβριος). *Climate change, the new industrial policies and ways out of the crisis*. Διαθέσιμο από:

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/empl/dv/empl_etuc_study/_empl_etuc_study_en.pdf

⁹¹ Bloomberg New Energy Finance. (2011, 10 November). "Onshore wind energy to reach parity with fossil-fuel electricity by 2016". Διαθέσιμο από: <http://bnef.com/PressReleases/view/172>

⁹² Mckinsey & Company, *Solar power's next shining*, 2012. Διαθέσιμο από:

http://www.mckinsey.com/client_service/sustainability/latest_thinking/solar_powers_next_shining

⁹³ Όπως προκύπτει από τη σύγκριση της τιμολόγησης ενέργειας Αυγούστου 2009 - Αυγούστου 2013, για σταθμούς άνω των 100KW.

⁹⁴ WWF Ελλάς (2013), *Κεντρικό κείμενο πολιτικής για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας*, Αθήνα: Ιανουάριος 2013. Διαθέσιμο από: <http://www.wwf.gr/images/pdfs/Renewables-position-paper-January-2013.pdf>

- Κοινωνική απαξίωση των ΑΠΕ που συνοδεύεται τόσο από προσχηματικές ενστάσεις γύρω από τα έργα όσο και από περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς προβληματισμούς.

Η κοινή ευρωπαϊκή πολιτική επιβάλλει τη συνεκτίμηση και των ολιγοριών που σημειώνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέγραψε, εκτός των προαναφερθέντων παραγόντων, το αυξημένο επενδυτικό ρίσκο λόγω των διοικητικών εμποδίων, την αργή υλοποίηση των έργων υποδομής και συνδέσεων αλλά και τους λειτουργικούς κανόνες των δικτύων, που θέτουν στο περιθώριο τους παραγωγούς από ΑΠΕ⁹⁵.

Στον τομέα της ενεργειακής αποδοτικότητας, η κύρια παράμετρος που εμποδίζει την εκτεταμένη υλοποίηση σχετικών επενδύσεων σχετίζεται με την προβληματική πρόσβαση στα απαιτούμενα κεφάλαια, ιδιαίτερα στον κτιριακό τομέα. Αυτή ενισχύεται από τα ισχνά κίνητρα που παρέχονται για εκ των πραγμάτων ακριβές εργασίες, αλλά και την ελλιπή στόχευση των διαθέσιμων πόρων.

© Karl von Moller

Άλλοι παράγοντες είναι η απουσία αγοράς ενεργειακής αποδοτικότητας και άρα η μη-εμπλοκή του ιδιωτικού τομέα (είναι ενδεικτική εδώ η καθυστέρηση στη διαμόρφωση του απαραίτητου πλαισίου για τη δραστηριοποίηση εταιρειών ενεργειακών υπηρεσιών), η έλλειψη πρωτογενών δεδομένων για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των τομέων κατανάλωσης ενέργειας (όπως είναι για παράδειγμα το καθεστώς ενοίκησης του κτιριακού αποθέματος), η κακή ενημέρωση των άμεσα ενδιαφερομένων (και άρα η έλλειψη γνώσης για τα οφέλη σχετικών επενδύσεων), η διάσταση κινήτρων (πολλές φορές ο φορέας μιας επένδυσης στην ενεργειακή απόδοση δεν επωφελείται ο ίδιος από τη μείωση του ενεργειακού λειτουργικού κόστους) αλλά και η μη-εσωτερικοποίηση του πλήρους κόστους παραγωγής και κατανάλωσης ενέργειας. Στο ζήτημα αυτό μερίδιο ευθύνης φέρει και η ΕΕ, λόγω του διαμορφούμενου σχετικού πλαισίου, με κύριο στοιχείο τη μη θέσπιση δεσμευτικού στόχου ενεργειακής εξοικονόμησης σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Αντίστοιχα εμπόδια αντιμετωπίζουν και οι υπόλοιποι πυλώνες στους οποίους θα στηριχθεί ο μετασχηματισμός του ενεργειακού μοντέλου. Κυριότερο εξ αυτών είναι η απαίτηση μεγάλου αρχικού κεφαλαίου και η σε βάθος χρόνου απόδοση των απαραίτητων επενδύσεων. Ενδεικτικά, οι υποδομές δικτύων στην Ελλάδα για την επόμενη δεκαετία θα απαιτήσουν 0,3 δις ευρώ⁹⁶ ενώ η προώθηση της εξοικονόμησης στις μεταφορές τα 250 εκ. ευρώ⁹⁷. Παρόμοιες επενδύσεις θα χρειαστούν και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπου η αναβάθμιση υπαρχόντων και η ανάπτυξη νέων υποδομών μεταφοράς ενέργειας θα απαιτήσει περίπου 140 δις ευρώ έως το 2020⁹⁸, η επίτευξη του στόχου εξοικονόμησης 65 δις ευρώ κλπ⁹⁹.

Γενικές κατευθύνσεις

⁹⁵ European Commission, Renewable energy progress report, Βρυξέλλες: Μάρτιος 2013. Διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/energy/renewables/reports/doc/com_2013_0175_res_en.pdf

⁹⁶ Γ. Καμπούρης, ΑΔΜΗΕ, Οι Στόχοι του 2020/30 και Ανάπτυξη Δικτύων Μεταφοράς, παρουσίαση: energy & development, IENE, 2012. Διαθέσιμο από: <http://www.iene.gr/energy-development/2012/articles/session7/Karbouris.pdf>

⁹⁷ WWF Ελλάς, «Λύσεις για την κλιματική αλλαγή: όραμα βιωσιμότητας για την Ελλάδα του 2050», Αθήνα, Οκτώβριος 2008. Διαθέσιμο από: http://climate.wwf.gr/images/pdf/epistimoniki_ekthesi_wwf_low.pdf

⁹⁸ European Commission. Investing in Europe's growth, 2014-2020, Βρυξέλλες. Διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/bepa/pdf/cef_brochure.pdf

⁹⁹ Holmes I. et al, Financing the Decarbonisation of European Infrastructure, Φεβρουάριος 2012. Διαθέσιμο από: http://www.e3g.org/images/uploads/E3G_Financing_the_decarbonisation_of_Europe_February_2012.pdf

Οι άξονες στους οποίους είναι απαραίτητο να στηριχτεί η πορεία προς ένα ενεργειακό σύστημα χαμηλών εκπομπών προκύπτουν από την ανάγνωση των αδυναμιών της σημερινής κατάστασης. Συνοπτικά, οι γενικές κατευθύνσεις είναι οι ακόλουθες:

1. **ΑΝΑΝΕΩΣΙΜΕΣ ΠΗΓΕΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ:** Αυξημένη συμμετοχή ΑΠΕ στο ενεργειακό μείγμα και διατήρηση των μονάδων ορυκτών καυσίμων ως ψυχρών εφεδρειών. Η κάλυψη του συνόλου των αναγκών της χώρας από καθαρές μορφές ενέργειας, πέρα από τα προφανή περιβαλλοντικά οφέλη, θα συμβάλει στην αποκέντρωση και διασπορά των πηγών ενέργειας, καθώς και στην εθνική ενεργειακή ασφάλεια και αυτονομία. Έμφαση πρέπει επίσης να δοθεί στην προώθηση όλων των σχετικών τεχνολογιών, ιδιαίτερα όσων προσφέρουν κάλυψη φορτίων βάσης, και στην ανάπτυξη σχημάτων με τη συμμετοχή πολιτών ή οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, η οποία εγγυάται και την ομαλή ανάπτυξη των σχετικών έργων.

2. **ΕΞΟΙΚΟΝΟΜΗΣΗ:** Περιορισμός ενεργειακών απαιτήσεων και αύξηση της αποδοτικότητας, η οποία, εκτός των άλλων, μειώνει και το κόστος εφαρμογής των υπόλοιπων μέτρων της καθαρής ενέργειας. Έμφαση πρέπει να δοθεί σε τομείς με μεγάλες δυνατότητες βελτίωσης (π.χ. μεταφορές) ή από όσους προκύπτει μεγιστοποίηση των ωφελειών για όλη την κοινωνία (π.χ. κτιριακός τομέας). Η προώθηση αυτού του άξονα προϋποθέτει την αναγνώριση της προστιθέμενης αξίας των μέτρων εξοικονόμησης (π.χ. μειωμένο λειτουργικό κόστος βιομηχανίας, αύξηση αξίας ακινήτων κλπ.), ενώ μελλοντικά απαιτείται η μετατόπιση του ενδιαφέροντος προς την εκτίμηση της αποδοτικής χρήσης πόρων εκτός της ενέργειας (πρώτες ύλες, νερό, κλπ.)¹⁰⁰.

3. **ΕΞΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΣ:** Επέκταση της ηλεκτρικής ενέργειας σε άλλες τελικές ενεργειακές χρήσεις (διαμόρφωση εσω-κλίματος κτιρίων, οδικές μεταφορές, προώθηση της μικρο-συμπαραγωγής). Η παράλληλη εφαρμογή μέτρων ενεργειακής αποδοτικότητας θεωρείται βέβαιο ότι θα μετριάσει τις συνέπειες που θα προκύψουν από την αύξηση στις χρήσεις ηλεκτρισμού στα φορτία αιχμής.

4. **ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗ:** Ανάπτυξη μέσω αποθήκευσης ενέργειας σε κτιριακές εγκαταστάσεις, οχήματα, συστήματα θέρμανσης, αλλά και σε μεγαλύτερη κλίμακα. Αρκετά κράτη έχουν ήδη προχωρήσει στη θέσπιση σχετικών κινήτρων, ιδιαίτερα για κτίρια κατοικιών και μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις, με τη μορφή φοροαπαλλαγών ή απευθείας επιδοτήσεων¹⁰¹.

5. **ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ:** Προώθηση μηχανισμών ευελιξίας και διαχείρισης της ζήτησης. Πρόκειται στην ουσία για μηχανισμούς μετατόπισης της ζήτησης σε ώρες διαθεσιμότητας ενέργειας από ΑΠΕ και ταυτόχρονης μείωσης των φορτίων αιχμής. Μέσω κατάλληλης διαμόρφωσης των τιμολογίων ενέργειας είναι δυνατή η διαμόρφωση των προτύπων κατανάλωσης, τόσο για βιομηχανικούς καταναλωτές όσο και για οικιακές χρήσεις¹⁰². Για την επιτυχή εφαρμογή σχετικών μηχανισμών είναι απαραίτητη η καλή γνώση του προφίλ κάθε ενεργειακού καταναλωτή, η οποία μπορεί, καταρχήν, να αποκτηθεί με την ευρεία χρήση έξυπνων μετρητών¹⁰³.

6. **ΥΠΟΔΟΜΕΣ:** Ανάπτυξη νέων υποδομών ηλεκτρισμού. Η επίτευξη των στόχων εξοικονόμησης και η διεύδυση των ΑΠΕ προϋποθέτουν τον εκσυγχρονισμό των δικτύων, η οποία θα απαιτούνταν ούτως ή άλλως, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, λόγω της παλαιότητας των δικτύων, της ανάγκης διαμόρφωσης ενιαίας εσωτερικής αγοράς και ασφάλειας παροχής ενέργειας¹⁰⁴. Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να τονιστεί η ανάγκη για διατήρηση από το κράτος του κεντρικού διαχειριστικού και εποπτικού ρόλου του συστήματος ενέργειας, ώστε να εξασφαλισθεί η απρόσκοπτη προώθηση των σχετικών έργων και η απαραίτητη συνεκτική και συνεργιστική προσέγγιση στην ανάπτυξη των δικτύων.

¹⁰⁰ Για τα κτίρια υπάρχουν ήδη σχετικά σχήματα τα οποία δεν έχουν ακόμα εφαρμογή στη χώρα μας (όπως το LEED, BREAM κλπ).

¹⁰¹ Ενδεικτικά, οι ΗΠΑ εφαρμόζουν σχετικό πρόγραμμα προώθησης της αποθήκευσης ενέργειας για επιχειρήσεις και νοικοκυριά από το 2011 (περιλαμβάνει συστήματα μεγέθους άνω των 5kWh), ενώ στη Γερμανία η τράπεζα KfW θα διαθέσει περίπου 50 εκατ. ευρώ για 2 χρόνια εφαρμογής σχετικού προγράμματος (2013-2014).

¹⁰² Το έργο «Time of Use electricity tariffs» της Μεγ. Βρετανίας, αξίας 54 εκατ.£, έχει ήδη δείξει την προθυμία των καταναλωτών να αλλάξουν τις καθημερινές τους συνήθειες χρήσης ενέργειας με όφελος το χαμηλότερο ενεργειακό κόστος.

¹⁰³ Η Μάλτα έχει ήδη προχωρήσει σε ένα ευρύ πρόγραμμα εγκατάστασης ψηφιακών μετρητών ενέργειας (140.000 συσκευές έχουν τοποθετηθεί έως σήμερα), μέσω του οποίου φιλοδοξεί να μειώσει και τις απώλειες εσόδων ύψους 23 εκ. ευρώ από 'πειραγμένους' μετρητές ενέργειας.

¹⁰⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013), Πράσινη Βίβλος: Πλαίσιο για τις πολιτικές που αφορούν το κλίμα και την ενέργεια με χρονικό ορίζοντα το έτος 2030, Βρυξέλλες: Μάρτιος 2013. Διαθέσιμο από <http://ec.europa.eu/energy>

ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

Ο χρηματοπιστωτικός κλάδος διαδραματίζει κομβικό ρόλο στη συνολική οικονομική λειτουργία και ευρωστία, εφόσον αποτελεί το κυκλοφορικό σύστημα των σύγχρονων οικονομιών και καθορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό τον όγκο των αποταμιεύσεων των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών καθώς και την επενδυτική και πιστοδοτική τους ανακατεύθυνση.

© Francesco Ridolfi

Στον απόηχο της μεγάλης ύφεσης που πυροδοτήθηκε από τους χρηματοπιστωτικούς κλυδωνισμούς στις ΗΠΑ κατά τη διετία 2007-2008 και ταυτόχρονα με τη συνεπακόλουθη δημοσιονομική κρίση χρέους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το ελληνικό τραπεζικό σύστημα καλείται να λειτουργήσει μέσα σε δυσμενέστερες συνθήκες οικονομικής συρρίκνωσης. Ταυτόχρονα, το ελληνικό τραπεζικό σύστημα καλείται να ανταποκριθεί στις προκλήσεις ενός παγκοσμιοποιημένου και ιδιαιτέρως ανταγωνιστικού χρηματοπιστωτικού περιβάλλοντος, όπου η διεθνής διακίνηση κεφαλαίων αποτελεί πλέον κανόνα.

Εξετάζοντας την προβληματική διάσταση του χρηματοπιστωτικού συστήματος μακροσκοπικά, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η λειτουργία του απέχει ανησυχητικά από την περιβαλλοντική και κοινωνική βάση των οικονομιών, ενώ οι επιδόσεις-αποδόσεις του έχουν αποσυνδεθεί από την ευημερία του μεγαλύτερου μέρους της κοινωνίας και την προστασία του περιβάλλοντος, έτσι όπως αυτό τεκμηριώνεται από τη διευρυμένη οικονομική ανισότητα και τη συνεχιζόμενη περιβαλλοντική υποβάθμιση σε παγκόσμιο επίπεδο. Ένα τέτοιο μοντέλο τραπεζικής, δεν μπορεί να είναι μακροχρόνια βιώσιμο.

Σε ό,τι αφορά στην περιβαλλοντική βιωσιμότητα των εργασιών του τραπεζικού τομέα, το πρόβλημα μπορεί να αποτυπωθεί στο ακόλουθο τρίπτυχο, ως εξής:

- Χαμηλή διείσδυση περιβαλλοντικών έργων στα επενδυτικά χαρτοφυλάκια, κάτι που κατά κανόνα χαρακτηρίζει τις εμπορικές και τις αμιγώς επενδυτικές τράπεζες. Οι τελευταίες δε, ακριβώς λόγω του στοχευμένου επενδυτικού τους προσανατολισμού, μπορούν να αποτελέσουν έναν ακόμη ισχυρότερο μοχλό περιβαλλοντικής χρηματοδότησης και θετικού επηρεασμού των καταναλωτικών και παραγωγικών πρακτικών της οικονομίας.
- Χαμηλά ποσοστά περιβαλλοντικής πιστοδότησης σε νοικοκυριά και επιχειρήσεις (δάνεια για μέτρα εξοικονόμησης ενέργειας σε κτήρια, 'πράσινα' start-ups κ.ά.). Πέραν των επενδυτικών, ούτε και τα πιστοδοτικά χαρτοφυλάκια των τραπεζών ανταποκρίνονται στις πολλές και σημαντικές περιβαλλοντικές προκλήσεις της εποχής. Όσο για την Ελλάδα της ύφεσης, το πρόβλημα δεν περιορίζεται μόνο στις περιβαλλοντικές πιστοδοτήσεις, αλλά γενικεύεται, καθώς το τραπεζικό σύστημα βρίσκεται εγκλωβισμένο στην παγίδα της έλλειψης ρευστότητας

και απαιτεί επαρκή και συνεχή ανακεφαλαιοποίηση, για να ξανανοιξουν οι στρόφιγγες χρηματοδότησης.

- Έλλειψη περιβαλλοντικών κριτηρίων στις διαδικασίες πιστοδότησης: αφορά στην πιστοδότηση τόσο πράσινων όσο και συμβατικών δραστηριοτήτων. Τα περιβαλλοντικά κριτήρια για την έγκριση της πιστοδότησης μιας επιχείρησης (π.χ. πιστοποίηση κατά ISO14001 ή ύπαρξη πιστοποιημένου περιβαλλοντικού απολογισμού) είναι απαραίτητα, ώστε το τραπεζικό σύστημα να παίζει αποτελεσματικά τον ρόλο ενός ισχυρού μοχλού περιβαλλοντικής μεταστροφής της οικονομικής δραστηριότητας.
- Έλλιπης καταγραφή και παρακολούθηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων των τραπεζικών χαρτοφυλακίων. Παρά το γεγονός ότι το ζήτημα αυτό έχει αρχίσει να απασχολεί το τραπεζικό σύστημα, οι σχετικές πρακτικές βρίσκονται σε εμβρυακό στάδιο. Για παράδειγμα, το σκέλος της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank) που διαχειρίζεται τις χρηματοδοτικές ροές προς τον ιδιωτικό τομέα δεν έχει επίγνωση των περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιπτώσεων για το μισό, περίπου, χαρτοφυλάκιο¹⁰⁵. Παρόμοια ευρήματα προκύπτουν και από την αξιολόγηση «Δείκτης Περιβαλλοντικής Διαχείρισης και Διαφάνειας – EMDI» που δημοσιοποιεί το WWF Ελλάς και αφορά την περιβαλλοντική διαφάνεια και διαχείριση σε μεγάλους ελληνικούς οργανισμούς, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και οι κυριότεροι χρηματοπιστωτικοί. Παρατηρείται μια σαφής ανεπάρκεια ως προς τον βαθμό στον οποίο οι ελληνικές τράπεζες καταγράφουν, παρακολουθούν και διαχειρίζονται τον περιβαλλοντικό αντίκτυπο των επενδυτικών και πιστοδοτικών τους χαρτοφυλακίων, παρά τη σχετικά μικρή βελτίωση κατά τα τελευταία χρόνια.
- Το γεγονός ότι τα βραχυπρόθεσμα κέρδη από χρηματοδοτήσεις που συνεπάγονται κατάχρηση των φυσικών πόρων και περιβαλλοντική υποβάθμιση είναι πιο ελκυστικά από τις μακρόπνοες, αειφόρες επενδύσεις που ενέχουν την περιβαλλοντική προστασία, τη βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων, ενώ ταυτόχρονα συνυπολογίζουν και τις κοινωνικές παραμέτρους της συμμετοχικότητας στην παραγωγική διαδικασία και της δικαιότερης διανομής του παραγόμενου προϊόντος. Η τροχοπέδη αυτή ενισχύεται από το πλέγμα οργανωμένων επιχειρηματικών συμφερόντων – του χρηματοπιστωτικού και όχι μόνο τομέα – που στρεβλώνουν τη λειτουργία της αγοράς μέσω μονοπωλιακών και ολιγοπωλιακών οικονομικών συσχετισμών, συνήθως σε βάρος του καταναλωτή, και αντιστέκονται στη βιώσιμη μεταστροφή του οικονομικού μοντέλου, ακριβώς για λόγους κάρπωσης βραχυπρόθεσμων κερδών. Το τραπεζικό σύστημα, όπως και όλοι οι άλλοι 'παίκτες' σε μια οικονομία, θα πρέπει να ξεπεράσουν αυτή τη 'μυωπική' επενδυτική και πιστοδοτική προσέγγιση και να δώσουν έμφαση τόσο στο παρόν, όσο και στο μέλλον.
- Ο παραπάνω διχασμός μεταξύ βιώσιμων και ρυπογόνων επενδύσεων φαίνεται με σαφήνεια στην επενδυτική στρατηγική του Γερμανικού τραπεζικού κολοσσού KfW, ο οποίος διατηρεί ένα πολύ σημαντικό χαρτοφυλάκιο επενδύσεων σε έργα εξοικονόμησης ενέργειας και ΑΠΕ, κατά κανόνα εντός γερμανικών συνόρων¹⁰⁶. Εκτός Γερμανίας, ο όμιλος εμμένει να επενδύει σε ρυπογόνα έργα¹⁰⁷.
- Οι θεσμικοί επενδυτές μπορούν και οφείλουν να συνεργαστούν με την πολιτική ηγεσία και τον επιχειρηματικό κόσμο, σαφώς και σε ένα ευρύτερο πλαίσιο παγκόσμιας περιβαλλοντικής διακυβέρνησης, έτσι ώστε να αμβλυνθεί αυτό το περιβαλλοντικό κόστος σε βιώσιμα επίπεδα.

Η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών εξωτερικοτήτων χρήζει των εξής απαραίτητων προσεγγίσεων και ενδεικτικών μέτρων εκ μέρους των θεσμικών επενδυτών:

1. Εκτίμηση της περιβαλλοντικής διάστασης και της εξάρτησης των επενδύσεων από το φυσικό κεφάλαιο.
2. Δημιουργία κοινών πλατφορμών διαβούλευσης, συνεργασίας και συνεργειών με σκοπό τη διαπραγμάτευση των σημαντικών θεμάτων που αφορούν στις δημόσιες επενδύσεις.
3. Συνεργασία με τις πολιτικές ηγεσίες και τις ρυθμιστικές και κανονιστικές αρχές για την προώθηση πολιτικών που θα ευνοήσουν την εσωτερικευση του επενδυτικού περιβαλλοντικού κόστους και θα εγκαθιδρύσουν ένα σαφές πλαίσιο βιώσιμων επενδύσεων.

¹⁰⁵ Compliance Advisor Ombudsman, World Bank. (2012). CAO Audit of a Sample of IFC Investments in Third-Party Financial Intermediaries. Διαθέσιμο από: <http://www.cao-ombudsman.org/newsroom/index.html>

¹⁰⁶ Carrington, Damian. "How a Green Investment Bank really works". The Guardian 24 May 2012

<http://www.guardian.co.uk/environment/damian-carrington-blog/2012/may/24/green-investment-bank-energy-efficiency>

¹⁰⁷ Petz, Kathrin. (2012, Αύγουστος). Coal financing – what the KfW prefers to keep under wraps. Urgewald.

4. Δημιουργία ενός ικανού εποπτικού και απολογιστικού μηχανισμού σε σχέση με το πώς οι επενδυτές εκλαμβάνουν και αντιμετωπίζουν τους περιβαλλοντικούς κινδύνους στους οποίους υπόκεινται τα χαρτοφυλάκια τους.
5. Συμπερίληψη από τους οίκους αξιολόγησης (rating agencies) και τους οργανισμούς χρηματοοικονομικής ανάλυσης παραμέτρων του περιβαλλοντικού κόστους στα μεθοδολογικά τους εργαλεία.
6. Ενεργή υποστήριξη της έρευνας γύρω από τις διασυνδέσεις μεταξύ εταιρικών εξωτερικότητων, οικοσυστημικών αγαθών και υπηρεσιών, εταιρικού χρηματοοικονομικού ρίσκου και των επενδυτικών αποδόσεων.

Στην Ελλάδα θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον να σχεδιαστεί ένας μηχανισμός επενδυτικής σύμπραξης (fund), στον οποίο θα μπορούσαν να συμμετέχουν εθνικά, ευρωπαϊκά και ιδιωτικά κεφάλαια, με στόχο τη συγκέντρωση πόρων για τη χρηματοδότηση περιβαλλοντικής έρευνας και καινοτομίας, την υλοποίηση μικρών και μεγάλων έργων περιβαλλοντικής προστασίας και την ενίσχυση της βιώσιμης επιχειρηματικότητας δίνοντας πάντα έμφαση στους κλάδους της ελληνικής οικονομίας με σαφές ανταγωνιστικό-συγκριτικό πλεονέκτημα.

Ειδικά όσον αφορά τον τομέα των ασφαλειών, οι επιπτώσεις από την κλιματική αλλαγή είναι ποικίλες και λίγο έως πολύ προφανείς. Οι σημαντικότερες ευκαιρίες αναμένεται να προκύψουν από τη δυνατότητα αναπροσαρμογής των ασφαλιστρών λόγω των κινδύνων που απορρέουν από την αλλαγή των κλιματικών συνθηκών αλλά και από την ανάγκη διάθεσης νέων ασφαλιστικών προϊόντων για έργα ΑΠΕ και άλλων προγραμμάτων που στοχεύουν στη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου και στην προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή. Η δραστηριοποίηση στις αγορές άνθρακα αποτελεί ένα ακόμη πιθανό πεδίο για τις ασφαλιστικές εταιρείες. Σε διεθνές επίπεδο ο ασφαλιστικός τομέας προετοιμάζεται ώστε να αντιμετωπίσει τις νέες προκλήσεις. Ολοένα συχνότερα δημοσιεύονται αναλύσεις για την επίδραση της κλιματικής αλλαγής στα οικονομικά του κλάδου, ενώ γίνονται συστηματικές προσπάθειες για την ανάπτυξη μεθόδων και εργαλείων ενσωμάτωσης στις αναλύσεις των απωλειών που είναι πιθανόν να προκύψουν από την κλιματική αλλαγή για διαφορετικές κατηγορίες πελατών. Ακόμη αναλύονται οι δυνατότητες που προκύπτουν από την εφαρμογή πολιτικών αντιμετώπισης του φαινομένου, την ανάπτυξη των αγορών άνθρακα κ.λπ. Στην Ελλάδα η προσαρμογή του τομέα στις νέες συνθήκες/προκλήσεις καθυστερεί σημαντικά.

Σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα, το WWF Ελλάς καλεί για ουσιαστικό επαναπροσδιορισμό του χρηματοπιστωτικού μοντέλου της χώρας, με απώτερο σκοπό τον συγκερασμό της περιβαλλοντικής, κοινωνικής και της οικονομικής βιωσιμότητας του κλάδου.

Στόχος είναι ένας χρηματοπιστωτικός κλάδος που θα εντάξει όλα τα απαραίτητα πιστοδοτικά και επενδυτικά εργαλεία, έτσι ώστε να υποστηρίζουν την περιβαλλοντική καινοτομία (R&D), τις βέλτιστες περιβαλλοντικές πρακτικές, καθώς και έργα διατήρησης αλλά και αποκατάστασης του φυσικού κεφαλαίου.

Η ενίσχυση του εποπτικού και ρυθμιστικού ρόλου της Τράπεζας της Ελλάδος και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, με σκοπό τη διάχυση της περιβαλλοντικά βιώσιμης τραπεζικής αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του οράματος για μια ζωντανή οικονομία. Επίσης απαραίτητη είναι η κατάργηση των κρατικών επιδοτήσεων προς ρυπογόνες δραστηριότητες με ταυτόχρονη παροχή κινήτρων για φιλοπεριβαλλοντικές πρακτικές στους κομβικούς οικονομικούς κλάδους της χώρας (ενέργεια, πρωτογενής παραγωγή, τουρισμός) αλλά και για τη δημιουργία νέων, καινοτόμων κλάδων που θα έχουν ως επιχειρηματικό μοντέλο την προστασία του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη διανομή του παραγόμενου προϊόντος.

Ο ρόλος των τραπεζών στη μεταστροφή του παρωχημένου, αντιπαραγωγικού οικονομικού μοντέλου της Ελλάδας δεν είναι απλώς χρήσιμος, αλλά καθοριστικός. Κάποια ενδεικτικά επενδυτικά εργαλεία είναι τα εξής¹⁰⁸ :

- * Πράσινα μετοχικά αμοιβαία κεφάλαια (ενέργεια, διαχείριση αποβλήτων, διαχείριση υδάτων, εναλλακτική χημεία και μηχανική υλικών κλπ).

¹⁰⁸ Συγκεκριμένα παραδείγματα παρουσιάζονται από: WWF International. (2012). *Financial Vehicles: Driving private investment in climate innovations*. Network Discussion Paper.

- * Αγγελικές επενδύσεις (Angel investing): δικτύωση φυσικών προσώπων με μεγάλη ρευστότητα (high net worth value) για την επενδυτική ανακατεύθυνση των κεφαλαίων τους σε περιβαλλοντικά φιλικούς κλάδους, και καθαρές τεχνολογίες και εφαρμογές.
- * Δημιουργία μετοχικών fund με περιβαλλοντικό προσανατολισμό, π.χ. επενδύσεις σε έργα αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής (εξοικονόμηση ενέργειας, υποδομές κλπ).
- * Μετοχικό crowdfunding: δημιουργία πλατφόρμας δικτύωσης μικροεπενδυτών και διάθεση του συγκεντρωμένου κεφαλαίου σε περιβαλλοντικές δράσεις, κυρίως σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Πράσινα εταιρικά ομόλογα: απευθύνονται σε high net worth individuals και σε θεσμικούς επενδυτές. Πρόκειται για προϊόντα εγγυημένης απόδοσης (low risk). Υπάρχουν αντίστοιχα προϊόντα για μικροεπενδυτές.
- * Δημιουργία «βιώσιμων» τραπεζών με αποκλειστικό στρατηγικό στόχο την κερδοφορία μέσω της περιβαλλοντικής και κοινωνικής αειφορίας των εργασιών τους.
- * Microfinancing: η πιστωτική επέκταση, με ευνοϊκούς όρους, σε φυσικά πρόσωπα χαμηλής πιστοληπτικής ικανότητας, καθώς και η προώθηση μικροασφαλιστικών συμβολαίων.

Υποδειγματικές τραπεζικές πρακτικές

Η **Credit Agricole** (Γαλλία), η 6^η μεγαλύτερη τράπεζα του κόσμου, εντάσσει δυναμικά πολιτικές αειφορίας στις επενδυτικές και πιστοδοτικές της εργασίες, γύρω από τον άξονα «περιβάλλον-κοινωνία-διακυβέρνηση» (ESG¹⁰⁹). Βάσει της νέας αυτής πολιτικής, αποφεύγονται εξ ολοκλήρου οι επενδύσεις σε έργα εκμετάλλευσης αμμωδών πετρελαϊκών τελμάτων (oil sands), καθώς και σε έργα υπεράκτιας εξόρυξης πετρελαίου στην Αρκτική, μεταξύ πολλών άλλων.

Λεπτομέρειες στο: <http://www.credit-agricole.com/en/Financing-the-real-economy>

Η **Τράπεζα Triodos** (Ολλανδία) ιδρύθηκε το 1980 και επικεντρώθηκε εξ αρχής στη λεγόμενη «ηθική τραπεζική». Ελεγκτάθηκε με γραφεία σε 5 Ευρωπαϊκές χώρες, έχει 100.000 καταθέτες και πιστοδοτεί/επενδύει σε επιχειρήσεις, οι οποίες κρίνει ότι έχουν κοινωνικό ή/και οικολογικό προφίλ. Θεωρείται ιδιαίτερα πρωτοπόρος στη διαφάνεια των εργασιών της, εφόσον δημοσιοποιεί το ύψος και το είδος όλων των δανείων της. Στις αρχές του 2012 η τράπεζα είχε ενεργητικό αξίας 10 δισεκατ. δολάρια.

Λεπτομέρειες στο: <http://www.triodos.com>.

¹⁰⁹ Environment, Social and Corporate Governance.

ΠΡΑΣΙΝΟ ΚΑΙΝΟ

ΝΕΕΣ ΙΔΕΕΣ ΓΙΑ ΠΡΑΣΙΝΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Παρά τον αδιαμφισβήτητο πλούτο σε συγκριτικά πλεονεκτήματα και φυσικούς πόρους, η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από ένα κενό σε καινοτομία και πλαίσια εκκόλαψης νέων ιδεών. Ξεκινώντας πάντα από το κεντρικό πολιτικό επίπεδο και διατρέχοντας τις πολυδαίδαλες δομές της δημόσιας διοίκησης και του πλαισίου κινήτρων και επιδοτήσεων, μέχρι το ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα, εύκολα προκύπτει η διαπίστωση ότι ως κεντρική προοπτική προκρίνεται η στασιμότητα και ο μηρυκασμός παλιών ιδεών σε νέο περίβλημα.

Δεν λείπουν βέβαια οι νέες και φωτεινές επιτυχημένες πρωτοβουλίες που ειδικά στον τομέα της πράσινης επιχειρηματικότητας επιδεικνύουν θαυμαστή αντοχή, εξωστρέφεια και καινοτομία, σε πείσμα των πολλών δυσκολιών που προκύπτουν τόσο στην διαδικασία εκκίνησης, όσο και στην πορεία τους.

Η πρόταση του WWF Ελλάς για τη ζωντανή και βιώσιμη οικονομία στην Ελλάδα στοχεύει ακριβώς στην απαραίτητη συνολική μεταρρύθμιση που θα δώσει την αναπτυξιακή σκυτάλη στις νέες ιδέες με θετικό περιβαλλοντικό πρόσημο που μπορούν να τονώσουν σημαντικά την πραγματική οικονομία.

Στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου, περιγράφεται το πλαίσιο για την ανάπτυξη νέας πράσινης επιχειρηματικότητας στους τομείς της ενέργειας, του τουρισμού, της βιομηχανίας και της πρωτογενούς παραγωγής σε προστατευόμενες περιοχές.

© Wild Wonders of Europe

«Κοινή πράσινη ενέργεια» - κοινοπρακτικά σχήματα ΑΠΕ

Η ανάπτυξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας μέσα από κοινοπρακτικά σχήματα, δηλαδή με συνιδιοκτησία από τα μέλη μιας κοινότητας ή τους κατοίκους μιας περιοχής μπορεί να αποφέρει απτά και σημαντικά οφέλη τόσο περιβαλλοντικά, δεδομένης της ανάγκης για ηλεκτροπαραγωγή μηδενικών εκπομπών, όσο και κοινωνικά και οικονομικά.

Η νομική μορφή του σχήματος μπορεί να είναι:

- * Συνεταιρισμός.
- * Κοινωνική επιχείρηση (απαιτείται συμπλήρωση τού σχετικού νόμου).
- * Ανώνυμη εταιρεία, με μετόχους τα μέλη της κοινότητας.

Η ενεργός συμμετοχή των πολιτών όχι απλά στο στάδιο της διαβούλευσης, αλλά πολύ περισσότερο στη διαχείριση των έργων ΑΠΕ μπορεί να φέρει πολλαπλά οφέλη, τόσο στις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες, όσο και στη διαφύλαξη του φυσικού περιβάλλοντος. Μέσα από τα συμμετοχικά σχήματα είναι δυνατό να προκρίνονται έργα φιλικά προς το φυσικό περιβάλλον και τις τοπικές κοινωνίες, να διαχυθούν τα κέρδη σε ένα σημαντικό κομμάτι της κοινωνίας, να βρεθεί μια αξιόπιστη πηγή πόρων για την οικονομικά καχεκτική τοπική αυτοδιοίκηση και να διαλυθεί η καχυποψία που κατέχει ένα διόλου αμελητέο ποσοστό πολιτών γύρω από τα οφέλη και την αξία των ΑΠΕ. Τα συμμετοχικά σχήματα είναι επίσης δυνατό να αποτελέσουν αφετηρία για απόσυρση του επενδυτικού ενδιαφέροντος από έργα με σοβαρή τοπική περιβαλλοντική επίπτωση, περιορισμό των κρουσμάτων κερδοσκοπίας, άμβλυνση των πιέσεων που υφίστανται οι εκτελεστικές και αδειοδοτικές αρχές από εξωθεσμικούς παράγοντες και αύξηση των θέσεων απασχόλησης.

Βέβαια, το σημερινό πλαίσιο ανάπτυξης των ΑΠΕ είναι μάλλον αποθαρρυντικό για τις περισσότερες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες ανάπτυξης των ΑΠΕ, πόσο δε μάλλον για σχήματα που δεν έχουν την απαραίτητη κεφαλαιακή υποστήριξη¹¹⁰, όπως τα κοινοπρακτικά.

Από τη σχετική ευρωπαϊκή εμπειρία προκύπτει ότι τα έσοδα από κοινοπρακτικά σχήματα ΑΠΕ μπορούν να κατευθυνθούν προς:

- * την αποπληρωμή δανείων και λοιπών χρεών,
- * τη συντήρηση και αντικατάσταση του εξοπλισμού (π.χ αντικατάσταση ανεμογεννητριών),
- * την κάλυψη λειτουργικών δαπανών και την ενίσχυση της απασχόλησης σε τοπικό επίπεδο,
- * τη χρηματοδότηση νέων έργων ΑΠΕ,
- * τον διαμοιρασμό μερισμάτων στους μετόχους (σε περίπτωση που υπάρχουν),
- * την ενίσχυση έργων κοινής ωφέλειας για την τοπική κοινωνία, όπως παρεμβάσεις ενεργειακής εξοικονόμησης. Για παράδειγμα η συμμετοχική εταιρεία Bro Dyfi Community Renewables¹¹¹ έδωσε 50% των εσόδων της για την υποστήριξη έργων αύξησης της ενεργειακής απόδοσης στην τοπική κοινότητα,
- * την ίδρυση ταμείου ή άλλου επενδυτικού σχήματος για τη χρηματοδότηση πράσινων και κοινωφελών έργων στην κοινότητα.

© Karl von Moller

¹¹⁰ Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Κεντρικό κείμενο θέσης του WWF Ελλάς. (Ιανουάριος 2013). WWF Ελλάς. Διαθέσιμο από : <http://www.wwf.gr/images/pdfs/Renewables-position-paper-January-2013.pdf>

¹¹¹ Δείτε περισσότερα: <http://www.bdc.org.uk/content/index.php>

«Ανακυκλωμένα» τουριστικά χωριά

Δεκάδες εγκαταλελειμμένα χωριά βρίσκονται διάσπαρτα σε ολόκληρη την Ελλάδα, κατά κανόνα σε περιοχές αξιοσημείωτης τοπικής και ιστορικής αξίας. Άλλοι σε ορεινές περιοχές και άλλοι σε νησιά, αυτοί οι σιωπηλοί οικισμοί μπορούν να αναστηλωθούν, πάντα με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πιστότητα στην ιστορική τους μορφή και με βιοκλιματικές μεθόδους, και να αποκτήσουν ζωή μέσα από τουριστικές χρήσεις.

Η τουριστική αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων οικισμών,

- * αποτελεί πράσινη επένδυση χαμηλού οικολογικού αποτυπώματος, καθώς αξιοποιείται υφιστάμενο κτιριακό απόθεμα,
- * αξιοποιεί το τουριστικό δυναμικό πληθυσμιακά ερημωμένων περιοχών, όπως ο Γράμμος, περιοχές της Κρήτης και πολλά κυκλαδονήσια που συχνά γειτνιάζουν με περιοχές μεγάλης οικολογικής αξίας,
- * ζωντανεύει την ιστορική μνήμη, που αποτελεί πόλο έλξης για την Ελλάδα και ισχυρό συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι άλλων προορισμών, και τη συνδυάζει με την οικολογική δόμηση, δημιουργώντας ένα πράσινο προϊόν που προσελκύει ποιοτικό τουρισμό,
- * μπορεί να διαμορφωθεί ως δίκτυο «ανακυκλωμένων τουριστικών χωριών», με αφηγηματική διασύνδεση και κοινό προγραμματισμό επικοινωνιακής προώθησης.

Το WWF Ελλάς υποστηρίζει πως η απόδοση τουριστικής χρήσης σε εγκαταλελειμμένους οικισμούς πρέπει να αποτελέσει κεντρική πολιτική για τον τουρισμό και να ενισχυθεί με τις απαραίτητες πολιτικές και θεσμικές παρεμβάσεις:

1. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ: Καταγραφή των εγκαταλελειμμένων οικισμών σε ολόκληρη τη χώρα, της κατάστασής τους, καθώς και τού ιδιοκτησιακού τους καθεστώτος.
2. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ: Θεσμοθέτηση απλοποιημένης διαδικασίας ενοικιάσεων ή απαλλοτριώσεων, με προτεραιότητα στις κοινωνικές επιχειρήσεις και πρόβλεψη για ορισμό τιμής μονάδας που να ανταποκρίνεται στην πραγματική αξία των ακινήτων.

3. **ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ:** Τροποποίηση του χωροταξικού πλαισίου για τον τουρισμό, ώστε να δοθεί σαφής κατεύθυνση προς την αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων οικισμών και την επαναχρησιμοποίηση υφιστάμενου κτιριακού αποθέματος, περιορίζοντας τα επενδυτικά σχέδια για την ανάπτυξη τουριστικών μονάδων και εγκαταστάσεων σε αδόμενη γη.
4. **ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ:** Κατά προτεραιότητα ένταξη των σχετικών επενδύσεων σε προγράμματα επιδότησης.
5. **ΔΙΑΣΥΝΔΕΣΗ:** Σχεδιασμός δικτύου διασύνδεσης των ανακυκλωμένων τουριστικών χωριών με τις προστατευόμενες περιοχές και τα αξιολογία τοπία της ευρύτερης περιοχής, αλλά και μεταξύ τους.
6. **ΤΟΠΙΚΟΤΗΤΑ:** Σύνδεση των δραστηριοτήτων με τη ζωή του τόπου.
7. **ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ:** Σχεδιασμός από το αρμόδιο για τον τουρισμό υπουργείο εκστρατείας προώθησης των ανακυκλωμένων τουριστικών χωριών ως «χώρων συγκατοίκησης με τη φύση και την ιστορική μνήμη».

ΟΙΚΟΔΟΧΕΙΣ-Οργανωμένοι υποδοχείς πράσινης επιχειρηματικότητας

Ως «πράσινα βιομηχανικά και επιχειρηματικά πάρκα» ορίζουμε τις χωρικά προσδιορισμένες και οργανωμένες περιοχές συνεργιστικής ανάπτυξης και λειτουργίας βιομηχανικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων χαμηλού οικολογικού αποτυπώματος.

Ένας οικοδοχέας δεν αποτελεί απλά τόπο φιλοξενίας μεμονωμένων επιχειρήσεων χαμηλού αποτυπώματος ή παραγωγής μέσα από περιβαλλοντικά φιλικές διεργασίες (π.χ. μονάδες ανακύκλωσης)¹¹². Βασίζεται στη συνεργιστική διαχείριση του οικολογικού αποτυπώματος, τη διασύνδεση και τις συνέργειες για την εξοικονόμηση και την αποδοτική χρήση υλών και πόρων.

© Getty Images

Τα κύρια χαρακτηριστικά των οικοδοχέων είναι τα εξής:

- * Χωροθέτηση κατά προτεραιότητα σε βαριά ρυπασμένα εδάφη (brownfields).
- * Συνολικός σχεδιασμός για τη διαχείριση του χώρου και τη μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος.
- * Συνέργειες για την οικολογική και ασφαλή διαχείριση παραπροϊόντων και αποβλήτων, με έμφαση στην επαναχρησιμοποίηση και ανακύκλωση.
- * Έξυπνα δίκτυα διασύνδεσης (συγκοινωνιακής και ηλεκτρονικής) και πληροφόρησης που διευκολύνουν τη ροή ενέργειας και υλών.
- * Χρήση αποκλειστικά ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.
- * Βιοκλιματική αρχιτεκτονική κτιρίων.
- * Οικολογική διαχείριση νερού (συλλογή βρόχινου, χρήση συστημάτων εξοικονόμησης, κλπ).

¹¹² Regional Council of Etelä-Savo. Eco-industrial parks. A background report for the eco-industrial park project at Rantasalmi. (2006). Publications of Regional Council of Etelä-Savo 71:2006. Διαθέσιμο από http://www.medmeid.eu/wp-content/uploads/2011/04/ECO-INDUSTRIAL-PARKS_Rantasalmi.pdf

- * Παραγωγή φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων με χαμηλό οικολογικό αποτύπωμα παραγωγής και χρήσης.
- * Διαφανής λογοδοσία, με δημοσιοποίηση των επιδόσεων επίτευξης των περιβαλλοντικών δεικτών και ετήσιας συνολική αναφοράς.
- * Σύνδεση με την τοπική κοινωνία.

«Δίκτυα γης» - προϊόντα προστατευόμενων περιοχών

Οι προστατευόμενες περιοχές, διαφόρων διαβαθμίσεων προστασίας, καλύπτουν σχεδόν το 35% της ελληνικής επικράτειας και αποτελούν πυρήνες φυσικού πλούτου. Η αναγνώριση και πιστοποίηση των γεωργικών τους προϊόντων ως «προϊόντα προστατευόμενης περιοχής», τα οποία θα παράγονται με μεθόδους που συμβάλλουν στη διατήρηση των οικολογικών αξιών του κάθε τόπου, θα μπορούσε να αποφέρει σημαντικές ωφέλειες τόσο στο φυσικό περιβάλλον όσο και στον τοπικό πληθυσμό, ιδιαίτερα σε μια εποχή αυξανόμενης ανησυχίας του καταναλωτή σε θέματα περιβάλλοντος και ασφάλειας τροφίμων. Η αποδεδειγμένα φιλική προς το περιβάλλον παραγωγή μπορεί να δώσει τη δυνατότητα στους παραγωγούς να επιδιώξουν την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών υπηρεσιών που προσφέρουν στην τιμή του προϊόντος τους.

Τα προϊόντα αυτά θα παράγονται με φιλικό προς το περιβάλλον τρόπο και με διαδικασίες διασφάλισης της ιχνηλασιμότητας προέλευσής τους από τη συγκεκριμένη προστατευόμενη περιοχή.

Οι τομείς πιθανής δραστηριοποίησης ενός δικτύου γης είναι οι εξής:

- * **ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΠΑΡΑΓΩΓΩΝ:** Τεχνική υποστήριξη προς τους παραγωγούς για την επίτευξη της εφαρμογής των προτύπων οικολογικής συμμόρφωσης και ποιότητας.
- * **ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ:** Πιστοποίηση της προέλευσης και της συμμόρφωσης προς συγκεκριμένο πρότυπο οικολογικής συμμόρφωσης και παραγωγής χωρίς τη χρήση γενετικά τροποποιημένου υλικού, υγιεινής και ασφάλειας. Για τα βιολογικά προϊόντα, η πιστοποίηση θα περιορίζεται στην προέλευση.
- * **ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΘΕΣΗ:** Οργάνωση δικτύου προώθησης και διάθεσης των προϊόντων στην αγορά, βάσει σύγχρονων μεθόδων marketing και logistics. Βασικές πηγές πιθανής χρηματοδότησης είναι η ένταξη σε πρόγραμμα ενισχύσεων, η μετοχοποίηση και η δανειοδότηση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

Ενδεικτικά, οι παρεμβάσεις που είναι απαραίτητο να αποτελέσουν χρηματοδοτική προτεραιότητα για τη νέα προγραμματική περίοδο, πάντα με βάση τους θεματικούς στόχους και τις θέσεις που έχει διατυπώσει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹¹³, είναι οι εξής:

Θεματικός στόχος 1. Ενίσχυση της έρευνας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας

- Θεσμική κατοχύρωση και κίνητρα για την ανάπτυξη ‘clusters’ για έρευνα και καινοτόμες εφαρμογές σε πράσινες τεχνολογίες.
- Ανάπτυξη δικτύων έρευνας για πράσινες τεχνολογίες, μεταξύ πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων.
- Διαμόρφωση πλαισίου και θεσμικών συνθηκών για την ανάπτυξη δικτύου βιώσιμων θαλάσσιων δραστηριοτήτων αναψυχής, συμπεριλαμβανομένου του αλιευτικού τουρισμού.
- Ενίσχυση της εφαρμοσμένης έρευνας σε περιβαλλοντικά θέματα (π.χ. αναζήτηση νέων καινοτόμων φιλικών στο περιβάλλον προϊόντων για τη ναυσιπλοΐα)
- Αποκατάσταση ρυπασμένων περιοχών.
- Αποκατάσταση ή/και επαναχρησιμοποίηση παλαιών βιομηχανικών εγκαταστάσεων, εγκαταλειμμένων στρατιωτικών υποδομών, κλπ.
- Ανάπλαση και απόδοση σε παραγωγικές ή κοινωνικές χρήσεις περιβαλλοντικά υποβαθμισμένων περιοχών.
- Αναστήλωση και τουριστική αξιοποίηση εγκαταλελειμμένων χωριών.
- Ειδικές μονάδες διαχείρισης αποβλήτων και αξιοποίηση τους (για ανακύκλωση, καινοτόμα προϊόντα, κλπ).
- Θεματικός στόχος 2. Βελτίωση της πρόσβασης σε ΤΠΕ, της χρήσης και ποιότητάς τους
- Αναβάθμιση της κομβικής σημασίας πύλης ηλεκτρονικής διακυβέρνησης Δι@ύγεια, ώστε να ενισχυθεί η διαφάνεια του κράτους και να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που παρουσιάζει.
- Ψηφιοποίηση ορίων πολεοδομικών & χωροταξικών σχεδίων (σχετίζεται και με τη θεματική 11).
- Πύλη open- source για τη βιοποικιλότητα – και εμπλουτισμός των βάσεων δεδομένων.
- Παροχή ενισχύσεων σε φορείς και επιχειρήσεις για την αξιοποίηση νέων τεχνολογιών. διάχυσης χωρικής, περιβαλλοντικής και πολιτιστικής πληροφορίας, ειδικά σε σχέση με τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος και την προώθηση των δράσεων της κοινωνίας των πολιτών.

Θεματικός στόχος 3. Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και του γεωργικού τομέα (για το ΕΓΤΑΑ) και του τομέα της αλιείας και της υδατοκαλλιέργειας (για το ΕΤΘΑ)

- Δημιουργία πλαισίου πιστοποίησης και δικτύων διάθεσης και εξαγωγής για προϊόντα προέλευσης από προστατευόμενες περιοχές.
- Κίνητρα δημιουργίας πράσινων υποδοχέων δευτερογενούς παραγωγής (απαιτείται κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο).
- Κίνητρα για την αξιοποίηση νέων τεχνολογιών και καινοτομίας για τη διαχείριση και επαναχρησιμοποίηση αποβλήτων.
- Προώθηση και αξιοποίηση αγρο-περιβαλλοντικών μέτρων, ειδικά όσο αφορά στα οικοσυστήματα και στην άγρια ζωή. Ενδεικτικά: Διατήρηση αναβαθμίδων, φυτοφραχτών, συνδυασμός πρακτικών κτηνοτροφίας με μέτρα διαχείρισης οικοσυστημάτων, γεωργικών πρακτικών με μέτρα διαχείρισης της άγριας ζωής.
- Ενισχύσεις για ολοκληρωμένες μονάδες – βιολογικά προϊόντα, τουρισμός, κλπ.
- Δημιουργία φόρουμ εμπλεκόμενων με την αλιεία (Fisheries stakeholder forum) αποτελούμενο από αλιείς, ερευνητικά ιδρύματα, εκπροσώπων της αγοράς, ΜΚΟ κλπ. με σκοπό τον διάλογο και την εξεύρεση λύσεων και κοινών προτάσεων για μια βιώσιμη ελληνική αλιεία.

¹¹³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (Νοέμβριος 2012). «Θέση των υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την ανάπτυξη συμφωνίας εταιρικής σχέσης και προγραμμάτων στην Ελλάδα για την περίοδο 2014-2020». Ανακτήθηκε στις 4 Μαΐου 2013 από: http://ec.europa.eu/ellada/press-center/news/archives/news_20130213_syμφonia_etairikhs_sxeshs_el.htm

- Σχεδιασμός και εφαρμογή ολοκληρωμένων σχεδίων διαχείρισης αλιευτικών πεδίων, με βάση στην οικοσυστημική προσέγγιση (Ecosystem Based Management) και τη συνδιαχείριση από τους αλιείς συμπεριλαμβανομένων δράσεων για την επωφελή σήμανση/προώθηση προϊόντων.
- Δημιουργία πλαισίου συλλογής και ελέγχου και κίνητρα για τη βιώσιμη συλλογή, τυποποίηση και εμπορία αρωματικών φυτών.
- Κίνητρα για την ταυτόχρονη αξιοποίηση της γεωργικής γης για την παραγωγή ζωοτροφών (αροτραίες καλλιέργειες) ή τη βοσκή (δενδρώδεις).
- Ενίσχυση δράσεων σύζευξης της αγροτικής παραγωγής με τον τουρισμό, μέσα από την προβολή/προώθηση τοπικών προϊόντων, την αξιοποίηση τοπικών πρώτων υλών, κλπ.
- Διαμόρφωση σχετικών τοπικών σχεδίων και συμφώνων ποιότητας και ενίσχυση της εφαρμογής τους.

Θεματικός στόχος 4. Υποστήριξη της μετάβασης προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα σε όλους τους τομείς

- Δίκτυα ποδηλατόδρομων σε όλα τα αστικά κέντρα.
- Δίκτυα πεζοδρομίων και δημιουργίας πράσινων χώρων σε όλα τα αστικά κέντρα και ολοκλήρωση πεζοδρόμησης ιστορικού κέντρου Αθήνας.
- Αποτροπή δημιουργίας νέων οδικών δικτύων σε όλες τις μητροπόλεις.
- Υποστήριξη δράσεων εξοικονόμησης ενέργειας μέσω κτηριακών αναβαθμίσεων
- Ενίσχυση επιχειρήσεων για την εγκατάσταση και λειτουργία συστημάτων διαχείρισης ενέργειας στους χώρους τους.
- Ενισχύσεις στα νοικοκυριά για επενδύσεις μείωσης του ενεργειακού αποτυπώματος των κατοικιών
- Ενίσχυση επιχειρήσεων και φορέων για την εγκατάσταση και λειτουργία συστημάτων τηλεδιάσκεψης

Θεματικός στόχος 5. Προώθηση της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή, της πρόληψης και της διαχείρισης κινδύνων

- Εθνική και περιφερειακή εκτίμηση της διακινδύνευσης από την κλιματική αλλαγή και εθνικό σχέδιο προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή με σαφείς και μετρήσιμους στόχους ανά παραγωγικό τομέα. Στο πλαίσιο αυτό υπενθυμίζουμε σχετική έκθεση του WWF Ελλάς σε συνεργασία με το Εθνικό Αστεροσκοπείο σχετικά με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην Ελλάδα στο άμεσο μέλλον (http://issuu.com/wwf-greece/docs/to_avrio_tis_elladas).
- Αναθεώρηση πλαισίου διαχείρισης του φυσικού χώρου, με στόχο τον καθορισμό κρίσιμων ζωνών φυσικής εκτόνωσης ακραίων καιρικών φαινομένων.
- Αναθεώρηση εθνικού σχεδίου δράσης για την απερίμωση – σχεδιασμός και εφαρμογή καίριων μέτρων πολιτικής.
- Αποκατάσταση υγροτόπων και παρόχθιων δασών ως βασικών στοιχείων, μεταξύ άλλων και για την ανάσχεση πλημμυρικών φαινομένων.
- Ανάπτυξη και εφαρμογή ολοκληρωμένων σχεδίων αντιμετώπισης δασικών πυρκαγιών, συμπεριλαμβανομένων δράσεων για τη διαχείριση/αντικατάσταση της πυρόφιλης βλάστησης στα όρια των αγροτικών και παραθεριστικών οικισμών.
- Ενισχύσεις για την οργάνωση συστημάτων πολιτικής προστασίας σε επίπεδο δήμων (αγορά εξοπλισμού, λειτουργία κέντρων, δράσεις εκπαίδευσης, κλπ).

Θεματικός στόχος 6. Προστασία του περιβάλλοντος και προώθηση της αποδοτικής χρήσης των πόρων

- Εφαρμογή του προβλεπόμενου από την 92/43/ΕΟΚ εθνικού Πλαισίου Δράσης. Προτεραιότητας (Prioritised Action Framework) για το Δίκτυο Natura 2000.
- Ενίσχυση λειτουργίας του Εθνικού Συστήματος Προστατευόμενων Περιοχών.
- Επικαιροποίηση της Εθνικής Απογραφής Δασών και παραγωγή ψηφιακών και ελεύθερα διαθέσιμων χαρτών βλάστησης για τα δάση της Ελλάδας.
- Δημιουργία δικτύου καταφυγίων ψαριών με στόχο την ανάκαμψη των ιχθυοποθεμάτων.
- Δημιουργία εθνικού δικτύου θεάσεων και εκβρασμών θαλάσσιων χελωνών και θηλαστικών (κητώδη και φώκια).

- Εφαρμογή των απαραίτητων παρεμβάσεων για τη βιώσιμη διαχείριση των απορριμμάτων στα μητροπολιτικά κέντρα της χώρας.¹¹⁴
- Συνέχιση και επέκταση εφαρμογής μέτρων διαχείρισης και προστασίας που προέκυψαν από συγχρηματοδοτούμενα από την ΕΕ προγράμματα προστασίας.
- Προγράμματα παρακολούθησης σημαντικών (ή προστατευόμενων) ειδών και τύπων οικοτόπων.
- Προδιαγραφές, κατάρτιση και υλοποίηση σχεδίων διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών.
- Αποκατάσταση υποβαθμισμένων μικρών παράκτιων υγροτόπων.
- Ανάπτυξη εθνικής στρατηγικής για τον οικουρισμό.
- Ανανέωση προδιαγραφών των δασικών διαχειριστικών σχεδίων και εφαρμογή αυτών σε όλα τα δάση της χώρας – προώθηση της δασικής παραγωγής και της κτηνοτροφίας ως μέσων διαχείρισης.
- Επικαιροποίηση των προβλεπόμενων από την ελληνική νομοθεσία κόκκινων καταλόγων (red data books) απειλούμενων ειδών ζώων και φυτών.

Θεματικός στόχος 7. Προώθηση των βιώσιμων μεταφορών και άρση των εμποδίων σε βασικές υποδομές δικτύων (key network infrastructures)

- Ανάπτυξη συστημάτων χαμηλών εκπομπών για τη διασύνδεση των «πράσινων» υποδοχέων δευτερογενούς επιχειρηματικότητας (βλ. σχετικό κεφάλαιο).
- Ανάπτυξη τού εθνικού σιδηροδρομικού δικτύου.
- Διασύνδεση προστατευόμενων περιοχών με συστήματα χαμηλών εκπομπών για τη μετακίνηση επισκεπτών.
- Πράσινες υποδομές: φυσικά αντιδιαβρωτικά μέτρα, αστικές πράσινες νησίδες, αποκατάσταση πλημμυρικών περιοχών.
- Ειδικές υποδομές μεταφορών για τον τουρισμό ώστε να μειώνεται η επιβάρυνση σε ευαίσθητες περιοχές (π.χ. μικρά λεωφορεία, βάρκες, ποδήλατα κτλ).

Θεματικός στόχος 9. Προώθηση της κοινωνικής ένταξης και καταπολέμηση της φτώχειας

- Κίνητρα ενίσχυσης της κοινωνικής οικονομίας, με συμπερίληψη και των έργων ΑΠΕ και βιώσιμης διαχείρισης φυσικών πόρων στη σχετική νομοθεσία (ν. 4019/2011).
- Δίκτυα κοινωνικής οικονομίας και διάθεσης προϊόντων και υπηρεσιών.

Θεματικός στόχος 10. Επένδυση στην εκπαίδευση, την απόκτηση δεξιοτήτων και τη διά βίου μάθηση

- Ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στην τυπική και μη τυπική εκπαίδευση.
- Ενίσχυση της διδασκαλίας για την προστασία του περιβάλλοντος (με έμφαση στην προστασία της βιοποικιλότητας, την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και προσαρμογή σε αυτήν, την προώθηση της αποδοτικής χρήσης των φυσικών πόρων) σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.
- Περιβαλλοντική κατάρτιση εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων.
- Εστιασμένα προγράμματα κατάρτισης σε θέματα που αφορούν στη διαχείριση της φύσης (π.χ. σε γεωργούς, αλιείς, δασεργάτες, κλπ), σε νέες τεχνολογίες (στον κλάδο των κατασκευών), σε καινοτόμες πρακτικές (π.χ. στον τομέα του τουρισμού και των μεταφορών, κλπ).

Θεματικός στόχος 11. Ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας και αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης

- Δημιουργία open-access βάσεων δεδομένων για την περιβαλλοντική αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων.
- Κατάρτιση στελεχών της δημόσιας διοίκησης σε όλα τα επίπεδα σχετικά με τις απαιτήσεις της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.
- Ηλεκτρονική κωδικοποίηση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας.
- Βελτίωση διαδικασιών δημόσιας διαβούλευσης.

Κείμενο βάσης: WWF Ελλάς. (Μάρτιος 2013). Προτάσεις WWF για την προγραμματική περίοδο 2014-2020.

¹¹⁴ Οικολογική Εταιρία Ανακύκλωσης, Greenpeace, Δίκτυο Μεσόγειος SOS, WWF Ελλάς. (Ιανουάριος 2010). «Αττική χωρίς σκουπίδια, με το ελάχιστο κόστος.» κοινή πρόταση ολοκληρωμένου σχεδίου διαχείρισης απορριμμάτων στην Αττική. Ανακτήθηκε στις 4 Μαΐου 2013 από <http://medsos.gr/medsos/images/stories/PDF/20100126%20wastemanagement-Atiki-commonNGOproposal.pdf>.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Εκθέσεις και παρεμβάσεις από το WWF

1. Λιαρικός, Κ., Μαραγκού, Π., & Παπαγιάννης, Θ. (επιμ.). (2012). Η Ελλάδα τότε και τώρα: Διαχρονική χαρτογράφηση των καλύψεων γης, 1987-2007 (σελ. 348-349). Αθήνα: WWF Ελλάς.
2. Leape, J., Long, T., & Καραβέλλας, Δ. Επιστολή προς τη Γενική Διευθύντρια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου Κριστίν Λαγκάρντ. WWF. Ανάκτηση 7 Απριλίου 2013 από WWF Ελλάς: <http://www.wwf.gr/images/pdfs/C-Lagarde-IMF6-jan2012GR.pdf>.
3. Leape, J., Long, T., & Καραβέλλας, Δ. Επιστολή προς τη Γενική Διευθύντρια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου Κριστίν Λαγκάρντ. (6 Ιανουαρίου 2012). WWF. Ανάκτηση 7 Απριλίου 2013 από WWF Ελλάς: <http://www.wwf.gr/images/pdfs/J-M-Barroso-EC6-jan2012GR.pdf>.
4. WWF. (Νοέμβριος 2012). EU budget 2014-2020 (MFF): cutting down on sustainability... CrisisWatch bulletin, 9. Διαθέσιμο από <http://www.wwf.gr/crisis-watch/pdfs/WWF-CrisisWatch9-Nov2012.pdf>
5. WWF. (2012). Living Planet Report: Biodiversity, Biocapacity and Better Choices. Διαθέσιμο στο http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/
6. WWF. (2012). Living Planet Report: Biodiversity, Biocapacity and Better Choices. Διαθέσιμο στο http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/.
7. WWF. (2013). CrisisWatch. Ανάκτηση από <http://www.wwf.gr/crisis-watch/>
8. WWF-European Policy Office. (20 Μαρτίου 2013). Agricultural ministers reject all key environmental measures in future CAP. Ανάκτηση: 10 Απριλίου 2013 από <http://www.wwf.eu/?207977/Council-CAP-Reject-Greening>
9. WWF Ελλάς. (2013). «Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας» (κεντρικό κείμενο πολιτικής). Διαθέσιμο από <http://www.wwf.gr/images/pdfs/Renewables-position-paper-January-2013.pdf>.
10. WWF Ελλάς. (2013). Δεσμεύσεις για εφαρμογή – Η περιβαλλοντική νομοθεσία στην Ελλάδα. Ετήσια έκθεση του WWF Ελλάς για το 2012. Αθήνα. Χασιώτης, Γ., Νάντσου, Θ., Χριστοπούλου, Ι., Προδρόμου, Μ., Κορακάκη, Ε., Βρεττού, Φ. και Παξιμάδης, Γ.
11. WWF Ελλάς. (2012) Δεσμεύσεις για εφαρμογή – Η περιβαλλοντική νομοθεσία στην Ελλάδα. Ετήσια έκθεση του WWF Ελλάς για το 2011. Αθήνα. Νάντσου, Θ., Χασιώτης, Γ., Χριστοπούλου, Ι., Γεωργιάδης, Ν., Παξιμάδης, Γ., Πληθάρας, Α., Κορακάκη, Ε. και Κορδοπάτης, Π.
12. WWF Ελλάς. (2011). Αυθαίρετα στη δασική γη της Αττικής – Καταγραφή αποφάσεων απομάκρυνσης αυθαιρέτων. Α' Φάση: Δεδομένα Δ/νσης Δασών Ανατ. Αττικής. Αθήνα: Καλεβρά, Ν., Κορδοπάτης, Π., Μαραγκού, Π. και Νάντσου, Θ. Ανακτήθηκε από http://www.wwf.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=797:2011-08-29-09-14-12&catid=73:2008-09-16-12-11-40&Itemid=97
13. WWF Ελλάς. (2011). Ενίσχυση της προστασίας της φύσης. Πρόταση του WWF Ελλάς για ένα συνεκτικό, ισχυρό και αποτελεσματικό σύστημα προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος. Αθήνα: Νάντσου, Θ., Λιαρικός, Κ. & Χριστοπούλου, Ι.
14. WWF Ελλάς. (Μάιος 2008). Πολιτεία για το περιβάλλον. Πρόταση για εθνικό σύστημα διακυβέρνησης. Σχέδιο για δημόσιο διάλογο. Αθήνα: WWF Ελλάς. Διαθέσιμο από WWF Ελλάς: http://politics.wwf.gr/images/stories/political/press/environmental_governance_final.pdf
15. WWF Ελλάς. (2008). Ένα βιώσιμο μέλλον για τα δάση της Ελλάδας – Πρόταση για ουσιαστική βελτίωση του συστήματος προστασίας των δασών από τις πυρκαγιές. Ανάκτηση: http://politics.wwf.gr/images/stories/political/dasikipolitiki/protasi%20dasoprostasias_may%202008_opt.pdf
16. WWF Ελλάς. (Ιανουάριος 2005). «Γνωρίζετε ότι... η Ελλάδα είναι το μοναδικό κράτος μέλος της ΕΕ που δεν έχει συνεπή εθνική χωροταξική πολιτική;» (μηνιαίο ενημερωτικό προς τους Βουλευτές). Ανακτήθηκε από http://politics.wwf.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=484&Itemid=384.

17. WWF Ελλάς. (Ιούλιος 2004). *Περιβαλλοντική αξιολόγηση της Ολυμπιάδας του 2004*. Ανακτήθηκε από politics.wwf.gr/images/stories/political/.../wwf_assessmentolympics.pdf.
18. WWF Ελλάς, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σύνδεσμος Ελληνικών Βιομηχανιών, Τεχνικό επιμελητήριο Ελλάδας, Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων. (2005). Χωροταξικός σχεδιασμός για την ισόρροπη και αειφόρο ανάπτυξη της χώρας.
19. WWF Ελλάς, Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία και Δίκτυο Μεσόγειος SOS. (9 Δεκεμβρίου 2011). «Μια μαύρη τρύπα της οικονομίας η εκτροπή του Αχελώου» [Κοινή ανακοίνωση]. Ανακτήθηκε από http://www.wwf.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=841:-1-r-----&catid=70:2008-09-16-12-10-46&Itemid=90
20. WWF Ελλάς & Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών. (2010). *Πράσινα μέτρα στην Ελλάδα: αξιολόγηση οφέλους/κόστους από την υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων προώθησης των ανανεώσιμων πηγών και της εξοικονόμησης ενέργειας*. Επιστημονική έκθεση.
21. WWF Ελλάς και ΥΠΕΧΩΔΕ. (2003). *Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών: Οδηγός Ορθής Πρακτικής*. Αθήνα: Καραβέλλας, Δ., Κατσαδωράκης, Γ., Μαραγκού, Π. και Σβορώνου, Ε..
22. WWF International. (2012). *Financial Vehicles: Driving private investment in climate innovations*. Network Discussion Paper.
23. WWF Cymru.(2007). One Planet Wales – Pathways towards a sustainable future. Report by Joe Ravetz. Manchester: Centre for Urban & Regional Ecology, Manchester University.
24. WWF Greece. (2005). *Commitments without Implementation-Environmental legislation in Greece*. Executive summary in English. Athens: Nantsou, T. Available at: http://www.wwf.gr/en/images/pdfs/NOMOreport2005_SummaryENG.pdf
25. WWF Greece. (2012). *Commitments for implementation – Environmental legislation in Greece*. Summary. Annual review. Athens: Nantsou, T., Chasiotis, G., Christopoulou, I., Georgiadis, N., Paximadis, G., Plitharas, A., Korakaki, E. and Kordopatis, P. Available at: http://www.wwf.gr/en/index.php?option=com_content&view=article&id=682:annual-review-of-environmental-law-in-greece-an-avalanche-of-environmental-losses&catid=70:2008-09-16-12-10-46&Itemid=90.
26. WWF UK. (2012). *Building green economies – Creating prosperity for people and planet*. Luke Wreford. Available at: http://assets.wwf.org.uk/downloads/building_green_economies_oct_2012_lo.pdf

Γενική βιβλιογραφία

1. ΕΛΙΑΜΕΠ. (2013). Αποθετήριο\Ελλάδα\δανειακές συμβάσεις και μνημόνια συνεννόησης. Ανάκτηση: Απρίλιος 7, 2013, από Παρατηρητήριο για την Κρίση: <http://crisisobs.gr/αποθετήριο/?ct=9&st=70>.
2. Ένωση Ελληνικών Τραπεζών. (2013). Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα το 2011 και το 2012. Διαθέσιμο από <http://www.hba.gr/main/Ereunes-meletes/EllinikoTrapezikoSystema2011-12web.pdf>
3. Ένωση Ελληνικών Τραπεζών. (2012). Πίνακας στοιχείων δικτύου και συνόλου προσωπικού πιστωτικών ιδρυμάτων που λειτουργούν στην Ελλάδα (31/12/2011). Διαθέσιμο από <http://62.1.43.74/4Statistika/UplPDFs/net2010.pdf>
4. ΙΝΕ-ΓΣΕΕ. (Μάρτιος 2011). Πράσινη Οικονομία, Κοινωνική Συνοχή και Απασχόληση - Τελική Έκθεση . Διαθέσιμο από <http://www.inegsee.gr/ereunes-meletes/meletes/Prasinh-Oikonomia-Koinwnikh-Synoxh-kai-Apasxolhsh.html>
5. Οικολογική Εταιρία Ανακύκλωσης, Greenpeace, Δίκτυο Μεσόγειος SOS, WWF Ελλάς. (Ιανουάριος 2010). «Αττική χωρίς σκουπίδια, με το ελάχιστο κόστος- Κοινή πρόταση ολοκληρωμένου σχεδίου διαχείρισης απορριμμάτων στην Αττική. Διαθέσιμο από <http://medsos.gr/medsos/images/stories/PDF/20100126%20wastemanagement-Attiki-commonNGOproposal.pdf> .

6. Τράπεζα Πειραιώς & WWF Ελλάς. Κλιματική Αλλαγή & Επιχειρηματικές Ευκαιρίες. Facets, 2012. Διαθέσιμο από http://www.climabiz.gr/sites/default/files/ClimateChange&BusinessOpportunities_GR.pdf
7. ΥΠΕΧΩΔΕ. (2007). *Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικής Εκτίμησης του Ειδικού Χωροταξικού Σχεδίου για τη Βιομηχανία*. Περιγραφή του σχεδίου. Διαθέσιμη από τον ιστοχώρο του ΥΠΕΧΩΔΕ: <http://www.minenv.gr/11/g1102.html>
8. Accenture. (2011). The top 10 challenges for investment banks. Διαθέσιμο από <http://www.accenture.com/SiteCollectionDocuments/PDF/Combined10Challenges2011.pdf>
9. Balmford. A., Gravestock, P., Hockley, N., McClean C. J. & Roberts C. M. (2004). The worldwide costs of marine protected areas. *PNAS* 101: 9694–7.
10. Barbier, Edward B. (2011). *Capitalizing on Nature: Ecosystems as Natural Assets*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
11. Brittan, C., Kremen, C. and Klein, A.-M. (2013). *Global Change Biology* 19: 540–547.
12. CAO Audit of International Finance Corporation (World Bank) Report, 2012. Διαθέσιμο στο <http://www.cao-ombudsman.org/newsroom/index.html>
13. Carnegie UK Trust. (2007, October). *Scenarios for Civil Society*. Διαθέσιμο από <http://www.carnegieuktrust.org.uk/getattachment/06ab0cc6-0b71-404c-b73e-b994dbaef6f9/Scenarios-for-Civil-Society.aspx>
14. Carrington, Damian. “How a Green Investment Bank really works”. The Guardian 24 May 2012 Διαθέσιμο στο <http://www.guardian.co.uk/environment/damian-carrington-blog/2012/may/24/green-investment-bank-energy-efficiency>
15. Columbia Climate Center: The Global Network for Climate Solutions. (2013). <http://dev.thegncs.org/sitefiles/file/factsheets/GNCS%20Cement.pdf>
16. Costanza, R., d'Arge, R, de Groot, R, Farber, S., Grasso, M., Hannon, B., et al. (1997). The value of the world's ecosystem services and natural capital. *Nature* 15 (387), 253-260
17. Dasgupta, Partha and Karl Maler. (2003). The Economics of Non-Convex Ecosystems. *Environmental and Resource Economics*. Διαθέσιμο στο <http://users.ictp.it/~eee/workshops/smr1597/MALER%20-%20onon-convexity.pdf>
18. Derviş, K. (11 Μαρτίου 2012). “The Great Disconnect”. *Project Syndicate*. Διαθέσιμο από <http://www.project-syndicate.org/commentary/booming-financial-markets-and-slumping-real-economies-by-kemal-dervi>
19. Environment, Social and Corporate Governance. Διαθέσιμο στο: http://en.wikipedia.org/wiki/Environmental,_social_and_corporate_governance
20. European Commission Report. (2008). *The Cost of Policy Inaction (COPI): The case of not meeting the 2010 biodiversity target*. Διαθέσιμο στο: <http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/economics/pdf/copi.zip>
21. European Commission. (2013). *The Economic Benefits of the Natura 2000 Network*. Διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/financing/docs/ENV-12-018_LR_Final.pdf
22. European Commission. Environmental Economics. <http://ec.europa.eu/environment/enveco/mbi.htm>
23. European Investment Bank. (2012). Promoting Climate Action. Διαθέσιμο από http://www.eib.org/attachments/thematic/climate_action_en.pdf
24. Eurostat. Environmental taxes. European Commission. Available at: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Environmental_taxes

25. Förster, J. (2010). TEEB case: Peatlands restoration for carbon sequestration, Germany. Βασισμένο στα MLUV - Ministerium für Landwirtschaft, Umwelt und Verbraucherschutz Mecklenburg-Vorpommern, και Schäfer (2009). Διαθέσιμο στο <http://www.eea.europa.eu/atlas/teeb/peatland-restoration-for-carbon-sequestration-germany-1/view>
26. Gallai, N., Salles, J.M., Settele, J., Vaissière, B.E. (2008). Economic valuation of the vulnerability of world agriculture confronted with pollinator decline. *Ecological Economics*, doi:10.1016/j.ecolecon.2008.06.014.
27. Galli, A., Moore, D., Brooks, N., Iha, K., Cranston, G. (2012). *Mediterranean ecological footprint trends*. Global Footprint Network. Διαθέσιμο στο http://www.footprintnetwork.org/images/article_uploads/Mediterranean_report_FINAL.pdf.
28. Global Footprint Network. (2012). *Greece*. Διαθέσιμο στο http://www.footprintnetwork.org/images/trends/2012/pdf/2012_greece.pdf
29. Global Footprint Network. (2012). *Why are resource limits now undermining economic performance?* Global Footprint Network Mediterranean Ecological Footprint Initiative. Διαθέσιμο στο http://www.footprintnetwork.org/images/article_uploads/Med_Policy_Brief_English.pdf
30. Green Investment Bank Commission. (2010). *Unlocking Investment to Deliver Britain's Low Carbon Future*. Διαθέσιμο από <http://www.climatechancecapital.com/media/108890/unlocking-investment.pdf>
31. Green Economy Coalition. (2012). *The Green Economy Pocketbook. The case for action*. Διαθέσιμο από http://www.greeneconomycoalition.org/sites/greeneconomycoalition.org/files/documents/Green%20Economy%20Pocketbook;%20the%20case%20for%20action_o.pdf
32. Heal, Geoffrey. (2000). *Nature and the Marketplace: Capturing the Value of Ecosystem Services*. Island Press: Washington, DC, USA.
33. ICF GHK. 2012. *The EU biodiversity objectives and the labour market: benefits and identification of skill gaps in the current workforce*. Διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/biodiversity/Biodiversity%20and%20Jobs_final%20report.pdf
34. Markantonatou, M. (2013). *Diagnosis, Treatment, and Effects of the Crisis in Greece: A "Special Case" or a "Test Case"?* Köln: Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung.
35. Millennium Ecosystem Assessment. (2005). *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Washington, DC: Island Press.
36. Münchener Rückversicherungs-Gesellschaft. (2012). *Geo Risks Research*, NatCatSERVICE. Διαθέσιμο στο https://www.munichre.com/app_pages/www/@res/pdf/NatCatService/focus_analyses/1980_2011_Paket_Welt_Fokus_Analysen_touch_en.pdf
37. Natural Capital Declaration. (2012). Διαθέσιμο στο <http://www.naturalcapitaldeclaration.org/>
38. Naumann, Sandra, McKenna Davis, Timo Kaphengst, Mav Pieterse and Matt Rayment (2011): *Design, implementation and cost elements of Green Infrastructure projects*. Final report to the European Commission, DG Environment, Contract no. 070307/2010/577182/ETU/F. 1, Ecologic institute and GHK Consulting. Διαθέσιμο στο http://ec.europa.eu/environment/enveco/biodiversity/pdf/GI_DICE_FinalReport.pdf
39. Neidlein, H.-C. και Walser, M. (2005). *Natur ist Mehr-Wert. Ökonomische Argumente zum Schutz der Natur*. Bundesamt für Naturschutz -BfN-, Bonn (Herausgeber). Διαθέσιμο στο <http://www.bfn.de/fileadmin/MDB/documents/skript154.pdf>

40. Nellemann, C., E. Corcoran (eds). (2010). *Dead Planet, Living Planet – Biodiversity and Ecosystem Restoration for Sustainable Development. A Rapid Response Assessment*. United Nations Environment Programme, GRID-Arendal. Διαθέσιμο από την ιστοσελίδα http://www.unep.org/pdf/RRAccosystems_screen.pdf
41. Norden. (2013). *The financial crisis and fiscal consolidation in green budgets*. Nordic Council of Ministers: Annegrete Bruvoll, Friðrik Már Baldursson, Silja Kralik and Haakon Vennemo. Available from: www.norden.org/en/publications
42. Office of the Compliance Advisor Ombudsman. (2012). *CAO Audit of a sample of IFC Investments in Third-Party Financial Intermediaries*. Washington, D.C.: CAO. Διαθέσιμο από <http://www.cao-ombudsman.org/newsroom/index.html> και <http://www.oxfam.org/en/grow/pressroom/pressrelease/2013-02-08/world-banks-private-sector-doesnt-know-environmental-impact>
43. Persaud, A. “Europe should embrace a financial transaction tax”. The Guardian, 28 May 2013. Διαθέσιμο στο <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/ba8e4232-c79b-11e2-9c52-00144feab7de.html#axzz2Ug7Tm22s>
44. Petz, K. “Coal financing – what the KfW prefers to keep under wraps” Urgewald, August 2012
45. Reyers, B., Polasky, St., Tallis, H., Mooney, H.A. and Larigauderie A. (2012). Finding common ground for biodiversity and ecosystem services. *BioScience* 62(5): 503-507.
46. Stern, N. (2006). *The Economics of Climate Change*. Διαθέσιμο στο: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.hm-treasury.gov.uk/stern_review_report.htm.
47. Ten Brink P., Mazza L., Badura T., Kettunen M. and Withana S. (2012). *Nature and its role in the transition to a green economy*. Διαθέσιμο στο: <http://www.teebweb.org/wp-content/uploads/2012/10/Green-Economy-Report.pdf>
48. UNEP Finance Initiative Report. (2011). *Universal Ownership – Why Environmental Externalities Matter to Institutional Investors*. Διαθέσιμο στο: http://www.unepfi.org/fileadmin/documents/universal_ownership.pdf
49. United Nations Industrial Development Organisation. (Οκτώβριος 2011). [UNIDO Green Industry Initiative for sustainable development](#).
50. United Nations Industrial Development Organisation. (2010). [A greener footprint for industry – Opportunities and challenges of sustainable industrial development](#)

1991

Το WWF ιδρύει γραφείο στην Αθήνα το 1991.

300

Στην Ελλάδα έχουμε υλοποιήσει περισσότερες από 300 δράσεις.

1995

Η οικονομική διαχείριση του WWF Ελλάς ελέγχεται από ορκωτούς λογιστές σε ετήσια βάση από το 1995 και όλα τα δεδομένα δημοσιοποιούνται στον ετήσιο απολογισμό και στην ιστοσελίδα της οργάνωσης.

1961

Το WWF ιδρύθηκε το 1961 στην Ελβετία.

5.000.000

Μας στηρίζουν περισσότεροι από 5.000.000 υποστηρικτές παγκοσμίως. Στην Ελλάδα οι υποστηρικτές μας ξεπερνούν τους 13.000.

100

Το WWF αγωνίζεται για την προστασία του περιβάλλοντος σε 6 ηπείρους και σε περισσότερες από 100 χώρες.

80%

των περιβαλλοντικών δράσεων του WWF Ελλάς εντάσσεται στις παγκόσμιες προτεραιότητες του WWF.

Η αποστολή του WWF Ελλάς είναι να διατηρήσει την πλούσια βιοποικιλότητα της Ελλάδας ως αναπόσπαστο στοιχείο της Μεσογείου και να παρεμποδίσει – και μακροπρόθεσμα να αντιστρέψει – την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, με στόχο την αρμονική συνύπαρξη ανθρώπου και φύσης.

www.wwf.gr